

JUST BÉLA

AZ
ESZELŐSÖK

REGÉNY

C-SERÉPTALVI

Minden jog a szerzőé.

*Milyen boldogság tudni, hogy a
világ bennünket eszelősnek nevez.*

Lisieux-i Szent Teréz

PROLÓGUS

A LÁZADÓ

Dom Alexis összerázkódott, amikor a kopogást meghallotta, jóllehet, amióta Citeaux-ba megérkezett, várta ezt a látogatást. Hátat fordított az ablaknak, néhány lépést tett az ajtó felé, azután kihúzva magát, kinyitotta a vaspántos, faragott tölgy faajtót. Egykori noviciustársia, a Sept-Fons-i apát állt előtte, egyike azoknak a trappistáknak, akik minden fenntartás nélkül elismerték Dom Alexis szerzetesi kiválóságát és szervező képességét.

—Már vártam önre — mondta Dom Alexis. Egy kissé lehajolt zömök társához, a szokásos papi csókkal üdvözölte, azután bevezette a cellába.

—Másszóval, előre felkészült a velem való beszélgetésre, elrendezte érveit, s a nagy mérkőzés előtt még egy utolsó edzést akar tartani — felelte Dom Pierre. — Sisakkal a fején és páncélingben. Én pedig csupaszon jöttem ide, még a kardot is otthon hagytam. Nem gondolja, kedves abbém, hogy az ilyen egyenlőtlen küzdelemben kivívott győzelemnek vajmi kevés az értéke. önt évek óta foglalkoztatja az a terv, melynek a védelmében ma itt megjelent; én tegnap hallottam róla először.

Dom Pierre hangja derűs volt, csaknem vidám, mintha ezzel is jelezni akarná, hogy egyelőre nem tudja, vagy nem hajlandó olyan komolyan venni Dom Alexis esetét, mint apáttársai, akikkel tegnap egy évnyi időköz után újra összejött Citeaux-ban. Az is lehet, hogy *így* vélte ellensúlyozni a tamiéi apát előnyét. De Dom Alexis nem vette észre a derűs hangot: az utóbbi hetek egymásra zúduló eseményei magukkal sodorták és érzéketlenné tették mindennel szemben, fokozódó erővel, ellenállhatatlanul lehúzták a mélybe, melynek morajló csendjébe nem jutott el a parton állók figyelmeztető kiáltása. Arcáról nem lehetett leolvasni semmit, hangja is nyugodt volt: az évek óta tartó küzdelem sokkal mélyebb rétegekben játszódott le, semhogy külsőleg is észrevehető lett volna. És egyébként is, ebből a küzdelemből, melynek minden állomását ő maga sem ismerte, fokozatosan tisztuló elhatározás lett, az ellentétes erők lassankint egyetlen egy súlyponttá alakultak át, mely a maga tehetetlenségi lendületével minden akadályt megsemmisített.

Dom Alexis a cellában levő egyetlen székre mutatott és visszament az ablakhoz. De vendége úgy tett, mintha nem vette volna észre a mozdulatot; egy pillanást vetett az asztalon heverő könyvekre és jegyzetekre, megállapította, hogy a tamiéi apát alaposan felkészülve jött el Citeaux-ba, azután ő is a keskeny ablakhoz lépett, mely a kolostor külső kertjére nézett. A felhős szeptemberi délelőttön egy trappista munkálkodott a virágágyak körül, s ha olykor felállt, a lángoló szalviák között ő maga is hatalmas fehér virágnak látszott.

— Nem azért jöttem el Citeaux-ba, hogy a tervemet védelmezzem vagy magamat igazoljam — kezdte

rövid szünet után Dom Alexis. — Ön valószínűleg azt is tudja, hogy nem önszántamból jöttem, illetőleg már hetekkel ezelőtt az volt az elhatározásom, hogy csak abban az esetben jelenek meg a káptalanon, ha előbb Rómából megérkezik Tamiéba tervem jóváhagyása. Ar utolsó pillanatig reménykedtem ebben. Tegnapelőtt még sürgönyöztem Dom Alberto Pozzinak, aki annakidején megígérte, hogy ügyemben eljár a Szerzetesek Kongregációjában: érdeklődj meg, nem történt-e meg a *döa-tés* kérelmem ügyében. Tegnap reggel kellett volna Chamhéryben vonatra ülnöm, hogy idejében itt legyek. Táviratomra valószínűleg az idő rövidsége miatt nem *jött* válasz, s én nem indultam el.

Dom Pierre, aki némán hallgatta szerzetestársát, most közbevágott:

— De kedves abbém, nem gondolt arra, hogy e? zeí nyílt engedetlenséget követ el? Végtére is önnek nem kell magyarázgatnom, hogy a káptalanon minden apának kötelessége megjelenni, kivéve, ha súlyos betegség akadályozza. Nincs jogom ítélni az ön elhatározásán, de egy levéltől vagy távirattól tenni függővé . . .

Hangjából most eltűnt minden derű: csodálkozása annyira őszinte volt, hogy Dom Alexis, aki eddig az ajtó felett függő Szent Alberik képet szemlélte, ránézett a vele szemben álló szerzetesre. Dom Pierre így folytatta:

—A többit tudom. Tegnap délután mindnyájan megérkeztünk, kivéve *önt* és Dom Thouvard-t, aki hetek óta kínlódik a veséjével. Amikor a vespera után megkezdtük az első tanácskozást, a Thymaduc-i apát közölte velem, hogy távirat ment önnek: azonnal üljön vonatra és jelenjék meg a káptalan előtt ...

—A káptalan előtt?! Hát már vádlokként kezel-

nek, anélkül, hogy meghallgattak volna? Igen, eljöttem, de nem mint vádlott vagy gyanúsított, hanem mint Tamie apátja.

Dom Alexis olyan méltóságteljesen mondta ezt, hogy a másik egy pillanatig megállt. Azután, anélkül, hogy válaszolt volna a megjegyzésre, nyugodtan folytatta:

— Hozzá kell tennem, hogy a káptalan nagyrészt' nek sejtelve sem volt arról, hogy ön szándékosan maradt távol. Én sem gondoltam erre, és kételkedve hallgattam a Thymaduc-i apátot, aki mellesleg szólva, nem a legbarátságosabban nyilatkozott az ön tervéről. Azt is említette, hogy az a lakatlan kolostor, amit Ön megvásároltatott, Thymaduc közelében fekszik. Nem tudom, honnan szerezte értesüléseit (még a kolostor nevét is tudja: Coray-i apátság), de határozottan állította, hogy Ön nem szándékozik eljönni ide, mert sejtí, hogy tervéről tudomást szereztek és felelősségre fogják vonni. Amikor ma reggel megpillantottam önt a templomban, elhatároztam, hogy még délelőtt felkeresem és beszélök önnel.

Elhallgatott, arcán látni lehetett, hogy küzd magával, azután hozzátette:

— Idestova harminc év óta ismerjük egymást. Szeretném, ha most nem a Sept-Fons-i apátot látná bennem, aki szavazatával az ön tervének jövőjét és egyúttal az ön sorsát is eldönti, hanem egykori noviciustársát, aki boldog lenne, ha visszaadhatná azt a sok jót, amit az évek folyamán öntől kapott.

Dom Pierre elhallgatott, mintha attól tartana, hogy társát ezek az érzelgősnek tetsző szavak még zárkózottabbá teszik. S voltaképpen ő maga is meglepődött, ami-

kor kiejtette őket: a szerzetesi élet szinte rideg fegyelmezettséghez szoktatja az embert, a kolostorban nem ismerik azt az érzelmet, amit a világ barátságának neve?;, nem egymást szeretik, — egymáson keresztül az Istent. Valahányszor a Sept-Fons-i apátnak később, még évekkel később is, eszébe jutottak ezek a szavak, mindig megkérdezte magától, hogy a lélek milyen rejtekéből törtek akkor elő, hol gubbasztottak dermedten és hangtalanul. Mert azelőtt, ha tisztelte is Dom Alexist, ebből a tiszteletből hiányzott minden érzelmi elem: követendő eszményképet látott a nála néhány évvel idősebb apátban, és amikor ő maga is apát lett, gyakran fordult hozzá tanácsért. S most ez az érzelmes mondat, melyben lehetetlen észre nem venni az aggódással kevert szeretetet.

De Dom Alexis, aki máskor a vele beszélő hangjának akaratlan változásaiból, mint valami láthatatlan kotából, ki tudta olvasni azokat a gondolatokat is, amelyek a másokban csak embrionális állapotban szunnyadtak, most érzéketlenül hallgatta társa szavait. Mit segíthet itt Dom Pierre? Őt talán sikerülne meggyőzni álláspontjának és tervének a helyességéről: csak végig kell vezetni azon az úton, amelyet ő tett meg, amióta mint Tamié apátja harminc-negyven szerzetes lelkéért felelős. De ez a harmincnyc el apát, aki felelősségre fogja őt vonni, együttesen még akkor sem adhat igazat neki, ha különkülön hajlandó lenne is elismerni az ő feltétlen jóhiszeműségét és igazát. A káptalan szemében ő nem lehet más, mint vakmerő lázadó, vagy legjobb esetben elvakult fantaszta, aki megvalósíthatatlan álmoképet kerget. Azon sem csodálkoznék, ha féktelen nagyravágyással vádolnák neg. Még szerencse, hogy l i b i d o d o m i n a n d i - t

nem olvashatnak a fejére. A tervével együtt el fogják ítélni, semmi kétség.

Amikor idáig jutott gondolataiban, megtorpant, mint aki egy szakadék elé ér, amelyet azonban nincs ereje átugrani. Mi történik, mit fog csinálni, ha elítélik? Újra ránézett Dorn Pierre-re, aki, kámzsája alatt összefonott karral, várt, hogy az apát megszólaljon. Miközben Dom Alexis ezt a kérő, unszoló arcot *szemlélte*, hirtelen remény kerítette hatalmába, minden megmagyarázható ok nélkül. Ha sikerül meggyőznie egykori noviciustársát, akit kétségtelen jóakarát és segitenivágyás hozott ebbe a cellába, lehetőség nyílik arra, hogy Dom Pierre az igazságnak megfelelően, minden elfogultság és torzítás nélkül közölje a tervet a többiekkel, vagy legalább is azokkal, akikről gondolja, hogy rokonszenveznek vele. S ha ez még idejében megtörténik, néhányan bizonyára melléállnak azon a káptalani ülésen, ahol az ő ügyét fogják tárgyalni. Az iménti borúlátást reménykedés váltotta fel, ami esztelenség volt — Dom Alexis jól tudta —, és mégsem vetette el magától. Ebben a tragikus órában szükségét érezte annak, hogy valamiben megkapaszkodjék; e nélkül a hiú remény nélkül nem lett volna ereje harmincyolc komor szerzetes szemébe nézni. A halálos ítélet előtt álló fab érezhet így, amikor őre részvétből néhány közömbös szót mond neki, amíg a tárgyalóterembe bevonulnak.

— Nem tudom, mit hallott ön a tervemről, — kezdte nyugodt hangon, melyet néhány fellobbanástól eltekintve végig megőrzött — de látogatásából azt kell következtetnem, hogy engem is meg akar hallgatni, mielőtt végleges véleményt vagy ítéletet mondana magában. Bizalmát azzal viszonzom, hogy még azokat a részleteket

is elmondom, amelyek talán gyengítik álláspontomat: nem hallgatok el semmit, kexdeti tétovásásaimat éppen úgy nem, mint későbbi aggályaimat a bennem lassan érlelődő elhatározással szemben.

Elhallgatott, mély lélegzetet vett, azután folytatta. Még mindig Dom Pierre-en nyugtatta a tekintetét, de az úgy érezte, mintha a tamiéi apát félálomban beszélne, tétován bolyongva múltjának lassan felmerülő emlékei között.

— Hogy teljesen megértse elhatározásomat, először arról a fiatalemberről kell néhány szót mondanom, aki harminc évvel ezelőtt voltam. Ön tudja, hogy huszonnégyéves koromban jelentkeztem felvételre a Thymaduc-i kolostorban. Előzőleg jogot hallgattam Rennesben, ügyvéd akartam lenni. A világ mindig romantikus indokokat keres, ha azt hallja, hogy valaki kolostorba vonul: életuntságot, csalódást, önkéntes vezeklést, Isten a megmondhatója, mit szimatol. Tudjuk, milyen tartósak azok az elhatározások, amelyek' ilyesmiből születnek. Akkoriban úgy éreztem, szerzetesnek kellennem, mert a világ és a világi eszmények nem elégítenek ki; ha ma visszagondolok arra a fiatalemberre, aki egy nap elhatározta, hogy szerzetes lesz, azt kell mondanom, hogy a tökéletes élet utáni vágy készítette erre a lépésre. Hozzá kell tennem: ma is ez vezérel. Kezdetben karmelita akartam lenni, de amikor életmódjukat áttanulmányoztam, visszariadtam kettős életüktől: hallatlanul nehéz feladat egyensúlyban tartani a lelkipásztorkodást, ami Keresztes Szent János fiának egyik célja, a másikkal: a szemlélődéssel. Meglehetősen tevékeny természetű vagyok. mégis erősen vonzott a szemlélődő élet, s ezt a trappistáknál véltem megtalálni. Így kerültem Thymaduc-bi,

melynek akkori apátját egyik papi nagybátyám jól ismerte. Talán nem hangzik kérdésnek, ha azt állítom, hogy noviciusi évem első napjától kezdve minden erőmmel igyekeztem a rend szokásait és törvényeit megtartani. Valósággal örültem az elem tornyosuló nehézségeknek, boldogság volt legyőzni őket. Ha mai fejemmel visszagondolok a Thymaducban eltöltött évekre, meg kell állapítanom, hogy a szerzetesi életről és eszményről alkotott felfogásom meglehetősen primitív, ha szaba*! így neveznem: vidékies volt. Talán előjáróinknak is része volt ebben: a külsőségekre több gondot fordítottak, mint a lelki életre, az elmélyedésre; illetőleg nem figyelmeztettek eléggé arra, hogy még nem járunk okvetlenül a tökéletesség útján, ha mindent megtartunk, amit megparancsolnak nekünk.

„Nyolc évet töltöttünk együtt Thymaducban. Felszentelésem után egy évvel Dom Auguste Rómába küldött, hogy rendtörténeti tanulmányaimat ott folytassam. Ráncé 1664—66-os római tartózkodásának a részleteit kellett tisztáznom. Bizonyára ön is emlékszik reformátórunknak erre az útjára. VII. Sándor véget akart vetni annak az áldatlan testvérharcnak, mely a francia ciszterciták két tábora, a Mérsékeltek és a reformot követelő Szigorúak között dült, s Rómába rendelte a Mérsékeltek álláspontját képviselő Dom Vaussin Citeaux-i generálist, és a Szigorúak két szószólóját: Dominique George-ot, a Val-Richer-i apátot és Ráncét. Ráncé, a La Trappe-i apát ugyan újonc a Szigorúak között, de „tekintetbe véve jámborságát, buzgalmát, szellemi képességeit és ékesszólását (szó szerint idézek egy korabeli dokumentumot), elsősorban pedig világi tapasztalatait“, mégis reá esik a választás. Nem akarom önt ennek a küldetésnek a rész-

léteivel untatni, mely egyébként a Mérsékeltek győzelmével végződött: az 1667-ben közzétett pápai brève a legtöbb vitás pontban nekik ad igazat, ami természetesen nem akadályozza meg Ráncét abban, hogy a Li Trappe-ban véghez ne vigye a maga reformját.

„De most nem erről akarok beszélni. Ráncé római ínjának előzményeivel kapcsolatban belemerültem rendünk tizenhetedik századi történetébe, s hogy afc eredeti, tizenkettedik századi Citeaux-i szellemre hivatkozó Szigorúak álláspontját teljesen megértsem, párhuzamosan Cifeaux megalapításának körülményeivel is foglalkozni kezdtem. A történelmi tényeket noviciuskorunkban elég részletesen megismertük; engem elsősorban az érdekelt, mennyiben egyezett a Citeaux-i magányba vonult szerzetesek életmódja Szent Benedek elgondolásaival, mert hiszen reá hivatkoztak. Illetőleg, milyen eredménnyel járt Róbert abbénak és társainak 1098-as forradalma. Mert amit véghezvittek, forradalom volt, s elképzelheti, hogy Molesmes-ben a pokolba kívánták őket, amikor kijelentették, hogy elhagyják a kolostort, mert elégedetlenek az ottani állapotokkal. Nem egyszer elképzeltem ezt a jelenetet: a Molesmes-i apát nyugodt lelkiismerettel hivatkozik arra, hogy az Egyház jóváhagyta a Regulán véghezvitt enyhítések és változtatásokat, s életmódjuk helyességét szentéletű és nagytudású szerzetesek sora is bizonyítja. Az elégedetlenek azonban csak egyet hajtogatnak, érthetetlen makacssággal: „Mi egy nap arra tettünk fogadalmat, hogy Szent Benedek regulája szerint fogunk élni. Ez rajtunk kívül álló okokból nem történik meg. S minthogy kezdettől fogva az volt a meggyőződésünk, hogy Isten ennek a regulának a megtartása végett hívott meg bennünket, s csak akkor járunk álszentség

útján, ha azt a maga teljességében követjük, Róma engedélyével elhagyjuk Molosmes-t.

„Hogy Cîteaux első szerzeteseinek a lelkiiségét alaposan megismerjem, átanulmányoztam egy sereg korabeli művet: az Exordium inagnum-ot, az Exordium parvum-ot, la Chronique de Vilers-t. Heisterbach krónikáját, a Thesaurus novus Anecdotorum kötetét, Szent Bernát leveleit és beszédeit, Arnulfe de Bohéries értekezését: a Szerzetesek tükrét, az Acta sanctorum-t. És elsősorban természetesen a Regulát, az összes kommentárokkal együtt.

„Nem állítom, hogy vakon el kell fogadni a/ Exordium magnum, a Chronique de Vilers vagy hasonló művek minden részletét; de ezek az elbeszélések kétségtelen bizonyítékai annak, hogy a tizenkettedik és tizenharmadik századi cisztercita kolostorokban mély lelki élet uralkodott, a szentség legkülönbözőbb formái virágzottak, a természetfeletti adományok gyakoriak voltak, és a misztikus kegyelmek sem voltak ismeretlenek. Ezt bizonyítja egyébként a szerzeten kívül álló számos kortárs vallomása is, és mindenek előtt azoknak a személyiségeknek a sora, akiket az Egyház szentté vagy boldoggá avatott. Ez a lista elég meggyőző: másfél évszázad alatt körülbelül hatvan nevet sorol fel; a XII. században egy pápát: Boldog III. Jenőt, egy érseket: Tarantaise-i Szent Pétert, négy püspököt, húsz apátot, tíz szerzetest, köztük két frátert, egy apátnőt; a XIII. században pedig egy érseket: Bourges-i Szent Vilmost, öt püspököt, egy apátot, öt szerzetest, egy apátnőt és hét apácát. És csak azokat sorolom fel, akiknek a kultusza még ma is él; de hány mást tiszteltek valamikor az év-

századok óta eltűnt kolostorokban, akiknek a szentsége tökéletesen meg van állapítva! Nem csoda, hogy a Bolandisták helyet adnak nekik halhatatlan gyűjtenie nyükben.

„Gondolja csak el, hogy milyen változatos azoknak a XII. és XIII. századi cisztercita szenteknek a sora, akiket még ma is tisztelünk: Szent Bernáttal kezdem, akit olyan erős fény vesz körül, hogy mellette meg nem érdemelt homályban maradnak a többiek, Citeaux másik két alapítója: Szent Alberik és Etienne Harding. Azután *itt* van Bonnevaux-i Szent Hugo, Tarentaise-i Szent Péter, Szent Lutgarda, a nagy misztikus apáca, a híres katonaszerzetes: Szent Raymond de Fitero, Montmirail-i Boldog János, akit Alázatos Jánosnak neveztek. Tudós doktorok, írók, szónokok, misszionáriusok, misztikusok . . . Kétségtelen tényként állt tehát előttem, hogy Citeaux és a köréje csoportosult apátságok, mint Clairvaux, Villers la Sainte, Himmerode (hogy csak a nevezetesebbeket említsem) fénykorukban valóságos gyűjtőhelyei voltak a szenteknek és iskolái a szentségnek. Ami kor kutatásaimban idáig jutottam, szükségszerűen felvettem magamban a kérdést: mi az oka ennek a ténynek? Kétségtelen, hogy minden új vallási intézmény kezdetben rendkívüli eredményeket mutat fel; de az első ciszterciták lángoló buzgalma egymagában még nem magyarázza meg ezt a csodálatos jelenséget, melyet hasonló mértékben nem találunk meg egyetlenegy más intézmény kezdeti stádiumában. Az okot tehát máshol kellett keresni, abban a tényben, hogy ezek a forradalmárok Szent Benedek regulái szerint éltek; szellemében éppen úgy megtartották a Szabályt, mint betű szerint, nem vettek el belőle és nem tettek hozzá semmit. Ha az egy-

kom dokumentumok alapján sikerül megállapítanom, hogy valóban ezt tették, az összefüggés kétségtelen.

„Gyermekes lenne bizonygatni, hogy a Regula páratlan vezető a szentség felé vezető úton: a pápák és a zsinatok éppen úgy elismerik ezt, mint a lelki élet mesterei. Az első ciszterciták eredetisége nem is abban keresendő, hogy a Regula követését tűzték ki céljukul, hanem hogy távoltartva mindig idegen hatást, kedvező légkört teremtettek a Szabálynak, amelyet egyébként a maga teljességében akartak megtartani szellemében is, de betű szerint is. Óvakodtak attól, hogy bármilyen pontjától eltérjenek, mert érezték, hogy ezzel megváltoztatják, vagy semlegesítik az eredményt. Molesmes-be>i vagy Cluny-ban csak részben követték Szent Benedek előírásait; egyes pontokban többet valósítottak meg: az officiumok anyagára gondolok; másokat egyszerűen elhagytak: például a testi munkát, ismét másokat pedig enyhítettek! Az így keletkezett új szabályzat önmagában jó lehetett és az Egyház is jóváhagyhatta, de nem egyezett azzal, amit Szent Benedek követelt meg szerzeteseitől.

„Az *Exordium parvum* határozottan kijelenti, hogy Citeaux első szerzetesei teljesen a Regula alapján álltak. De mások is bizonyítják ezt. Etienne de Tournai-t idézhetem, aki tanúságot tesz mellettük: ‚*Monasticaim Regulám sic observant ut nec unum iota praeferire videantur*‘. Guillaume de Malmesbury ugyanezt állítja, éppen úgy, mint a *Contemptu mundi* szerzője. Abelard egyik levelének csipős megjegyzései is elárulják, hogy a kortársak felettébb meglepődtek a ciszterciták életmódján.“

Dom Alexis elhallgatott. Amíg beszélt, gondolat-

ban évszázadokat átlábolva, már nem a tömzsi Sept-Fons-i apátot látta maga előtt, hanem azokat a nagyálmú férfiakat, akiket szava most a múltból előhívott, hogy tanúságot tegyenek mellette: az ellenfelek haragjával nem törődő Robert apátot és társait, amint elindulnak a Citeaux-i pusztaságba; majd Bernátot, a „mézédes doktort“, és mögöttük a századok derengő fényében, Benedeket, a Subiaco-i remetét. És a rideg cella falai is kitágultak, összeolvadtak a látóhatárral, ahol erdőt irt és mocsárt csapol néhány szótlan fehérkámzsás barát. Aztán, mintha a hirtelen csend felébresztette volna, tekintetét végigjártatta a cella *szegényes* bútorzatán, Doni Pierre alakján, majd kinézett az ablakon. A virágágyak helyén sűrű bozót állott, de az ég talán éppolyan borús volt, mint ma, s ugyanazok a nagy madarak köröztek lomhán a felhők alatt.

— Ráncé reformját is azért tanulmányoztam rokonzenével, mert ugyanazt a hősi elhatározást éreztem benne, *mint* Citeaux megalapítóiban. Egy tizenhetedik századi gáláns nagyúr, egyik napról a másikra hátatfordít Versailles-nak, és vad elszántsággal késői utódja akar lenni annak a Benedeknek, aki harminc évet töltött remeteként Subiaco hegyén. Ráncé szent barlangja, a *sacro speco*, az a La Trappe-i kolostor, ahol a szerzetesek físsoltároskönyv helyett vadászfegyvert tartanak a kezükben, és csaknem vademberek módján élnek. Amikor Ráncé váratlanul betoppan és kijelenti, hogy meg akarja reformálni őket, megfenyegetik, hogy leszúrnák, vagy bedobják a kolostor melletti tóba. Ha nem lettek volna olyan ostobák, rögtön rájöttek volna, hogy apátjuk nem fél semmitől, és még a király dragonyosai nélkül is elbánik velük.

„Ráncénak ugyanaz a terve, mint Cîteaux megakpítóinak: a maga tisztaságában és teljességében megtartani Szent Benedek reguláit, elhagyva minden kiváltságot és könnyítést. Csak így lehet megállítani azt a bomlási folyamatot, mely szerinte a cisztercita kolostorokat végveszéllyel fenyegeti. De a La Trappe-i apátból éppen az hiányzott, ami Benedek legfőbb jellemzője: a mérték és megértés, önsanyargatással akar bűnhődni léha éveieért, ami még rendjén volna; de önmagával együtt szerzeteseit is bünteti, gyakran emberféle!»! szigorúsággal. Nem veszi észre, hogy a Regula nem végcélnak tekinti az önsanyargatást, csak hatékony eszköznek, így, azzal a maga által is elhitt ürüggyel, hogy a Szabály alapján áll, egész sor olyan dolgot követel meg, amiről nincs szó a Regulában. Nemcsak a húsételektől tiltja el szerzeteseit, hanem a haltól, tojástól, vajról, sŐ* egyes főzelékektől is, mint például a zöldborsótól, articsókától, kel virágtól, mert ezek felesleges ínycségeek. Teljes némaságot követel tőlük, s nem veszi észre, hogy a jelbeszéd még több visszaélésre ad alkalmat. Egy epizód érdekesen megvilágítja, milyen furcsán értelmezte Rancéaszilenciumot: egy frátert a lezúduló kötőneg eltemetett, de a szerencsétlen nem mert segítségért kiáltani, nehogy megszegje a némaság szent törvényét, s ha társai észre nem veszik, ott fullad meg. És az apát, ahelyett, hogy összeszidná ezért az öngyilkossággal határos tettért, még meg is dicséri. Arra hivatkozva, hogy a Regula ellenzi a gyakori fürdést (Szent Benedek a rómaiak túlzott testápolásától félti gyermekeit, ami *testi* és lelki elpuhulásra vezet), továbbmegy egy lépéssel és teljesen megtiltja. De az 1671-ben hozott rendelet, mely a betegekre vonatkozik, még jobban mutatja ezt az orv

sanyargatási düht. Elhatározott, hogy orvosok sohasem léphetnek be a kolostor betegszobájába, mert csak elpuhítják a szerzeteseket és eltérítik őket a penitencia Szellemétől; Ráncé megmagyarázta szerzeteseinek, hogy ők Jézus Krisztus tanítványai, nem pedig Hippokráteszé. A betegek nem feküdhetnek ágyba, minden nap fél négykor kelnek és minden officiumon részt vesznek. Az éjszakát kemény lócán töltik, teljesen felöltözve; napközben pedig, ha a testi munkát nem bírják, szalmaszéken ülnek, de sem hátradőlni, sem karjukat megtámasztani nem szabad. Húslevest csak négy-öt lázroham után kapnak, vagyis amikor állapotuk már majdnem reménytelen. És még ilyenkor is csak a gyávák és gyöngék fogadják el ezt a kedvezményt, a többiek utolsó lehelletükig megtartják a böjtöt. Az utolsó kenetet a templomban kapják meg, ahová a betegápoló karján mennek; azután éppen így térnek vissza, hogy lefeküdjenek a hamuval behintett szalmára, arra a pillanatra várva, amely egyesíti őket Jézus Krisztussal. Ha orvosságra van szükség, kettő között választhatnak: az érvágás és a hastisztító por között. Milyen messze áll ez a szigorúság Szent Benedek atyai gondoskodásától! Ha egy szerzetesnek meghalt az apja, vagy az anyja, tilos vele a gyász hírt közölni, mert számára amúgyis minden meghalt a világban.

„De Ráncé felfogása önmagában teljesen logikus. Nem azért jöttünk a kolostorba, hogy éljünk ott, hanem hogy meghaljunk, jelenti ki szemrebbenés nélkül. Teljesen félreismeri a szerzetesi hivatás lényegét, s egyik levelében például kifejti, hogy a kolostor nyilvános bűnbánók és bűnösök gyülekezete, akik hűtlenségükkel és engedtlenségükkel megbántották Istent, és addig nem re-

mélhetnének semmit tőle, amíg méltó bűnhődéssel ki nem engesztelték. „A szerzetes (szó szerint idézem Ráncé levelet Le Roi-hoz) elveszti ártatlanságát, amikor bezárkózik a kolostorba... A kolostor: börtön, melyben éppúgy bűnösök lesznek azok, akik megőrizték ártatlanságukat, mint akik elvesztették !

„Akadhatnak egyesek, akiket fellelkesít ez a határtalan szigorúság, amint Ráncé korában is sokakat vonzott La Trappe-ba. Az azonban kétségtelen, hogy Ráncé teljesen félreismerte a szerzetesi élet lényegét. Lelkialkata, melyben én manicheista vonásokat látok, és a korabeli állapotokra való visszahatás, olyan irányzatot adott művének, ami nem egyezik a XII. és XIII. századi Citeaux eszményével. Az imádság szelleme helyett a penitencia szellemét hangsúlyozza, és külső eszközök alkalmazásától várja a szerzetes tökéletesedését. Ezt egyébként nem én állapítom meg, hanem a Cisztercita menologia, amely július 14-én a következőképpen emlékezik meg róla.

Az asztalhoz lépett, felvette az egyik, kopott bőrkötésű könyvet, és kinyitva a szalaggal megjelölt helyen, olvasni kezdte:

— „Július tizennegyedik. Az Úr születése utáni 1664. évben, La Trappé-ban kezdetét veszi az ezen a néven ismert híres Reform. Armand-Jean Le Bouthillier de Ráncé, akit az előző napon szenteltek apáttá, a tíz tagból álló szerény közösséggel kezdi el. Bármennyire vágyott is reá, nem tudta visszaállítani összes régi szokásainkat, hanem más nagyon szigorú szokásokkal toldotta meg, és kemény s zord penitencia bélyegét nyomta művére, amelyhez nem annyira első cisztercitáinktól nyerte az ihletet, mint inkább a pusztai remetéktől, akiknek ő buzgó tanítványa volt. Ez a reform élénk ellenállásba

ütközött, de másrészt meleg rokonszenvezésre is talált. A Szentszék az Úr születése utáni 1678. év május 23-án jóváhagyta, vagy legalább is felettébb elismerőleg nyilatkozott róla, és főleg az Úr áldotta meg; a rossz napokban reá bízta Cîteaux-i Rendjének becsületét és életét.“

Dom Alexis letette a könyvet, azután így folytatta: — Egy kissé hosszasan időztem ezeknél a történeti tényéknél, de nélkülük nem tudom elfogadhatóan megmagyarázni a magam lelki fejlődését. Amikor hároméves római tartózkodás után, 1922-ben hazarendeltek, avval a megbízatással, hogy vagy likvidáljam, vagy hozzam rendbe a hanyatló és anyagilag is nehéz helyzetben álló tamiéi apátságot, a felelősség és a reám váró rengeteg munka jóidőre kiüzte a fejemből Ráncét, minden tévedésével együtt. Mint megbízott előljáró, s később mint megválasztott apát, csak egy célt ismertem: önmagamtól és szerzeteseimtől megkövetelni mindazt, amit rendünk törvényei és szokásai előírnak. Igyekeztem jó példát mutatni az öregeknek, akik elszoktak a fegyelemtől, de elsősorban a fiataloknak akartam bebizonyítani, hogy nem kívánunk lehetetlent tőlük. Ha úgy láttam, hogy valakinek az egészségét fenyegeti életmódunk szigorúsága, érvényesíttem apáti jogomat, és megengedtem, hogy az illető hajnali kettő helyett négykor keljen fel, vagy hetenkint egyszer-kétszer húst egyék. Ezek a könnyítések többnyire elérték a céljukat: növendékeim megerősödtek, és később már nem volt szükségük hasonló kedvezményre. Ha valaki bejött hozzám és kijelentette, hogy nem bírja a némaságot, vagy az éjjel-nappali együttléte a többiekkel, s el akarja hagyni a kolostort, jól hátbavágtam és megparancsoltam, hogy délután mássza

meg valamelyik társával a Belle Etoile-t. Közben beszéljen, amennyit csak akar. Másnap rá sem lehetett ismerni az én gyermekemre, s ennek a gyógyomódnak az az előnye is megvolt, hogy valóban az a b b a s-t, az atyát látták bennem, aki megérti nehézségeiket és segíteni akar rajtuk.

„Eddig minden rendben is lett volna. Az első időkben annyi gondot okoztak az apátság anyagi dolgai, a roskadozó épületek kijavításától kezdve, amit magunk végeztünk el, a megélhetésünket biztosító sajtüzem átalakításáig, hogy nem tudtam kellően foglalkozni szerzeteseim lelki életével. Vagy legalább is nem úgy, ahogy szerettem volna. Időközben alaposan megsaporodtunk: amikor Tanaiéba érkeztem, öt atya és három testvér tengődött az apátságban; hat évvel később harmincketten voltunk, köztük olyanok, akik világi mesterségüket jól hasznosíthatták a kolostorban is. Anselme atya segítségével, aki mérnök volt, bevezettük a vízvezetékét, majd pártfogónk, André de Chevron úr adományából megvettünk egy használt villanytranszformátort, ami lehetővé tette, hogy szerzeteseim a téli délutánokon is dolgozhassanak a könyvtárban.

„Amikor végre sikerült rendbehaznom az apátságot, és munkatársaim is akadtak: Istenben boldogult Bernát atyára gondolok, a noviciusmesterre, Edmond atyára, a priorra, azután a fiatalok közül Anselme, Louis és az oly korán elhunyt Robert atyákra, több figyelemmel kísérhettem szerzeteseim lelki tökéletesedését. Az ember olykor egy pillantást vet officium közben a vele szemben állókra, vagy megfigyeli az esti étkezéskor a tányérjuk fölé hajoló szerzeteseket, és ha nem szántsándékkal vak, sok mindent észrevesz. Még megszólalásra sem

kell bírni őket, egy elcsigázott arc vagy gépiességében is fáradt mozdulat mindent elárul. Nem szeretném, ha enél a pontnál félreértene engem: magam is vallom, és a gondjaimra bízott szerzetesek is tudják, hogy erőfeszítés, lemondás, hősi elhatározások nélkül nincs igazi szerzetesi élet. Ezeket az erényeket noviciuskoromtól kezdve a legmagasabb fokig igyekeztem kifejleszteni magamban, és megköveteltem, hogy aizok is erejükhez mértén gyakorolják, akiknek a vezetője vagyok. De azt kellett látnom, hogy bizonyos kötelességek lelkiismeretes teljesítése sokkal több energiába kerül, mint amennyi haszon belőlük származik; illetőleg: azokat az erőket, melyeket id^vagy ott fel kell használnunk, lelki tökéletességünk szempontjából sokkal jobban lehetne másutt értékesíteni. Ugyanakkor nem kis csodálkozásomra aíztt is megállapítottam, hogy éppen azoknak a feladatoknak a teljesítése csigázza el erejükön felül szerzeteseimet, s még hozzá a legkíválóbakat, amelyeket Szent Benedek nem is követel meg, vagy nein úgy, ahogy a kialakult gyakorlat Ezzel szemben a közepes szerzetesek (nem kell önnek mondanom, hogy minden kolostorban ezek vannak többségben, ami végtére is természetes), ha nem is játszva, de hasonlíthatatlanul könnyebben győzik le azokat az akadályokat, amelyeket nagyrészt még Ráncé állított elénk. „Itt elsősorban nem is az önsanyargatásokra és a testi fájdalomokra gondolok, bár kétségtelen, hogy egy gyöngébb testalkatú szerzetes sokat szenved miattuk, és amellett szellemét is lekötik, aminek esetleg lelki élete látja kárát. Igaz, Szent Benedek nem beszél arról, hogy a dormitoriumot télen fűteni kell; de más a nápolyi éghajlat alatt fűtetlen helyiségben aludni, és megint más hűsz-huszonöt fokos hidegben a tamiéi havasok között.

Azután: a Regula kifejezetten előírja, hogy a szerzetes lócáján szalmazsák legyen; Ráncé, aki irtózáttal gondolt azokra az éjszakákra, amikor puha szőrméken pihente ki a vadászat és a társasélet fáradalmait, megfosztja szerzeteseit ettől a nyomorúságos szalmazsáktól is, és elrendeli, hogy csupasz lócán aludjanak. Ma is az ő parancsát követjük és még az apátnak sincs joga ezen változtatni, kivéve ha betegekről van szó.“

„Az ilyen megpróbáltatásokat végeredményben el lehet viselni, és ha csak ezekről lett volna szó, sohasem jutottam volna el döntő elhatározásomig. De éreztem, hogy szerzeteseim lelki tökéletesedését valami más is akadályozza. Bármennyire is igyekeztem megállapítani, hogy mi ez az akadály, erőfeszitésem haszталannak mutatkozott. Maga a tény azonban ott állt előttem: hiába tartja meg a szerzetes a gyakorlatban levő szabályokat és szokásokat, amint azok nálunk trappistáknál, vagy ha úgy tetszik, Szigorú cisztercitáknál kialakultak, ritka kivételtől eltekintve, nem sikerül megtalálnia azt a lelki egyensúlyt, *arai* nélkül tökéletesség *nem* képzelhető el. Újra elővettem a Regulát, és összehasonlítva a benne foglalt rendelkezéseket mai szokásainkkal, lehetetlen volt nem arra az eredményre jutnom, hogy a lelki egyensúly hiánya mai életrendünk kiegyensúlyozatlanságában leli magyarázatát. A Szabály gondosan vigyáz arra, hogy ez az egyensúly fel ne billenjen, mindennek megvan benne a maga meghatározott, pontosan körülírt szerepe: a közös imának, a szellemi munkának, amit Szent Benedek *lectio divina*-nak nevez, a testi munkának, a táplálkozásnak, a pihenésnek, anélkül, hogy bármelyik elnyomná a másikat. Az első ciszterciták jól érezték ezt, s ezért akarták a Regulát integrálisan visszaállítani.

„A Rómában megkezdett tanulmányokat most éjszánkint folytattam, mert napközben az apátság dolgai minden percemet lefoglalták. A tavaszi éjszakák hűvös levegője *tartott* ébren a nyitott könyvtáráblak mellett, a könyveket gyertyafény világította meg, s én annyira elmerültem az olvasásban, hogy gyakran csak a matutimumra hívó harangszóra hagytam abba. Rómában a Regula bizonyos fokig holt anyagot jelentett számomra, úgy tanulmányoztam, mint a korai egyházatyák vitairatait, vagy a zsinatok határozatait; de a Tanúében eltöltött évek tapasztalatai felnyitották a szememet, s én megláttam élő valóságát, ha szabad *így* mondanom: korszerűségét. Hatékonyságáról már akkor meggyőződtem, amikor az első ciszterciák életmódját és ennek következményeit tanulmányoztam. Most észrevettem, hogy milyen csodálatosan rugalmas, és mennyire alkalmazkodik a környezethez, a körülményekhez, a különböző lelki alkatokhoz és jellemekekhez.

„Amikor idáig jutottam, nem térhettem ki az elől, hogy fel ne vessem a kérdést: ha a Regula — a múlt tanulsága és a józan ész megítélése szerint — ennyire alkalmas vezető a tökéletes életre, mi az akadálya annak, hogy szerzetescimmal együtt Szent Benedek rendelkezéseit kövessem? Sohasem fogom elfelejteni azt az éjszakát, amikor ez a gondolat kialakult bennem. Szent Bernát egyik beszédét olvastam, melyben a kolostort nyitott börtönnek nevezi, ahol a szerzetesek Isten rabjai. Olyan hirtelen ugrottam fel a főliáns mellől, hogy ^a gyertyám kialudt. Júliusi holdtölte volt, annak a fényénél kezdtem fel-alá járni a könyvtárban. Ha a tizenkettedik században sikerült néhány szerzetesnek a maga forradalmát megvalósítania, miért ne sikerüljön ez

nyolcszáz évvel később? Engedélyt kérek Rómától, s ha rendem nem egyezik bele, hogy ezt a kísérletet Tanúében valósítsam meg, majd találok valahol egy lakatlan kolostort. Jó lenne, ha mások is velem tartanának; ezért szándékomat közölni fogom szerzeteseimmel, de nem riaszt vissza az sem, ha nem követ senki. Milyen nagy-szerű feladat lesz megvalósítani ugyanazt a célt, amelyért néhány középkori barát elindult a Citeaux-i magányba.

„A szívem olyan hevesen vert, hogy meg kellett támaszkodnom egy könyvespolcban. A nyári éjszaka morajlása, mely Tamiében olyan, mintha köröskörül az erdők lélegzenének, beáramlott a terembe, de én csak szívem zakatolását hallgattam. Szerettem volna rögtön felkelteni szerzeteseimet, hogy közöljem velük elhatározásomat.

„Másnap nyugodtan végiggondolom a dolgot, és úgy határoztam, hogy egyelőre csak azokkal a fiatalokkal közlöm, akik még ünnepélyes fogadalmuk előtt állnak, és szabad elhatározásuktól függ, hogy utánam jönnek-e vagy sem. Mert azt már éreztem, hogy a rend semmiesetre sem fogja megengedni, hogy Tamiében valósítsam meg tervemet. Mindenek előtt azonban Rómába írtam. Kifejtettem indokaimat, és engedélyt kértem tervem megvalósítására. Gyermekkoromtól jól ismertem Corayt, tudtam, hogy a félig rombadőlt kolostort, melyet utoljára a francia forradalomban használtak fel — istállóknak — a környező földekkel együtt olcsón meg lehetne vásárolni. Néhány megértő világi páttfogó segítségével ez tavaly meg is történt.

„Azok a szerzetesek, akikkel elhatározásomat közöltem, tétovázás nélkül kijelentették, hogy követni fognak. Rajtunk kívül csak Anselme atyát avattam be ter-

vembe. Most már csak a Szerzetesek Kongregációjának a jóváhagyására volt szükség. Arra számítottam, hogy az engedély még a szeptemberi káptalan előtt megérkezik, s ha egyszer a kezemben van, földi hatalom nem akadályozhatja meg szándékom megvalósítását. Dom Alberto Pozzival, akit római tartózkodásom alatt ismertem meg, is közöltem elhatározásomat, s ő megígérte, hogy sürgetni fogja az elintézést, mely véleménye szerint csak kedvező lehet.

„Ha olykor voltak is kétségeim tervemet illetően, egy esemény véget vetett ennek a kishitúségnek. Idén tavasszal, egyik legkiválóbb gyermekem, Roland testvér, agynak dőlt, s bár mindent elkövettünk, hogy fiatal életét megmentsük, a vágató tüdővész néhány hét alatt legyűrte. Az utolsó napokban délutánonként bementem hozzá, hogy előkészítsem a halálra, melyről ő is tudta, hogy az ajtó előtt áll. Szerzeteseim ebben az órában a közeli erdőben vagy a konyhakertben dolgoztak, a kolostorban csak mi ketten tartózkodtunk. Megkért, beszéljek neki a Coray-i apátságról, melyet ő már nem fog meglátni, mondjam el, milyen lesiz ott az életünk, milyen feladatokkal bíztam volna meg őt, ha a jó Isten megengedte volna, hogy velünk jöjjön. A halála előtti napon mintha megérezett volna valamit kétségeimből: becsukott szemmel feküdt a keskeny vaságyon, s már azt hittem, hogy elaludt, amikor hirtelen felpattant, és reám meredve megszólalt: „Apát úr, én tudom, hogy milyen nehéz lesz Coray-ba eljutni, ezért felajánlom az Úr Jézusnak életemet, hogy segítségére legyen munkájában”. Odaléptem hozzá, letöröltem arcáról a verítéket és meg akartam nyugtatni. De egy ismeretlen érzés összeszorította a torkomat, csak álltam, álltam az ágy

mellett, sovány kezét a kezemben tartva, és hol ezt a már földöntúli arcot néztem, mely most kimondhatatlanul boldog volt, hol az alkonyi éggel összeolvadó hegyek vonulatát. Aztán megint lefeküdt, és én azt hittem, hogy újra visszahullt az Öntudatlanságba, amikor egy kis idő múlva megszólalt: „Árzem, az Úr Jézus elfogadta áldozatomat és magukkal lesz a megpróbáltatásokban. Másnap hajnalban meghalt.

„Ön most azt gondolja magában, helytelen néhány lázálomban kiejtett szónak jelentőséget tulajdonítani, és érzelmi érvekkel lecsillapítani nagyon is jogos kétségeket. Talán igaza van. De a helyemben ön is erőt merített volna egy tisztalelkű fiatal szerzetes utolsó szavaiból. Én mindenesetre bátorító jelet láttam ebben az egyébként szomorú eseményben, s attól a naptól kezdve minden kételyem eloszlott.

„De múltak a hetek, közeledett a káptalan időpontja, és Rómából a jóváhagyás még mindig nem érkezett meg. Ma már valószínűnek tartom, hogy a Kongregáció előzőleg *meg* akarta ismerni a rend álláspontját is ebben a kérdésben: így szereztek tudomást tervemről Citeaux-ban és a jelek szerint nem nagyon pártolják. De rövidesen minden el fog dőlni. Én, igazságom tudatában, mindenesetre nyugodtan állok a káptalan elé.“

Dom Alexis elhallgatott és kérdőleg nézett vendégére. Ha nem is sikerül meggyőznie a Sept-Fons-i apátot terve szükségességéről, feltétlen jóhiszeműségét neki is el kell ismernie. De miért hallgat Dom Pierre? Nem érzi, hogy mennyi minden függ a feleletétől? Vagy talán világosan látja, hogy minden ellenvetése hiábavaló

lenne? Nagyon meglepődött, amikor a hosszú csend után Dom Pierre nyugodt hangját meghallotta.

— Köszönöm önnek, hogy megtisztelt bizalmával. De ne várjon tőlem sem helyeslést, sem kárhozzatást. Legyen szabad azonban rögtön kijelentennem: amit elmondott, valószínűleg mind igaz és megcáfolhatatlan. De a részleges igazságok sokat veszítenek értékükből, sőt megszűnnek igazságok lenni, ha függetlenítjük őket a teljes igazságtól. Az ön esetében pedig a teljes igazság az, hogy egyszer engedelmességi fogadalmat *tett* az oltár előtt, és — hacsak az isteni törvényekkel ellenkező dolgokat nem kívánnak öntől — minden körülmények között hűnek kell lennie ehhez a fogadalomhoz. Ha a rend hozzájárul ehhez a kétségtelenül érdekes kísérlethez, és Róma is megengedi, senkinek sem lehet kifogása ellene, s önnek elvben még abban az esetben is igaza lehet, ha a terv bármilyen okból gyakorlatilag nem válik be. De én úgy látom (szeretném, ha tévednék), hogy önt nem fogja visszariasztani a káptalan esetleges tiltó végzése sem, akár mert teljesen hisz a maga igazában, akár mert elfogultnak érzi apáttársait. Pedig ha nem engedelmeskedik, illetőleg nem veti magát alá a kimondandó határozatnak, helytelenül cselekszik.

Dom Alexis közbevágot:

—Még akkor is, ha valami jobbat akarok véghezvinni annál, amire fogadalmat tettem?

—Igen, még akkor is. Mert lehetséges, hogy az az életmód, amit ön a Regula alapján meg akar valósítani, tökéletesebb, tehát jobb, mint a mi mai életünk; de az ön engedetlensége (ismétlem: arról az esetről beszélek, ha a rend nem engedi meg kísérletét) a forrásában mérgezi meg. És még egy: nem gondol ön arra, hogy ter-

vének megvalósulása esetén esetleg zavar támad sorainkban, egyesek meggondolatlan lépésre szánják el magukat, *mielőtt* meggyőződnenek arról, hogy az ön terve megvalósítható-e, úgy, amint ma elképzeli. Nem érzi ezt a súlyos felelősséget?

A tamiéi apát emelt hangon válaszolt:

—Érzem, de ez nem tarthat vissza. Ha Robert abbé Molesmes-ben arra gondolt volna, hogy elszakadásával megbontja a bencések egységét, Citeaux sohasem épült volna fel. Nem tudta, vájjon tervét siker fogja-e koronázni, de sem a Molesmes-iek ellenzése, sem a kezdeti nehézségek nem tántorították vissza. Öt kietlen pusztaság várta; nekem könnyebb dolgom lesz, mert a Co-ray-i apátság falai még állnak, csak *tetőt* kell emelni föléjük. Es ha az Isten megpróbáltatásokat küld reám, arra fogok gondolni, hogy az első cisztercitáknak gyakran még kenyerük sem volt.

—Ön nem hasonlíthatja magát Robert abbéhoz és társaihoz, ők joggal voltak elégedetlenek a tizenededik századi bencés szellemmel, de ön nem mondhatja, hogy a huszadik századi trappisták nem élnek elég szigorúan. Egyébként nem nehéz megjósolnom, hogy a káptalan tagjai közül többen félre fogják önt érteni, ha túlságosan hangsúlyozza az önsanyargatás helytelenségét. Az lesz a benyomásuk, hogy ön éppen rendünk szigorú szokásain akar enyhíteni, vagyis megfutamodik a nehézségek elől. Erre előre figyelmeztetem.

—Könnyű lesz megcáfolnom őket: nyilvánvalóan könnyebb minden szigorúság és önsanyargatás mellett is egy biztos alapokon nyugvó kolostorban élni, mint egyes, a Regula szellemével vagy betűjével ellenkező szokásokat elvetve, azt sem tudni, meglesz-e este a be-

tevő falatunk, és nem dőlnek-e reánk éjjel a roskatag falak. És azzal sem vádolhatnak, hogy parancsoló hajlamomat akarom kielégíteni. Tamié apátja ma harmincnégy szerzetes atyja és ura, egyetlen mozdulatára térdre borulnak előtte; de könnyen meglehet, hogy évekig senki sem jön utánam Coray-ba, s egyetlen szolgám egy házőrző kutya lesz. Ha Szent Benedek évtizedekig kibírta egy barlangban, én sem fogok Bretagne-ból visszajönni.

— Nincs joga Szent Benedekre hivatkozni.

A Sept-Fons-i apát olyan élesen mondta ezeket a szavakat, hogy a másik is észrevette az eddig szelíd Dom Pierre hangjának a változását. De igyekezett nyugodtan válaszolni.

—Lehet. De arra jogom van, hogy példaképül tekintsem. Micsoda megnyugtató érzés ilyen példákat követni, Benedek, Robert, Alberik, Etienne nyomában járni. És mindenekelőtt Annak a parancsára hallgatni, aki megparancsolta: „Legyetek tökéletesek.“...

— De azt is feljegyezték Róla, hogy engedelmes vala szüleinek, ön pedig engedetlenségre készül. Milyen kár, hogy nem a középkorban élünk: ha az előljárója lennék, becsuknám a kolostori börtönbe, és kenyéren és vízen böjtöltetném, hogy lázadó gondolatai lecsillapodjanak.

— Igen, engedetlen leszek, ha az igazság úgy kívánja, ha csak így tudom megvalósítani a jó helyett a jobbat. Forradalmár leszek, ami annyit jelent, hogy egy kevésbé tökéletes élet helyett a tökéletesebbet választom. Isten a tanúm, hogy a szándékom tiszta és az elhatározásom önzetlen.

Egy pillanatra elhallgatott, aastán nyugodtabban folytatta.

— Az *volt* a szándékom, hogy megkérem önt, beszéljen *még* az ülés előtt azokkal, akikről tudja, hogy megértéssel viseltetnek irántam: minden egyes szavazat, mely tervemet helyesli, engedetlenségem nagyságát is csökkenti. De ha nem győztem meg álláspontom helyességéről, hogyan lehetne azokat meggyőzni, akik még annyit sem hajlandók elismerni, mint ön. Ne beszéljen hát senkivel, de imádkozzék értem: vannak helyzetek, amikor az imádság hatékonyabb minden emberi ékesszólásnál és közbenjárásnál. Valamikor arról álmodoztam, hogy tervemet a Rend áldásától kísérve valósíthatom meg. Csak most érzem, milyen esztelen ábránd volt ez: mintha valaki azt kívánná, hogy egy apa ismerje el a maga tökéletlen voltát maszatos gyermeke előtt. De ha ez nem is teljesülhet, legalább békében engedjenek utamra; ne engedetlen szerzetest, lázadó apátot lássanak bennen, hanem tökéletességre vágó nyughatatlan lelket.

Elhallgatott és kezének egy mozdulatával jelezte, hogy nincs több mondanivalója. A Sept-Fons-i apát pedig szótlanul meghajtotta magát és kiment a cellából. Néhány perc múlva megszólalt a sextára hívó harang.

II.

Egy pillanatig mozdulatlanul hallgatódzott a betett ajtó mögött, mintha attól tartana, hogy követi valaki. Aztán, amikor nem hallott semmi neszt, leült az asztal mellé. A testét megbénító fáradságon kívül nem érzett semmit, agya üres volt. érthetetlenül üres, a gondolatok, melyek még tíz perccel előbb is vitustáncot jártak a fejében, alétan heverték egymás hegyén-hátán. Szerzetesei bizonyára meglepődve néztek volna arra a férfira, aki most az asztalra könyökölve révetegen bámult maga elé, mert csak arcvonásaiban emlékeztetett! a mindig fegyelmezett, öntudatos Dom Alexisra; és még ezek az arcvonások is eltorzultak, mintha Tamié lapátja éveket öregedett volna, amióta — tegnap — búcsút vett fiaitól és elindult! Citeaux-ba. Arca, melyet a szakáll amúgyis beárnyékkolt, most olyan sötét volt, mint azoké az egyházi férfiaké, akik egy homályos folyosó megbarnult festményeiről néznek a mellettük elmenőkre, fáradtan és mindent tudóan. Ki merte volna azt állítani, hogy ez a magábaroskadt, megkínzott arcú ember ugyanaz a férfi, aki még néhány órával ezelőtt is maga volt a megtestesült határozottság és akarat? Néhány órával ezelőtt...

Megmozdult, a melléből felszakadt sóhajtás hörgésnek hangzott, mintha erejének végső megfeszítésével küzdene egy láthatatlan ellenség fojtogató ölelésével. Hát mégis esztelen volt az a remény, mely az utolsó pillanatban hatalmába kerítette, amikor Dom Edmond, a legfiatalabb apát körüljárta a káptalani termet és összegyűjtötte a szavazatokat. Olyan csend volt, hogy hallani lehetett, amint az összehajtott papírlapok beleesnek a réztálba. Milyen érzéketlennek tűntek ott körülötte azok az arcok! Szerette volna kiolvasni a titkukat, mielőtt még a szavazás eredménye nyilvánosságra kerül, de senki sem nézett reá: lehajtották a fejüket, vagy a mennyezet repedéseit szemlélték, mintha szánalomból nem akarnának rátekinteni arra a kimerült emberre, aki meggörnyedve ül a fal mellett végighúzódó padon s homloka majdnem ráhanyatlik az előtte álló asztalkán heverő könyvekre. Vagy talán félnek tőle, lelkiismeretfurdalást éreznek, most, hogy egyetlen szóval döntöttek társuk sorsáról. És vajjion mit gondol a Szent Bernát-kép alatti magas karosszékben ülő Don Etienne, a Citeaux-i apát, aki néhány perc múlva kimondja a káptalan ítéletét? Igen, örület volt hinni abban, hogy győztesen kerül ki ebből a harcból. De hiszen nem is akart győzni, csak azt szerette volna, ha elismerik jóhiszeműségét és megengedik, hogy a tervét valóra váltsa.

Amikor a Dom Etienne balján ülő szerzetes elkezdte a cédulák felbontását és csaknem közömbös hangon közölte a válaszokat a felvetett kérdésre: vétkes-e Dom Alexis Presse és következésképpen megfosztandó»e apáti méltóságától és jogaitól, ő felkapta a fejét, mert az első öt szavazatból három nem-mel felelt. De a többiek arca is elképedést árult el, mintha nem akarnának a fülüknek

hinni. Amikor a harmadik nem elhangzott, a Citeaux-i apát letette a tollat, amellyel a szavazatokat jegyezte, aztán meggondolta magát és keze mégsem nyúlt ki a céduláért. De előredőlvé várta a következő választát.

A kezdeti kedvező eredmény csak a véletlen játéka volt. Utána megszakítás nélkül igenek következtek, pörölycsapásként zúdulva Dom Alexisre. S mintha valóban súlyuk lenne, mindegyik után még jobban meggörnyedt. Csak lenne már vége ennek a kegyetlen játéknak, mely szétmorzsolja maradék erejét is, lassan, engesztelhetetlenül! A vége felé ismét néhány nem következett, de ő talán már észre sem vette. Csak akkor figyelt fel, amikor a kivégzési dobpergésre emlékeztető hang elhallgatott. Néhány pillanatnyi csend támadt, a Citeaux-i apát megszámlolta a szavazatokat, azután felállt. Harmincnyolc szerzetes követte a mozdulatát: nesztelenül emelkedtek fel, csak öltönyük suhogása hallatszott, mint amikor szélcsendben egy láthatatlan kaszáló jön felénk. És valóban, amikor Dom Alexis egy másodpercre becsukta a szemét, azt a fiúcskát látta maga előtt, aki végignyúlva a magas fűben, egy hol közeledő, hol távolodó kasza sziszegését hallgatja szívszorongva. Ez az emlék, mely félszázadnyi messziségből tolult eléje, olyan valószínűtlenül tiszta volt, hogy a tamiéi apátnak hirtelen könny szökött a szemébe. Azon keresztül látta, hogy vele szemben Dora Etienne felemel egy papírlapot. „A szavazatokat összeszámlolva — mondta emelt hangon — megállapítjuk, hogy a káptalan tagjai közül huszonkilencen vétkesnek találták Dom Alexis Presse-t, kilencen ártatlannak. Ennek következtében, mint a Rend szelleme és megszentelt szokásai ellen lázadót, megfosztjuk apáti méltóságától és jogaitól. Régi érdemeire való tekintettel megengedjük

neki, hogy ő maga határozza meg, Tamié kivételével rendünk melyik házába akar visszavonulni, hogy vétkét megbánva, élete hátralevő idejében Istent kiengesztelje.“ Elhallgatott és újra elfoglalta a helyét. A többiek követék példáját, csak Dom Alexis maradt állva. Most minden tekintet feléje fordult, arca szinte érezte szemük izzását. De mintha az előbb felmerült emlék erőt öntött volna lelkébe, nem érzett semmi félelmet, semmi fáradságot. Arca kipirult, a belső hév megremegettette a hangját is, de azután fokozatosan megnyugodott és néhány percre megint a régi Dom Alexis *lett*, akinek minden akadály megsokszorozza az erejét. „Megértettem az ítéletet, de mert ártatlannak érzem magam és hiszek céloom igazában, fellebbezek Rómához. Meg vagyok győződve arról, hogy a Szent Kongregáció nekem fog igazat adni és annak a kilenc apátnak, aki ártatlanságom mellett szavazott. Ami pedig a tervemet illeti, Isten segítségével majd bebizonyítom, hogy megvalósítható. Addig az ideig pedig, amíg Róma nem mondja ki a végleges ítéletet, mint Tamié megválasztott és felszentelt apátja, visszamegyek kolostoromba. Ez nemcsak jogom, kötelességem is azokkal szemben, akik reám vannak bízva.“

Nem, ezt a választ nem várta senki. A lázadó, ahelyett, hogy meghajolna a káptalan döntése előtt, vakmerően jogaira hivatkozik, megbánás helyett vádol és kijelenti, hogy visszamegy szerzeteseihez.

A Citeaux-i apát magához *intette* Dom Robert-t, egy nagyorrú, magas szerzetest, aki egyike volt a legjobb francia egyházjogászoknak. Néhány szót súgott a fülébe, majd felállt és félrehúzta egy ablakmélyedésbe. A többiek némán vártak, időnkint egy-egy pillantást vetve Dom Alexisra, aki még mindig mozdulatlanul állt. Ha

valaki most lépett volna be a Citeaux-i apátság kapitulumába, azt hitte volna, hogy az összefonó karú, merevszerzetes ítélő bírója azoknak, akik mozdulatlanul ülnek a fal mentén és alig mernek rátekinteni.

Egy kis idő múlva Dom Etienne visszajött a helyére és ezt mondta:

— Felszólítom, hogy vonuljon vissza a cellájába. A káptalan *meg* fogja állapítani, vajjon az egyházi törvények értelmében jogában áll-e önnek, akit mi megfosztottunk apáti méltóságától és jogaitól, visszatérnie Tamiéba. Határozatunkat közölni fogjuk önnel.

Mintha az a néhány percnyi várakozás az ő fellebbezése és a Citeaux-i apát válasza között minden erejét kimerítette volna, hirtelen olyan gyöngeség fogta el, hogy öklével az asztalkára kellett volna támaszkodnia. Nem tudja, hogyan jutott el a káptalani terem ajtajáig, csak arra emlékszik, hogy minden lépéséért meg kellett küzdenie, és volt egy pillanat, amikor azt hitte, rögtön összecsziklik. De érezte, hogy ennek nem szabad megtörténnie, annak a harmincnyolc szerzetesnek, akik között most lassan, nagyon lassan elhalad, nem szabad észrevennie, hogy ő már a küzdelem elején megrokkant. Nem ömagára gondolt — mit számít egy nyomorult ember szétfosztott álma? —, annak a haldokló szerzetesnek az arca merült fel előtte, aki az életét ajánlotta fel a terv megvalósulásáért.

Milyen megkönnyebbülés volt, amikor becsukva maga után a mázsányi súlyú ajtót, végre ismét megpihenhetett. Neki támaszkodott az ajtónak, de amikor meghalotta a Citeaux-i apát hangját: „Dom Robert, legyen szíves jogi szempontból véleményt mondani szerencsétlen testvérünk fellebbezés ügyében“, mintha villanyütés érte

volna, megtántorodott. Hát ez lett belőle: szerencsétlen testvér, akinek az eltévelyedésén csak szánakozni lehet. Ha a jelenlétében mondják ezeket a szavakat, arra gondol, hogy bántani akarják, vagy így próbálják eltéríteni a szándékától. De semmi kétség, az apát szívéből nevezte őt szerencsétlen testvérüknek, még méltatlankodó hangjából is ki lehetett érezni a részvétet. Nem elég, hogy lázadónak nevezik, vakmerő nagyravágyással vádolják, a végén még szánakoznak is rajta!

Az ütés annyira a szívéen találta, hogy amikor a folyosó végére ért, megtorpant. Még nem késő megfordulni. Ha most visszamegy a könyvtárba és szerzetesársait félbeszakítva, kijelenti: „M megbántam vakmerőségeimet, minden szándékomról lemondok, bocsássanak meg nekem az Isten nevében és jelöljék ki azt a kolostort, ahová vissza kell vonulnom“, minden megoldódik. Azok ott a teremben örömet bocsátanak *meg* neki, nemcsak azért, mert bűnbánatival megoldott egy mindjobban bonyolódó kérdést, de szívük sugallatát követve is. Visszavonulni valamelyik apátságba, vezetés helyett vakon engedelmessé válni, nem érezni állandóan a felelősség ólompalástját a vállán — milyen boldogság! Ez volt küzdelmes életének egyik legnagyobb kísértése, s később, amikor visszagondolt erre a pillanatra, éppen úgy nem tudta megmagyarázni, hogyan győzte le, mint az elkoptatott első lépcsőfok előtt, melyet a lába gépiesen kihagyott, hogy kettesével véve a fokokat, minél gyorsabban eltávolodjék a kapitulumtól

Amint ott ült, abban az idegen cellában, mely néma tanuja volt délelőtti beszélgetésének és háborgó gondolatainak, a mozdulatlanság lassan minden tagját elzsiabasztotta. Most már nem tudott, nem is akart ellen-

állni a rátörő fáradtságnak. Tamiéból tegnap egy alkalmi teherautó vitte le Chambéry-be, ahonnan Dijon felé csak este tízkor indult a vonat. Máskor benézett a város mellett lakó dominikánusokhoz és a társaságukban töltötte el a várakozás idejét; de most, úgy érezte, nem lenne lelkiereje velük beszélgetni: a váróteremben maradt és jegyzeteit rendezgette. Dijonig hat óráig tartott az út: egyideig a homályos fülkében ült, melynek utasai távoli országokból hazatért misszionáriusnak hihették a fekete köpenyes, szakállas papot, aki szótlanul hallgatta beszélgetésüket, majd kiment a folyósóra és a feketén kirajzoló tájat nézte. Mennyire más gondolatok és érzések éltek benne, amikor kora tavasszal ugyanezen a vonaton száguldott vele a vtm-at az éjszakában: Parisba ment, hogy pártfogói nevében megkösse a szerződést a Coray-i birtok tulajdonosával, egy Saint-Brieuc-i nagykereskedővel. „A kolostort ráadásul adom, de nem sokra fog menni vele az abbé úr: utoljára istállóknak használták, a francia forradalomban“, mondta nevetve az eladó, akinek jó napja volt, mert csinos összeget kapott az értéktelen területért. „Halastó is van az épület mellett, — tette hozzá nemesen — csak az a baj, hogy eliszaposodott.“ Reggel négykor érkezett Dijonba, nem várta senki, autót sem lehetett kapni, mely Cîteaux-ba kivitte volna. Dom Alexis gyalog vágott neki a tízennyolc kilométernyi útnak. Amikor megérkezett, a szerzetesek éppen officiumon voltak: sietve rendbehozta magát és ő is lement a templomba.

De *m*, utazás fáradalmi eltörpültek az utóbbi napok feszültsége és a reggel óta tartó szüntelen küzdelem okozta elcsigázottság mellett. És most mi fog történni? A káptalan határozata nem lehet kétséges, ő visszamehet Tamiébe, Még este induljon el, tegye meg visszafelé is

éjjel az utat, hogy másnap délelőtt a kolostorban legyen? Vagy töltsen itt az éjszakát? És ha megérkezik, mit mond majd Anselme atyának és a többieknek. Nem fogja meggondolásra készíteni őket a káptalan ítélete? Szövetkezni a lázadóval, engedelmessé válni az engedetlennek, követni a holdkórost, eszményt látni a szerencsétlen testvérben?... A feje olyan nehéz, hogy le kell hajtania a karjára. És mi lesz, ha magára marad? „Egyedül indulok neki, egyedül kezdem el és ha kell, egyedül folytatom“, mondta félhangosan, mintha kishitúságát akarná eksztizálni. Azután elaludt.

Amikor felébredt, az első pillanatban azt hitte, zavaros álmoképei folytatódnak s ő álmában van ebben az ismeretlen szobában, órát sohasem hordott s így nem tudta, meddig alhatott. A szobára már olyan erős homály borult, hogy a sarokban a térdeplő ágaskodó állatra hasonlított s az ablak szürkés fényfüggönye alig látszott. De kétségtelen, hogy a harangszót nem álmában hallotta: a szerzetesek valószínűleg már régen elfogyasztották a vacsorát. Ha nem akartak egy asztalhoz ülni vele, miért nem küldték fel azt a tányér levest és darabka sajtot. És mindenekelőtt: miért nem hívatta le a Citeaux-i apát, amikor a káptalan meghozta a döntést. Vagy talán még mindig tanácskoznak?

Agyát felüdítette a pihenés, de a teste egészen megéberedett a kényelmetlen alvástól. Mit csináljon most? Várjon türelmesen, amíg érte nem jönnek, vagy menjen rögtön le? Csaknem mosolyogva állapította meg, hogy egy régen elfelejtett, csaknem ismeretlen érzet jelentkezik a testében: az éhség. Ő, aki a böjti időszakokban könnyen elviselte a napi egyszerei étkezés minden hátrá-

nyát, most különös vágyódással gondolt arra a gőzölgő, illatos, kenyérrrel és zöldséggel teli levesre, amely a tamiéi szerzetesek állandó esti tápláléka volt. Felállt és az ablakhoz ment. A kertből már nem lehetett semmit kivenni, de lámpa, melyet nem látott, csak sejtette, hogy az épület sarkán lehet, a falra erősítve, megvilágította a kolostor hátsó falát és a Dijonba vezető kocsit. A békés esti csendet egy elinduló autó berregése zavarta meg. Dom Alexis elnézte az útra kiforduló kocsit, mely gyorsan eltűnt a sötétben. „Valószínűleg az esti vonathoz megy. Most már itt kell maradnom reggelig. Talán jobb is így.“

De a kompletóriummi harangszóra le fog menni a templomba. Utána felkeresi az apátot és megtudakolja, mit határoztak. És mitévő legyem, ha — minden valószínűség ellenére! — úgy határoztak, hogy nem mehet vissza Tamiéba. Nem, ehhez nincs joguk. Ha mégis így döntöttek volna, nem *fog* törődni velük és azonnal útnak indul. Erőszakkal nem tarthatják itt. Eszébe jutott a Sept-Fons-i apát félig tréfás, félig komoly szava: „Milyen kár, hogy nem a középkorban élünk, ha az előjárója lennék, becsuknám a kolostori börtönbe.“ De a kolostori börtönkamrákat már jóideje magtárnak használják, vagy, mint Tamiéban, szerszámot őriznek bennük.

Egy félóra óta állhatott az ablakban, amikor végre megszólalt a harang. Igen, lemegy kompletóriumra: ennek a viharos napnak az *estéjén sem* feledkezik meg *attól*, hogy mivel tartozik Istennek. De amikor a sötét célán áthaladva, lenyomta a kilincset, meglepetésében felkiáltott, mert az ajtó be volt zárva. Semmi kétség, amíg aludt, valaki kívül ráfordította a kulcsot s ő ebben a pillanatban a Citeaux-i apátság foglya. Felgyújtotta a vil-

lanyt, körülnézett a cellában, mintha most látná először, aztán megint az ajtóhoz lépett. Emberi következetlenségünk egyik bizonyítéka, hogy nem akarván hinni érzelmeinknek, érthetetlenül szembefordulunk a megállapított tényekkel.

Dom Alexis csak a harmadik eredménytelen próbálkozás után kezdett el gondolkozni. Kétségtelen, nem tévedésből zárták reá az ajtót. A káptalan valószínűleg megállapította, hogy amíg Róma nem utasítja el a fellebbezést, ő Tamié apátja marad, s mint ilyennek joga van visszamenni a kolostorba. Ha pedig visszamegy, könnyen megtörténhet, hogy fellázítja a többi szerzetest is, ami csak fokozná a botrányt. Ha Tamié kimondja, hogy elszakad Citeaux-tóil, erőszakkal nem lehet megakadályozni őket, Három évszázaddal azelőtt a Király és a Parlament dragonosai ellátták volna a bajukat, de ma *nv.* állam csak az-zal törődik, hogy pontosan megfizessék a« adót és eleget tegyenek katonai kötelezettségüknek. Okvetlenül meg kell tehát akadályozni, hogy a lázadó visszamenjen Tamiéba.

Mihelyt meglepetéséből felocsúdott, elhatározása is készen állt: mindenáron visszatérni Tamiéba, a lehető leggyorsabban. De hogyan jusson ki ebből a cellából? Megvizsgálta az ajtót: emberi erővel lehetetlen felnyitni. És ha sikerülne is valahogyan kijutnia a folyósóra, nem tudná észrevétlenül elhagyni az épületet, mely ebben az esti órában már bezárkózott. A kapus-testvért pedig bizonyára utasították, hogy ne engedjen ki senkit. És meddig akarják itt étlen-szomjan fogvatartani? Ha azt gondolják, hogy a nélkülözések vagy a megaláztatások megtörik, őt, a parancsoláshoz szokott tamiéi apátot, rosszul számítanak. De mégis, hogyan fog kijutni innen?

Az ablakhoz ment és lenézett. A még égő lámpa fényében nem volt nehéz megállapítani, hogy cellája az első emeleten fekszik, nem messze az épület sarkától. De azok, akik ezt a kolostort tervezték, nem gondoltak arra, hogy évszázadokkal később egy apát akar majd kitörni belőle, és magasra építették az emeleteket. Leugorni innen öngyilkossági kísérlettel egyenlő, legjobb esetben csak a lábát törné ki, és akkor hogyan jut el Dijonba? Felzaklatott lelkiállapotában eszébe sem jutott, hogy milyen örült terven töpreng: Taraié apátja, az Anneey-i püspök barátja, akire szerzetesein kívül egész sor világi előkelőség is tisztelettel néz fel, sajnálja, hogy nincs feszítővas a kezeügyében, amellyel feltörhetné cellájának az ajtaját, és ha néhány méter hosszú kötele volna, této-vázás nélkül leereszkednék az ablakból.

Kinyitotta az ablakot és kihajolt. Közvetlenül alatta egy húsz-huszonöt centiméternyi szélességű párkány szalad az épület sarkáig, ott pedig a külső lámpa fénye egy villámhárító vezetékét csillogtatja meg. A legjobb lenne rögtön elmenekülni, amíg a többiek kompletóriumon vannak. Óvatosságból becsukta az ablakot, azután készülődni kezdett. Felvette fekete köpenyét és a papi, hosszúka keménykalapot, melyet a trappisták csak akkor viselnek, ha kötelességük elszólítja őket a kolostorból. Gyorsan becsomagolta könyveit a magával hozott kis táskába, egy papírlapra szép betűivel ezt írta: „A tamiéi apátság tulajdona“ és a lapot a táskára tette. Nem vihet magával semmit, mindkét kezére szükség van; ha pedig ledobná a táskát, esetleg felfigyelnek a zajra. Eloltotta a villanyt, újra kinyitotta az ablakot és felmászott reá. Mit gondolnának a tamiéi szerzetesek, ha most látnák apátjukat, amint lassan leereszkedik a kiugró faldíszítésre, s mi-

után az ablakfélfába csimpaszkodva kipróbálta, hogy megbírja-e, szorosán a falhoz tapadva, két kezével az érdes kőcokkába kapaszkodva, lassan megindul az épület sarka felé. A feleúton eszébe jutott, hogy az ablakot be kellett volna hajtania. Mindegy, most már nem megy vissza. Csak letről ne vegye észre senki: ha egy idegen meglátja, betörőnek véli és fellármázza a házat; ha pedig valamelyik szerzetes fedezi fel... De az igazi nehézség a saroknál kezdődött. A lámpa teljesen megvilágította a menekülőt: fekete alakja, mozdulatlanságában, azokra a szobrokra emlékeztetett, amelyek a tizenkilencedik században újjáépített kolostor'ok homlokzatát éktelenítik. Egy merész mozdulattal felnyúlt a magasba és kicsavarta a feje fölött égő villanykörtét. A hirtelen sötétség úgy érte, mintha mellbevágták volna: egy pillanatra elszédült, és ha nem kap ösztönösen a villámhárító után, lezuhan a kiugróról. Még nem tudja, hogyan sikerül majd lemászni a sötétben, de legalább az a veszély nem fenyegeti, hogy felfedezik. Amikor észre fogják venni, hogy a lámpa nem ég, ő már messze lesz. Megvárta amíg a szeme hozzászokik egy kissé a sötéthez, azután megindult lefelé. Szerencséje volt: a villámhárítót valószínűleg szerzetesek szerelték fel, kezdetlegesen, a vastag drótot hatalmas, hangvillaszerű kampókkal erősítették a falhoz, melyek elég sűrűn követték egymást és még a *tanúéi* apátnál nehezebb férfit is megbírtak volna. De a sötétben mégis nehéz volt megtalálni ezeket a fokokat, és végig begombolt köpenye is erősen akadályozta, mert minduntalan belegabalyodott. Már alig néhány méternyire lehetett a talajtól, amikor megcsúszott, és ahelyett, hogy a villámhárítót elengedve leugrott volna, meglepetésében mindkét kezével még jobban megmarkolta. Égető fájdalom

mat érzett, a drót valósággal felszántotta a tenyerét, de most nem törődött semmivel: földet ért. Átlábolt a virágyágyakon s csak annál a falnál torpant meg, amely a kolostorkertet a külvilágtól elválasztotta. Mintha egy figyelmes kéz neki készítette volna el a fal melletti diófának támasztott létrát. Az épület feketén derengett, csak a földszinti keresztfolyosón égett egy lámpa. És a csendben most tisztán hallani lehetett a Salve Regina utolsó akkordjait:

O c l e m e n s ,
O p i a ,
O d u l c i s
V i r g o M a r i a . . .

Dom Alexis levette a kalapját, és karját összefonva, velük együtt dúdolta az esdeklő dallamot. Amikor a templomi kórus elnémult, felmászott a falra, levetette magát a másik oldalra, azután gyors léptekkel, majdnem futva, elindult a dijoni úton.

A mozgás lecsillapította az idegeit, feszültsége is megszűnt, mely reggel óta állandóan fokozódott és akkor érte el a tetőpontját, amikor ráeszmélt arra, hogy fogolyként kezelik. A kissé égettszagú szeptembervégi levegő is felüdítette s csak most kezdte lassan felmérni tettének súlyát és a várható következményeket. Ha már eddig is lázadónak tekintették, aki nem hajlandó meghajolni a káptalan csaknem egyhangú döntése előtt, hogyan fogják a szökését megítélni? Kétségtelen: egy trapista apáthoz nem méltó, hogy éjnek idején szökevényként hagyja el Citeaux-t, megbotránkoztatva az összegyűlt apátokat és főleg a kolostor fiataljait. Mert az ilyen

vakmerőségnek hamar elterjed a híre, bármennyire is igyekeznek eltitkolni. „De miért kényszerítettek erre?“, mondta félhangon s ijedten körülnézett, mintha attól tartott volna, hogy valaki meghallotta szavait. Olyan sötét volt, hogy az utat is alig látta. Élőlénynek semmi nyoma. Féltíz felé járhat az idő, ha végig ilyen gyorsan halad, éjfélre Dijonban van.

Szökésével talán még azoknak a bizalmát is elvesztette, akik mellette szavaztak. Vájjon a Sept-Fons-i apát is közöttük volt? Sohasem fogja megtudni, ki pártfogolta a tervét apáttársai közül, csak azt tudja, kik szavaztak ellene. És amíg a kihalt úton haladt, újra végigélte a délutáni ülés izgalmait, attól a pillanattól kezdve, amikor bevonultak a káptalani terembe. A légkör kezdetben teljesen nyugodt volt: az anyagi nehézségekkel küzdő Notre Dame des Neiges-i apátság megsegítéséről tárgyaltak, azután Don Thouvard helyettesítéséről, akit súlyos betegsége akadályoz apáti kötelességeinek az elvégzésében. De amikor a Citeaux-i apát a következő pontra tért át és nyugalmat erőltetve a hangjára, bejelentette: „Dom Alexis ügyét fogjuk tárgyalni“, a tamiéi apát harmincnyolc szerzetes tekintetét érezte magán. Don Etienne elmondta, hogy hetekkel ez előtt, különböző forrásokból Citeaux arról értesült, hogy Dom Alexis elégedetlen a Rend mai szokásaival és életmódjával és egy új közösség megalapítását tervezi. „Forrásaink elég megbízhatóak voltak, mégsem akartunk hitelt adni a híreknek s csak akkor kezdtük komolyan mérlegelni az ügy várható következményeit, amikor a Szerzetesek Kongregációjától megkaptuk Dom Alexis kérvényének a másolatát, azzal a felszólítással, hogy a szeptemberben összeülő káptalan tegye meg észrevételeit

a tamiéi apát tervével kapcsolatban. Minthogy Dom Alexis nem jelent meg a káptalan megnyitásáig Citeaux-ban és ki sem mentette magát, a káptalan tagjaival egyetértésben, tegnap reggel táviratilag felszólítottam, hogy haladéktalanul jöjjön ide.“ Elhallgatott, tekintetét végigjártatta a mozdulatlan szerzeteseken, azután emelt hangon így folytatta: „Ezek az előzmények. Be kell vallanom, ha nem lenne előttem a Szerzetesek Kongregációjának a levele, Dom Alexis kérvényének a másolatával, kételkednék a hírek valóságában és egyszerűen felszólítanám testvérünket, cáfolja meg egyetlen egy szóval a róla elterjedt mendemondákat. Mert teljesen hihetetlen, hogy rendünk egy apátja, akinek kétszeresen kötelessége hűségesen megtartani fogadalmát, arra vetemedjék, hogy feletteseit megkerülve, olyan terv jóváhagyását kérje Rómától, mely megvalósulása *e&etén* nyílt szakítást jelentene rendünk megszentelt törvényeivel és szokásaival. Hivatkozhat a történelmi tanulságokra, bebizonyíthatja, hogy szándéka a tökéletes élet utáni vágyódásból született meg, a Rend szemében közönséges lázadó, vagy a legjobb esetben egy rögeszme áldozata, akit szigorú büntetéssel kell észretéríteni. Mielőtt ezt minden elfogultság és harag nélkül megtennők, alkalmat akarunk adni neki, hogy helytelen lépését megbánva, a káptalan színe előtt visszavonja a Szerzetesek Kongregációjához intézett kérését és ünnepélyesen bocsánatot kérjen engedetlenségéért, melyet azáltal követett el, hogy tudtunk és beleegyezésünk nélkül folyamodott Rómához.“ Dom Alexis ebben a pillanatban tisztán érezte, hogy bármit mondjon is terve védelmére, ügye itt elveszett. A Citeaux-i apát ügyesen fogta meg a dolgot: nem is volt hajlandó megvizsgálni, vajjon a terv önmagában véve helyeselhető-e és

megvalósításának megvannak-e a feltételei, mert hiszen ezzel arra a területre lépett volna, ahol a tamiéi apát felkészülten várt minden támadást: az előtte fekvő könyvek torlaszát nem könnyű feladat lett volna szétrombolni.

Igen, az ügye itt elveszett. De azért úgy érezte, kötelessége megvédeni a tervét, bebizonyítani, hogy sem hiúság, sem nagyravágás nem vezet, amikor a Regula szerint akar élni Coray-ban. Felállt és elmondta védőbeszédét, mely nagy vonásokban megegyezett a Sept-Fons-i apát jelenlétében tartott monológgal. Csakhogy most nem egy vele rokonszenvező és a sorsáért aggódó szerzetes hallgatta, hanem harmincnyolc kérlelhetetlen bíró. Ha olykor valamelyikükre ránézett, az elfogultságnak vagy rosszindulatnak a legcsekélyebb jelét sem vette észre az arcukon s még azzal sem vádolhatta meg őket önmagában, hogy csak kötelességből hallgatják fejtegetéseit. És mégis az volt az érzése, hogy szavai nem jutnak el még a hozzá legközelebb ülőkhöz sem, mintha egy láthatatlan páncélba ütköznének. Elhagyatottságában azt is kedvező jelnek vette, ha valaki köhintett egyet, vagy a homlokát kezére hajtva, előredőlt. És szinte megkönnyebbült, amikor beszédének a végére ért: „Nem, aki most önök előtt áll, nem lázadó. Fellázadni azt jelenti, hogy ki akarunk törni egy börtönből, ahova akaratunk ellenére zártak be. Tamié nem börtön és apátja nem érzi magát rabnak szerzetesei között. De ellenállhatatlanul vágyik a tökéletes életre és az a meggyőződése, hogy terve megvalósulása esetén közelebb kerül céljához. Arra kérem önöket, némítsanak el magukban minden kicsinyes és indokolatlan ellenszenvet és járuljanak hozzá ahhoz, hogy ezt a kísérletet véghezvigyem, azokkal, akik

majd utánam akarnak jönni. A Rómából Citeaux-ba jött levél, mely a káptalan véleményét kéri, annak a tárgyilagosságnak a bizonyítéka, amellyel a Szerzetesek Kongregációja a kérésemet kezeli. És ha szabálytalanul jártam is el, amikor egyenesen Rómába küldtem kérvényemet, vajjon nem igazol-e utólag az a bizalmatlanság, amellyel önök a tervemet kezelik? Vájjon lett volna csak a legcsekélyem esélyem is, hogy megértésre találok, ha egyenesen önökhöz fordulok. Ha igen, szégyenítsenek meg kishitúségemért és tegyék lehetővé, hogy békében elbúcsúzva önöktől, Coray-ba mehessenek.

Körülbelül másfél óra óta gyalogolhatott, amikor egy faluhoz ért. Az utcán nem látott senkit, de a csapadék ajtaja éppen abban a pillanatban nyílt ki, amikor előtte elhaladt. A rávetődő fény megvilágította fekete alakját és a kocsmából kijövő három férfi leplezetlen csodálkozással szemlélte. Dom Alexis egy másodpercig arra gondolt, hogy bemegy és eszik valiamit; de amikor az emberek kíváncsi tekintetét észrevette, továbbment. Néhány perc múlva az éjszaka, mint valami finom, simulékony anyag, megint körülvette.

Amikor befejezte védőbeszédét és leült, a szemközti arcok elárulták, hogy nem lett volna szabad kicsinyes elfogultsággal megvádolnia apáttársait. De ő, aki pedig valamikor ügyvédnek készült, mindig megvetette az ügyeskedőket és úgy érezte, önmagát alacsonyítaná le és eszményét mocskolná be, ha ravasz mesterkedéssel akarná elérni a célját. A Citeaux-i apát körülnézett és megszólalt: „óhajt valaki a tisztelendő apátok közül felszólalni, mielőtt elrendelném a titkos szavazást?” Ha most

azok közül, akik egy félórával később ártatlansága mellett szavaznak, valaki feláll és a védelmére kel, talán minden másként alakul. Kétségtelen, hogy az egybegyűlt apátok nagyrésze is tapasztalta önmagán vagy szerzetesein azokat a jelenségeket, melyek valóban akadályai a tökéletes lelki életnek és elmélyülésnek. Csak egyiküknek kell néhány megértő szót mondania, és a többiek is, akik végeredményben testvérei és nem ellenségei, kimutatnák rokonszenvüket. Dom Etienne felhívását néhány pillanatnyi csend követte s már úgy látszott, hogy senki sem akar véleményt nyilvánítani, amikor a Thy-maduc-i apát lassan felemelkedett. Dom Alexis felé fordult, mintha a teremben csak ők ketten lennének és megszólalt: „Én *nem* készültem hetekig arra, hogy megcáfoljam az imént hallottakat, könyveket sem hoztam magammal, amelyekből igazamat bizonygathatnám. Nem az a célom tehát, hogy pontról-pontra megcáfoljam testvérünk kétségtelenül tetszetős fejtegetéseit, csak egy-két kiragadott példával akarom bebizonyítani, hogy érvei nem mindig helytállóak. Amikor nagy reformátorunk, Armand de Ráncé, akinek az érdemeit újabban divat kétségbevonni vagy kisebbiteni, szemére vetette a Mérsékelteknek, hogy (én is szószerint idézek!) nem tartják meg a Regula által előírt böjtöket, hogy finom len vászonból készült inget hordanak, hogy hálóingben alsznak, tollpárnás ágyban, két takaró között, hogy egyesek négykor, máskor pedig ötkor kelnek fel, hogy testi munkát sohasem végeznek, hogy a csendet éjjel-nappal megszegik, hogy elhanyagolják az imát és a lelki olvasmányokat, hogy az officiumukon kívül egyebet sem tesznek, csak a konyhában elbeszélgetnek a szolgálkkal és a cselédlányokkal, vagy a mezőkön, az erdőkben, a falvakban

bolyongnak, hogy mindnyájuknak vagy legtöbbjüknek pénze van, hogy a szerzetesek és elöljárók a vadászat és a szerencsejáték szenvedélyének hódolnak, és hogy amiket Szent Pál *commesationes compositatione*-nek nevez, mindennaposak, — ismétlem, amikor reformátorunk mindezt a Mérsékeltek szemére vetette és visszatért a Regulához, helyesen cselekedett. De a tiszteendő tamiéi apát nem hivatkozhat arra, hogy rendünk bármelyik kolostorában ilyesmik előfordulnak. Ha apátjaink ma is hatlovas hintókkal, fejedelmi asztalokkai, drága bútorokkal, ezüst evőeszközökkel, egyenruhás lakájokkal kérkednének, én lennék az első, aki Dom Aîexist követném. Erről azonban, mindnyájan tudjuk, szó sincs. Ellenkezőleg: ő maga is elismerte, hogy részben rendünk szigorú szokásain akár enyhíteni a Regula teljes visszaállításával.

„Dom Alexis kijelentette, hogy a Regulának nemcsak a szellemét, de a betűjét is meg akarja tartani, nem törődve azzal, hogy a betű öl. Felvetem a kérdést: gondolhatja komolyan valaki, hogy betű szerint teljesíteni lehet tizennégy századdal később azokat a rendelkezéseket, amelyeket Szent Benedek az akkori társadalmi, erkölcsi, vallási állapotok figyelembevételével hozott? Csak egy példát idézek: a Regula kifejezetten megparancsolja az apátnak, hogy a gonosz, megátalkodott, gőgös és engedetlen szerzeteseket, akik nem hallgattak a jó szóra, testileg meg kell fenyíteni: *„Improbos autem et duros ac superbos vei inobedientes, verberum vei corporis castigatione in ipso initio peccati coerceat*’. Hogyan véli ezt megvalósíthatónak Dom Alexis?

„És ha már a Regulánál tartunk, emlékeztetnem kell Tamié apátját arra a fejezetre, amelyben a különböző

fajtájú szerzetesekről esik szó. Szent Benedek négyfajta szerzetest különböztet meg: a cenobitákat, vagyis azokat, akik meghatározott szabály szerint közösségben élnek, egy apát vezetésével; az anachorétákat, vagyis a remeteket, akik a sivatagban élnek, egyedül, mert már tudják, hogyan kell magukra hagyatva az ördög ellen harcolni; a megvetésre méltó szarabaitákat, akik egyedül vagy ketten-hárman letelepednek valahova, és amit ők eszelnek ki vagy szeretnek, szentnek tartják, ami pedig nem tesz nekik, tilosnak tekintik: „quidquid putaverint vei elegerint, hoc dicunt sanctum, et quod noluerint, hoc putant non licere”; s végül a girovágókat, akik folyton kóborolnak, három-négy napot töltenek egy kolostorban, nem lelik sehohsem a helyüket, szenvedélyeik rabszolgái, és még a szarabaitáknál is rosszabbak. Üdvös lenne, ha Dom Alexis és tamiéi hívei egyszer elmélnék sük tárgyává tennék ezt a fejezetet. Mert könnyen lehetséges, hogy a szarabaiták és girovágók faja még ma is él és különbnek érzi magát a cenobitáknál.

„Nem véletlen, hogy éppen én, Thymaduc apátja intézem az utolsó figyelmeztetést ahhoz, aki saját bevalása szerint, nincs megelégedve rendük szokásaival és szellemével. Dom Alexis abban a kolostorban kezdte meg szerzetesi életét, amelynek jelenleg én vagyok az apátja. Ha Istenben boldogult elődöm, Dom Auguste, élne, komoly szavakkal figyelmeztetné erről a helyről egykori noviciusát tette következményeire. Én is ezt teszem. Annál is inkább, mert az a Coray-i kolostor, ahol meg akarja valósítani terveit, alig harminc kilométernyire fekszik Thymaductól. A környék lakói és szerzeteseim is kihívást látnának abban, hogy éppen a közelünkben telepedik le. A zsolttáros szavaival fordulok Dom Alexis-

hez, kemény szavakkal, de azzal a reménnyel, hogy az utolsó pillanatban mégis meggondolja magát és észretér: „Quare tu enarres justitias meas, et assumis testamentum meum per os tuum? Tu verò odisti disciplinam, et projecisti sermones meos post te, miért hirdetted az én igazságaimat, miért jelentetted ki szövetségeimet a száddal, te, aki gyűlölted a fegyelem igáját és magad mögé hajítottad szavaimat?” Minden egyes szó korbácsütésként érte, de ő mozdulatlanul, keresztbefont karral, elszántan tűrte a bántalmakat.

Amíg a dijoni úton a délutáni események felvillannak az emlékezetében — szinte akarata ellenére, mert a tamiéi apát sohasem szokott elrévedezni —, lényének egy másik része már a megvalósítandó tettekre gondol. Cîteaux siettetni fogja ugyan Rómában a fellebbezés elintézését, nagyon is érthető okokból; de amíg a végleges döntés megjön, eltelik három-négy hét. Hogyan viselkedjék addig ő Tanúében? Eddig is gondosan ügyelt arra, hogy — néha jobb meggyőződése ellenére is — szerzeteseivel együtt pontosan alkalmazkodják a rend kialakult szokásaihoz. Most, addig a rövid ideig, amíg Tamiében marad, még jobban fog vigyázni mindenre: lelkiismerete is ezt parancsolja, és a józan ész is, mert nagyon megkönnyítené ellenfeleinek a dolgát, ha reá tudnák olvasni, hogy mielőtt Rómából válasz érkezett volna kérésére, ő már a saját elgondolásai szerint irányította szerzeteseit. Ezt egyébként az, ő akaratától függetlenül sem lehetett volna megvalósítani: nagyon jól tudta, hogy Tamiében sem helyesli mindenki terveit, s bár erről a kérdésről sohasem esett szó, személy szerint is ismerte azokat, akik még akkor sem jönnének utána Co-

ray-ba, ha Róma feloldozná őket fogadalmuk alól. De Ő nem is számított soha arra, hogy az egész kolostor követni fogja. Elég, ha Anselme atya követi; azután egyszerű fogadalmuk leteltével a fiatalok közül négyen-öten. És Jean-Baptiste testvér.

De ha egyszer nem mindenki lelkesedik Coray-ért, felesleges a kolostorban is kiélezni az ellentéteket azzal, hogy a holnaputáni capitulumon beszámol a Citeaux-ban történekről. A szerzetesek lelki békéjét veszélyeztetné, és önkénytelenül is arra kényszerítené őket, hogy mellé álljanak vagy ellene forduljanak. Nem, a káptalan rosszul ítélte meg őt, amikor feltételezte, hogy Tamiéba visszatérve, ő majd fellázítja a szerzeteseket, és ráveszi őket arra, hogy közös elhatározással elszakadjanak Citeaux-tól. Csak Anselme atyának fogja elmondani ennek a viharos napnak az eseményeit, annak az Anselme atyának, akiről tudja, hogy feltétlenül bízik benne és követni fogja őt Coray-ba. Mert bármennyire erősnek érzi is magát, szüksége van egy hozzá hasonló emberi lény biztatására. Ha szerzetestársának az lenne a véleménye, hogy ő helytelenül cselekedett, amikor megfellebezte a káptalan ítéletét, vagy amikor az erőszakra erőszakkal felelt és megszökött Citeaux-ból, azt fogja tenni, amit az egykori mérnök neki tanácsol.

Arra az esetre is fel kell készülnie, hogy a káptalan határozatának és az ő szökésének a híre valamilyen úton eljut Tamiéba. Csak ebben a pillanatban gondolt arra, hogy Citeaux-ban bizonyára nem hagyják annyiban az ő vakmerő lépését, hiszen a szökésből még inkább arra fognak következtetni, hogy fel akarja lázítani szerzeteseit. Ha valakit Tamiéba küldenek, az illetőnek csak egy megbízatása lehet, közölni a szerzetesekkel, hogy apátjukat

megfosztották méltóságától és jogaitól, tehát ne engedelmeskedjenek neki, és főleg ne engedjék magukat Citeauxtól eltéríteni. De ha ez a veszély fenyegeti, mégis helyesebb lesz mindent elmondani szerzeteseinek, mihelyt megérkezik. Anselme atya ebben a kérdésben is jó tanácsal fog szolgálni. Az a legfontosabb, hogy mielőbb Tabán legyen. Ha még éjjel vonatra tud ülni Dijonban, holnap délelőtt, legkésőbb délben a kolostorban lehet.

Még nem volt tizenkettő, amikor Dijon külvárosába ért. A gyéren megvilágított utcákon ebben a késői órában már alig járt valaki, de egy rendőr, aki szembejött vele, olyan feltűnően megnézte, hogy Dom Alexis elpirult. Es még jobban megzavarodott, amikor a másik megállt a háta mögött. „Nagyon kimerített ez a mai nap, idegeim túlságosan reagálnak mindenre“, igyekezett megnyugtatni magát. Néhány perc múlva egy még világos kirakat elé ért és gépiesen az oldaltükörbe pillantott: kalapjának a szegélye csupa vér volt és fekete köpenyét is foltok borították a zseb magasságában. Három órányi gyaloglás után csak most gondolt arra, hogy a kezét megnézzé: az érdes drót mindkét tenyerén mély csatornát vágott magának és még ujjain is feltépte a bőrt. De a menekülés izgalma és gondolatainak rázúduló hullámai elterelték a figyelmét sajtó kezéről. Körülnézett, nem figyel-e valaki: az előbbi rendőr már eltűnt és egyelőre nem látott senkit a közelben. Most mitévő legyen? így nem mehet végig a városon az állomásig, még a mellékutcákon át sem. Sőt ott méginkább felhívna magára az emberek figyelmét. És ha sikerülne is észrevétlenül eljutnia az állomásig, a kivilágított előcsarnokban okvetlenül észrevennék, hogy a ruhája véres. A kalapját még elrejtethné, de mit csináljon a fekete köpennyel, mely ép-

pen azért van rajta, hogy fehér kámzsája ne tűnjék fel senkinek? És minden percnyi tétovázással esetleg azt kockáztatja, hogy a vonat közben elmegy.

Gyors elhatározással bevágott egy mellékutcába és elindult abba az irányba, ahol az állomást sejtette. Kezét most sem merte sem a hátán összekulcsolni, sem a kabátzsebébe dugni, attól félve, hogy a seb ismét felszakad. Amint így, karját kétoldalt mereven eltartva a kabátról, sietősen végigment a rosszul kövezett, földszintes házakkal szegélyezett kis utcákon, s időnkint aggódó tekintetet vetett hátra, üldözői elől menekülő gonosztevőnek látszott, aki nem hajlandó láthatatlan zsákmányát eldobni a kezéből. Egy utcakereszteződésnél majdnem felbukott, a homályban nem vette észre a földből kiálló alacsony vízcsapot. Megkönnyebbülten fellélegzett. Nem, erre igazán nem számított! Megnedvesítette kékkockás zsebkendőjét és óvatos mozdulatokkal lemosta ruhájáról a sötétbarna foltokat. A hideg víz csípni kezdte a kezét, de nem törődött a fájdalommal, csak arra vigyázott, hogy be ne vérezze megint a kabátját.

Az állomás kivilágított órája háromnegyed · egyet mutatott, amikor odaért. Jól számított: másfél óra múlva közvetlen vonatja van Chambéry-ig, ah'ol még eléri a reggeli vicinálist Frontenex felé. Onnan az ismerős hegyi ösvényeken két óra alatt felér Tamiéba. Evett valamit az üres étteremben, azután elővette breviáriumát és imába merült.

III.

„Miközben cellájában részletesen kifejtette előttem azokat! az okokat, amelyek tervének a megvalósítására készítették — írta néhány hónappal az esemény után a Sept-Fons-i apát az Avon-i karmeliták priorjának, aki a nagy port felvert ügy részleteiről kért felvilágosítást egykori iskolatársától — es beszámolt lelki fejlődésének egyes állomásairól, mindjobban éreztem, hogy rábeszéléssel vagy ijesztgetéssel már lehetetlen eltéríteni őt elhatározásától. Nem volt benne semmi profetikus fellengőség, a hangját sem fűtötte az isteni küldetést érző lelkek lángja, és tekintete egészen ködös lett, amíg beszélt, mintha múltjának emlékei meghatották volna. De az a tudat, hogy nem földi célok vezetik, és a lelki tökéletesedésen kívül, semmi előnye nincs tervéből, olyan erőt kölcsönzött neki, amit földi hatalom nem tudott megtörni. Egyetlen egy szóval sem bátorítottam fel (ellenkezőleg: nyíltan a szemébe vágtam, hogy engedetlenséget követett el), de a lelkem mélyén csodálattal néztem erre a nemes lélekre, akiben a nagy reformátorok szelleme kelt életre. És mégsem következetlenség tőlem, hogy nem álltam ki nyíltan melléje. Nem a félelem tartott vissza — az okosak és óvatosak félelme, amit ők ön-

magukat is áltatva, bölcsek mérsékletnek, megfontoltságnak neveznek —, de lényemnek csak egyik része, a minden lelki életet élő emberben ugrásra készen álló mennyei kalandor helyeselte a tamiéi apát elhatározását. A fegyelmezett és fegyelmet tisztelő szerzetesnek el kellett ítélnie a tervet és tétovázás nélkül el is ítélte. De csak amikor szemtől-szembe álltam Dom Alexis-szel. Mert ami a délutáni szavazást illeti...

„A sziesztát arra használtam fel, hogy beszámoljak néhány apáttársamnak délelőtti látogatásomról. Őszintén meg kell önnek mondanom, nem akartam befolyásolni őket, egy másodpercig sem gondoltam arra, hogy megszervezek egy csoportot, mely a délutáni ülésen védelmébe veszi Dom Alexist, amikor az ő ügye kerül sorra. Nem, csak úgy éreztem, az igazságot szolgálom, ha mások is tudomást szereznek azokról az indokokról, amelyek Dom Alexist elhatározására készítették. Egyesek — s köztük (olyan is akadt, akiről azt hittem, hogy rokonszenvezik a tamiéi apát elgondolásával — az első szónál félbeszakítottak és kijelentették, hogy bármennyire indokolt lehet is Dom Alexis terve, a rendi fegyelem és eszmény nevében fenntartás nélkül elítélik. „Bennünket szerzeteseket — jegyezte meg Dom X. — amúgyis örökös gyanakvással szemlél a világ, s gyakran még jóakarátú és értelmes katolikusok is felesleges és elavult intézménynek tekintik a szerzetességet, és elsősorban a szemlélődő rendeket. Ha kint tudomást szereznek a tamiéi apát engedelmességéről, újabb alkalmuk lesz arra, hogy helytelenül ítéljenek meg bennünket. Kérlelhetetlen szigorúsággal kell tehát elfojtani minden bomlasztási kísérletet. Mások érdeklődve hallgatták beszámolómat, s látszott az arcukon, hogy Dom Alexis lelki vívódásai visszhangot keltet-

tek bennük. Vagy inkább visszaemlékeztek a maguk lelki küzdelmeire, melyek csak azon a napon csitulnak el teljesen, amikor a göröngyök betemetik a homlokunkat. A B.-i. apát kijelentette, hogy gondolkodni kellene egy olyan megoldáson, amely lehetővé tenné Dom Alexis tervének a megvalósítását, és ugyanakkor nem jelentene fenyegetést rendünkkel szemben. Ha aztán a tamiéi apát kísérlete eredménnyel jár, amit néhány éven belül el lehet dönteni, térjünk vissza mindnyájan a Regulához. Végeredményben ma is annak a fejezeteit olvassuk fel minden reggel a kapitulumon. Nincs semmi akadály, hogy teljesen megtartsuk', jelentette ki lelkesen, de a délutáni ülésen nem merte ezt a káptalan előtt megismételni.

„Azt hiszem, a citeaux-i káptalani terem falai utoljára akkor voltak hasonló drámai jelenetnek tanúi, amikor a Rómából veszetesként hazatért Ráncé menaydörgött a Mérsékelték ellen, az összes európai országokból egybegyűlt apátok jelenlétében. A tamiéi apáttal folytatott beszélgetés az én érdeklődésemet is felkeltette a rendben végbement reformkísérletek iránt, jól ismerem tehát iaz 1667-es történelmi jelentőségű nagykáptalan eseményeit is. „A Citeaux-i apát leszállt a trónusáról — írja Dom Gervaise, Ráncé biográfusa — és térdreborulva megcsókolta a pápai brévé, majd kijelentette, hogy minden tekintélyét fel fogja használni, hogy végrehajtassék/ Azután felpattant az ellenzék szónoka, Ráncé, és kijelentette, hogy az öreg pápa csak nagyjából ismerte azt az okmányt, amit aláírás végett eléje tettek. Jóllehet olyan homályos és kétértelműen megfogalmazott tételek vannak benne, amelyek ellentétben állanak a szent Szabálylyal és Citeaux ősi statútumaival, ő a Szentszék és a Király tekintélye iránti tiszteletből aláveti magát, de csalt

addig, amíg XIV. Lajos engedélyével, fellebbezése a római udvarhoz meg nem történik. „Amíg a La Trappe-i apát ilyen határozottan beszélt — idézem megint Dom Gervaise-t —, a Citeaux-i apát remegett izgalmában és már azon a ponton volt, hogy elhallgattatja a beszélőt. A kapitulumban uralkodó mély csend, amely azt jelentette, hogy az apátoknak tetszik ennek az ügyes embernek la beszéde, mert senki sem tudott jobban latinul, mint ő, visszatartotta. De amikor Ráncé elhallgatott, úgy érezte, fölényesen kell válaszolnia, és méltatlankodó és haragos hangon kijelentette, miszerint végtelenül csodálkozik, amikor azt hallja, hogy egy fiatal és a Rendben még új ember ilyen szabadon beszél., — ‚Valóban, fiatal szerzetes vagyok, de elég öreg Sorbonne-i doktor, hogy jogom legyen kimondani a véleményemet’, felelte a La Trappe-i apát... — De önt most bizonyára jobban érdekli egy másik apátnak a viselkedése a Citeaux-i káptalan előtt. Mindenkinek el kellett önmagában ismernie, hogy Dom Alexis méltóságteljesen viselkedett, s bár az utolsó percig küzdött a maga igazáért, egyetlen egyszer sem ragadtatta el magát. Ha olykor lopva ránéztem, az volt az érzésem, hogy csak az tud ilyen nyugodtan a bírái előtt állni — mert igen, vádlottként kellett Citeaux-ban megjelennie —, aki teljesen imeg van győződve a maga igazáról, és régen túljutott azon a ponton, ahonnan még vissza lehet fordulni. Nem tört össze, amikor az ítélet elhangzott; ellenkezőleg: az a kilenc szavazat, mely neki adott igazat, talán még jobban felbátorította. És amikor, fellebbezése után, Dom Etienne felszólítására elhagyta a kapitulumot, egy kissé sápadtan, de emelt fővel, nyugodt léptekkel ment ki a teremből.

„Nem helyeslem és nem helyesltem akkor sem, a

távollétében hozott határozatot, jóllehet nem tudtam volna jobbat (ajánlani. Megállapítottuk, hogy a fellebbezés eldőltségéig valóban joga van Tamiében tartózkodnia és apáti jogait is tovább gyakorolhatja. De igazat kellett adnunk a felszólalóknak abban is, hogy Dom Alexis tamiéi jelenléte helyrehozhatatlan károkat jelenthet rendünknek. S minthogy más megoldást senki sem tudott vagy akart ajánlani, a Thymaduc-i apát javaslatára elhatároztuk, hogy erőszakkal visszatartjuk Citeaux-ban, mindaddig, amíg Tamiét nem értesítjük a meghozott ítéletről és nem figyelmeztetjük a szerzeteseket kötelességükre. A kisebb rosszat választattuk, hogy megakadályozzuk a tiagyobbat. „Sajnos, arra egyikünk sem gondolt, hogy barátságosnak nem nevezhető közbelépésünk még jobban megerősíti Dom Alexist elhatározásában, sőt bátorságot ad neki arra is, hogy megszökjék a cellájából. A szökést másnap hajnalban vették észre. Az ablak tárva-nyitva volt, kétségtelennek látszott, hogy azon keresztül hagyta el a cellát, de még a mai napig sem értem, hogyan tudott egy ötvenéves ember leugorni abból a magasságból, anélkül, hogy összetörte volna magát. A kerti falhoz támasztott létrán kívül áruuló jel nem maradt utána. Sőt, a Notre-Dame des Neiges-i apát, többekkel együtt, azt állította, hogy az ablak alatti virágágy sértetlen volt, ami, be kell vallanom önnek, előttem *is* felettébb rejtélyes. Amikor a másnapi szieszta közben ezt tárgyaltuk, — a B.-i apát megjegyezte: ‚Quoniam Angelis suis..., angyalainak parancsolt felőled, hogy meg ne üssed kőbe lábadat.’ Azt hittem, tréfából idézi a kilencvenedik zsol-tárt, de amikor ránéztem, láttam, hogy ha csodára nem is gondol, figyelmeztető jelet lát Dom Alexis merész vállalkozásának a sikerében.

„Másnap a káptalan befejeződött, s mi szétváltunk, anélkül, hogy értesültünk volna a tamiéi fejleményekről. De mindenki tudta, hogy az ott lejátszódó események, bármilyen drámaiak legyenek is egyébként, nem változtatnak a súlyos helyzeten. Ha újra kellett volna határozniunk, talán másként döntöttünk volna. Mindenesetre, nyomott hangulatban váltunk el egymástól: egy kicsit mindenki felelősnek érezte magát azért, hogy rendünk elvesztette azt a Dom Alexist, aki, ha hibázott is, több megértést érdemelt volna. Lehet azonban, hogy ezt csak én éreztem, és az a néhány apát, aki mellette szavazott; míg a többiek éppen úgy meg voltak győződve a maguk igazáról, mint a tamiéi apát az övéről. Bárhogyan volt is, a végső eseményeket, melyeknek a híre néhány nap múlva futótűzként terjedt egyik apátságtól a másikig, már nem lehetett megakadályozni.

„Úgy látszik, nemcsak a földi síkon van két oldala az igazságnak, hanem a természetfelettin is. Másként éppen úgy lehetetlen megérteni azt a következetességet, amely Dom Alexis minden tettet jellemzi, mint a rend egységéért aggódó szerzetesek ellenszegülését minden forradalmi reformkísérlettel szemben. Erről beszélgettünk a Beaulieu-i apáttal, amíg az autó Dijonba vitt bennünket. „Csak az a megnyugtató, — mondta szelíd hangján — hogy a jó Istenben ezek az ellentétek feloldódnak. Lehet, hogy a Dom Alexis vállalkozását siker fogja koronázni, az is megtörténhet, hogy a kísérlete kudarcra végződik. De még ebben az utóbbi esetben is nyugodt lehet a lelkiismerete, ha a szándéka tiszta volt...! Azután mind a ketten elhallgattunk, és én tudtam, hogy ő is szegény testvérünkért imádkozik.“

Délre járt az idő, amikor Dom Alexis elérte a tamiéi hágót, ahonnan jó időben már látni lehet a Belle Etoile oldalában meghúzódó kolostort. De reggel megeredt a szeptemberi eső, mely itt a hegyek között napokig tart, és most az alacsonyan járó felhők mindent elnyeltek. Ebben a szemerkélő, időnként megálló, majd újra megeredő esőben indult el a Frontenex-i állomástól, először a kocsin haladva, majd néhány kilométer után, a vízmosás mentén, azon a meredek hegyi ösvényen, melynek minden fordulóját ismerte. Máskor meg szokott pihenni a Gemilly-i malomban, megitta azt a pohár vörösbort, amivel az öreg bérlő megkínálta, elbeszélgetett vele, azután folytatta útját. De most nagy ívben elkerülte a malmot, hogy ne kelljen bemennie az öreghez, akit a kutyák ugatása mindig kicsalt a ház elé. Türelmetlen volt, szeretett volna már övéi között lenni, abban a környezetben, ahol a Citeaux-ban történtek nem hatnak reá olynn félelmesen. Tamié az ő birodalma, szigorú bírák helyett aggódó szerzetesek várják, Anselme atya és a többiek. Olyan jó lesz megpihenni közöttük, ezután a két viharos nap után, melyben több történt vele, mint az utolsó tíz évben. De elérzékenyülése csak egy pillanatig tartott, az embertelen fáradtság okozta. A következő percben már kötelességeire gondolt, az előtte álló súlyos feladatra, mely még nagyobb erőfeszítést kíván.

Most, hogy a hágóhoz ért, és pihenés nélkül, lépéseit meggyorsítva, továbbment, gőzölgő állatra emlékeztetett, mely odúját igyekszik elérni, ahol majd hangtalanul lerogyhat. Letért a hágón keresztülvezető kocsitútról, és az utolsó emelkedést, mely már az apátság lenyúló kertjének a fala mellett vezetett, szinte futva tette meg. De nem a kolostori kapuhoz ment — ebédidő van, miért

zavarja meg őket csengetésével? — hanem a templom melletti temetőajtóhoz. A hazatérő szerzetesek mindig ezt az utat választották. Áthaladt a szomorú kis temetőn, melynek virágai lekonyultak az esőben, egy pillantást vett a legutolsó sírra, annak a Roland testvérnek a sírjára, aki az életét ajánlotta fel a Coray-i terv sikeréért, azután bement a templomba és megköszönte az Istennek, hogy visszavezérelte Tamiéba.

Az utolsó két nap annyira elcsigázta, hogy majdnem elszédült, amikor a hideg kőkockáról feltápáskodott. Megindult az apáti irodának nevezett kis cella felé, mely a földszinti folyosó végéről nyílt, s közben fekete felöltőjét kigombolva, szerzetesi öltönye zsebéből előkötorta a kulcsot. Amikor az alacsony ajtó» elé ért és ránézett, megtántorodott: az ajtón egy pecsét lógott. Megelőzték.

Érthetetlen, hogy amikor a Citeaux-i cella ablakából meglátta az elinduló autót, nem gondolt semmire. Amíg ő a káptalan határozatára várt s közben elaludt, valakit útnak indítottak: az autóban az a szerzetes ült, aki ezzel a pecséttel lezárta az iroda ajtaját. De valószínűleg más megbízatása is volt: beszámolni az ittenieknek a káptalan ítéletéről és eleve lehetetlenné tenni minden elszakadási kísérletet. Dom Alexis egész testében remegett az izgalomtól: erre a fordulatra igazán nem számított. Hát azt hitték, azért akar mindenáron visszatérni Tamiéba, hogy szerzeteseit fellájítsa és így gyakoroljon nyomást terve ellenzőire? Nem, egy pillanatig sem gondolt erre, Isten a megmondhatója. Egyszerűen vissza akart jönni, és itt megvárni, hogyan dönt Róma. És természetesen előkészíteni Corayt. Reggel szépen kinyitották volna a rázárt ajtót: tessék, hazamehet Tamiéba, nincs semmi kifogásunk az ellen, hogy ott várja meg fellebbezésének a sorsát.

Csak állt, a falhoz támaszkodva, s amíg szeme ráta-
padt a zárra illesztett hatalmas pecsétre, agyában a leg-
ellentétebb gondolatok kavarogtak. Nem fog törődni
ezzel a pecséttel, kinyitja az ajtót, mintha rajta sem lenne.
Azután? Szembeszálljon a Cîteaux-i megbízottal, botrányt
csináljon ebben a kolostorban is, a saját kolostorában,
ahol soha egy hangos szó el nem hangzott? Összehívja a
szerzeteseket és kockáztassa azt, hogy nem hallgatják meg
magyarázatát; vagy éppen ellenkezőleg, nem törődve a
káptalani megbízott intő szavával és fenyegetésével, mellé
állnak és kényszerítik őt, hogy elszakadjon Cîteaux-tól?
Nem, nem, egyiket sem akarja. De gyorsan kell hatá-
rozni, mert az ebédnek minden pillanatban vége lehet, s
ha a refektoriumból kijövök megpillantják, már késő.
Mintha nem akarna hinni a szemének, hozzáért a pecsét-
hez, azután amerre jött, a templomon és a temetőn át,
kiszietett a kolostorból.

Olyan lassan és imbolyogva ment egy darabig, mint-
ha súlyos sebbel vonszolná magát és minden lépés végte-
len erőfeszítést jelentene. Azután leült egy csupasz fa-
tönkre, mely az út mellett hevert. Az eső most jobban
megeredt, finom csipkefüggönyt vont köréje, és a tamiéi
apát most azon keresztül nézte a kolostort. Az ő kolosto-
rát, mely olyan volt az esőben, mint egy nemes, karsú
állat, amint magasraemelt fejjel a látóhatárt kémleli
nyugtalanul.

Eszébe jutott az a másik délelőtt — Istenem, tizen-
négy év elmúlt azóta —, akkor is gyalog jött fel Faver-
ges-ből, mert nem várta senki. Hogy dobogott a szíve, ami-
kor először pillantotta meg Tamiét. Akkor is leült az út
mellé, és elnézte azt a kolostort, amelyért Rómát hagyta
el. Milyen fiatal volt, tele munkakedvvel és lelkesedéssel.

Más visszariadt volna annak a néhány, kiérdemesült plébánosra emlékeztető szerzetesnek a láttán, aki gyanakvó idegenkedéssel fogadta. Mennyi ügyességre, jóakaratra, erőre volt szüksége, amíg meghódította őket. His milyen siralmas állapotban volt az épület. .. Fialokat várt. akiknek a segítségével új életre keltheti a haldokló apátságot, de a kolostor csengőjét abban az évben csak a szél rázta meg időnkint. Amíg végre egy fiatal mérnök nem jelentkezett, a későbbi Anselme atya, legjobb munkatársa és legszentebb szerzetese. Azután a többiek: André atya, Marie atya, szegény Robert atya. Mennyi gondot jelentett ez a kolostor, hány álmatlan éjszakát, amikor azon töprengett, hogyan fogja az adót, vagy az új gépekért esedékes részletet megfizetni. Valóban atyja akart lenni a gondjaira bízott szerzeteseknek, attól a pillanattól kezdve, hogy először lépték át a kolostor küszöbét, addig a másik pillanatig, amikor négy testvérük vállán indultak utolsó útjukra. Mindig érezte, hogy rettenetes felelősség terheli egy kolostor apátját. A püspök úr messze él papjaitói. évenként ha egyszer látja őket, sokukat alig ismeri; de ő. az a b b a s, akinek szintén gyűrű ragyog az ujján és pásztorbot van a kezében, a nap minden óráját a fiaival tölti; ha betegek, ő veszi észre először lázas tekintetüket, és ha éjjel valamelyiknek a köhögése felriasztja álmából, felkel kemény fekhelyéről és még egy pokrócot dob szegényre. Es mennyi lelki vívódásnak volt néma tanúja, a lélek mennyi sötét éjszakájának, amikor áttörhetetlen páncél választja el szerzeteseitől és csak imádsággal vagy böjttel tud segíteni rajta. Ha egyszer megszólalna és elmondaná mindazt, amit maga körül látott vagy csupán sejtett, Anselme atya titokban tartott, csodával határos tetteit. . . És most kizárták, kitalálták abból a kolostorból,

melynek az élete összeforrt az ő életével. Az ő kolostorából. Lepecsételték az ajtaját, mintha gyilkosságot követett volna el mögötte. S ki tudja, talán az íróasztalát is átkutatták, feljegyzéseket, áruló nyomot keresve, amiből meg lehet állapítani azoknak a szerzeteseknek a nevét is, akik vele tartanak. A lázadóval. Többé már nem térhet vissza abba a kolostorba, amelyet mindig tisztán akart megőrizni az emlékezetében. És a tamiéi apát most azt érzi, hogy az ajkán megakadó esőcseppeknek sós íze van. A kolostort körülvevő köd egészen a szeméig ért, sötét, csillogó szeméig, - melyből most kicsordultak a könnyek. És ahelyett, hogy küzdött volna ellenük, ő, az ellágyult és földi érzelmet nem ismerő kemény férfi, most felsebzett kezébe hajtotta a fejét, és mint egy elhagyatott kisgyerek a járdaszélen, némán sírni kezdett.

Közeledő autóberregésre riadt fel. Megismerte Faverges-i szállítójuknak a teherkocsiját, mely lihegve kapaszkodott felfelé a kolostorhoz vezető úton, majd nagyot zökkenve megállt előtte. Dardel úr leugrott és köszöntötte az apátot. Magában *csodálkozott* ugyan, hogy Doni Alexis, akit mindig dolgozni látott, ha árut hozott Tamiéba, ebben az esőben a szabadban elmélkedik, de ezeknél a barátoknál sohasem ismeri ki magát az ember.

— Ha elvégezte fent a dolgát, álljon itt meg, legyen szíves és vigyen le Faverges-be — mondta a szállítónak. Azután, mikor Dardel úr csodálkozását észrevette, magyarázólag hozzátette: — Valamit el kell intézennem lent, éppen jókor jött.

Egy pillanat alatt határozott. Nem azért jött vissza Tamiéba, hogy elégedetlenséget szítson, csak a jogához ragaszkodott. De ha most, a Citeaux-i megbízott beavat-

kozása után is tovább ragaszkodnék, hogy itt várja meg Róma döntését és addig apáti jogait gyakorolja, sajnálatos bonyodalmakat okozna. Ezt mindenáron el akarja kerülni. Ebben a kolostorban, ahol mindig béke és megértés uralkodott, akaratlanul is a meg hasonlítás magjait hintoné el, és ezért felelős lenne Isten előtt. Ha most visszafordul, még azt sem fogják megtudni, hogy itt járt; legfeljebb Citeaux-ban okoz majd fejtörést, hogy miért szökött meg, ha egyszer nem akart Tamiéba visszatérni. Rummily-ben az apácák boldogok lesznek, ha vendégül láthatják őt, aki lehetővé *tette*, hogy ott letelepedjenek. Közöttük fogja megvárni Róma döntését. Azután elmegy Coray-ba, mert a Szerzetesek Kongregációja végeredményben csak azt fogja eldönteni, hogy milyen minőségben mehet el oda.

Szünet nélkül zuhogott. Dom Alexis feltette a kalapját és megtörölte az arcát. De azt a tócsát, amelyben bakancsa elalélt állatként ázott, már nem vette észre. Most eszébe jutott, hogy — ha nem akarja elfoglalni a helyét a kolostorban — Edmond atyával, a priorral mégis beszélnie kellene: átadni az apátság pénzét, a különböző iratokat, közölni az elintézendő ügyeket. Menjen vissza mégis a kolostorba, nem törődve az esetleges bonyodalmakkal? Nem tud határozni, pedig a teherkocsi minden percben itt lehet. Es Anselme atyával is kellene néhány *szót* váltania. Levélben nem lehet közölni a vele történeteket, és hogy azok nem befolyásolják a Coray-i terv megvalósításában. Ezért ő, Anselme atya, már most kérje elbocsáttatását a rendtől, ha még mindig elhatározott szándéka utána jönni. Ezt a levelet sohasem kapná meg, csak igaztalan vádak érnék.

Dom Alexis töprengése felesleges volt, mert —

mintha két nap óta egy kéz taszította volna egyik ügyetlenségéből a másikba — a kolostorban már eldöntötték, hogy a lázadó még egyszer, utoljára, átlépheti Tamié küszöbét. Az történt, hogy a Faverges-i szállító sietve rakta le az árut, mert „az apát úr még megfázik, ha sokáig ül kint az esőben“. Dom Joseph, a cellerárius, faképnél hagyta Dardel urat és a priorhoz sietett, hogy közölje vele a meglepő hírt. Amikor benyitott, először visszahőkölt, mert a két Citeaux-i megbízottat, a Moutiers-i és a Thymaduc-i apátot is bent találta, azután zavarában elmondta, mit hallott a szállítótól. El lehet képzelni meglepetésüket: Dom Alexis, akinek, számításuk szerint még mindig Citeaux-ban kell lennie, alig néhány órával az ő megérkezésük után, felbukkan Tamiében. S minthogy a cellerárius zavarában elfelejtette megmondani, hogy íz apát a szállítóval le akar menni Faverges-be, a két megbízottnak alapos oka volt lázítási kísérletre gondolnia. Dom Alexis, aki nem tudhatott az ittlétükről, hiszen valószínűtlen, hogy Citeaux-ban közölték volna vele a küldetést, valahogyan mégis visszajött. Egymásra pillantottak: igen, mindenáron meg kell akadályozni, hogy a lázadó érintkezést találjon szerzeteseivel. A Thymaduc-i apát a két tamiéi szerzeteshez fordult és határozott hangon ezt mondta:

— Mint a Citeaux-i káptalan megbízottai, megtiltjuk, hogy bárkinek csak egy szóval is elárulják Dom Alexis visszajöttét. A kolostort senkinek sem szabad elhagynia. A többit majd mi elintézzük.

Mielőtt a két tamiéi magához tért volna, ők már eltűntek. A cél világosan állt előttük — a lázadót minél gyorsabban eltávolítani —, s bár egyelőre nem tudták, hogyan fogják megvalósítani, hajadonfőtt, kabát nélkül

kisiettek a kolostorból. Száz-százötven méternyire egy fekete árnyék gubbasztott az út mentén. A szakadó esőben arrafelé indultak.

Dom Alexis már meg sem lepődött, amikor elravezéséből cuppogó lépések zaja verte fel, és két apáttársát látta közeledni. Ebben a két napban annyi rendkívüli esemény történt, a rideg valóság és egy különös, megmagszakadó álom olyan valószínűtlenül keveredett össze, hogy ő már csodálkozni is elfelejtett, mintha valóban álomban történék vele minden. Fel akart állni, hogy udvariasan Tamié vendégei elé menjen, de a lába nem engedelmeskedett, és ő ott maradt azon a lehántolt fatörzsön, amely szigetként emelkedett ki a hegyoldalból lezúduló víztömegeből.

A két apát már ott állt vele szemben, de ő meg sem mozdult. És amikor a Thymaduc-i apát megszólalt, minden erejét össze kellett szednie, hogy meghallja a hangját, mert első szavait nem tudta felfogni.

— Hát ön mégis ide merészelt jönni, hogy még jobban feldúlja ezt a kolostort? — mondta a Thymaduc-i apát, és a hangja szelíd volt s olyan távoli, mintha lent a völgyben kiáltana valamit a birkapásztor. — Citeauxban még feltételeztem egy bizonyos fokú jószándékot: iz ön részéről, s azt hittem, csak saját rögeszméinek a megszállottja. De most a maga valóságában látom: visszajött ide (őszintén szólva, szeretném tudni, mikor indult el Citeaux-ból!), s azzal az ürüggyel, hogy még mindig Tamié apátja, fel akarja lázítani a kolostort. Azt gondolja, Citeaux meg fog ijedni, ha a tamiéi szerzetesek ön mellé állnak? Tévedés, súlyos tévedés, és még az is kétséges, hogy az itteniek lelkesednek az ön tervéért. Kérdezze meg

például Marie atyát, hogyan vélekedik önről és a terve-ről! Semmi kifogásom az ellen, ha vele óhajt beszélni; de szükség esetén erőszakkal is megakadályozom, hogy ön átlépje Tamié küszöbét. Menjen vissza Citeaux-ba, vagy akármelyik kolostorunkba, eszméljen rá súlyos eltévelyedésére, lelki üdvössége forog kockán, ha tovább halad ezen az úton.

Dom Alexis csak akkor tér lassan magához, amikor feltekint a Thymaduc-i apátra, és meglátja az arcát, amely annyira ellentétben van ezekkel a távoli, szelíd hangzású szavakkal. Értelmüket olyan nehéz felfogni, de az *arc*, apáttársának az arca szinte lángol az esőben. A fatörzsön ülő fekete alak szeretné kinyújtani a kezét, hogy az előtte állók segítségével feltápáskodják, de valami visszatartja ettől a mozdulattól, és inkább továbbra is ülve marad. A szemét azonban nem tudja levenni erről az arcról, pedig már a másik szerzetes beszél, a Moutiers-i apát, akit alig ismer.

— Először is azt szeretnők tudni, ki adott önnek engedélyt arra, hogy ide visszajöjjön, és mikor indult el Citeaux-ból? — A Moutiers-i apát hangja is messziről jön és még lágyabb, mint a másiké. — Nem akar felelni? Vagy nem értette meg a kérdésemet?

Most ő is elhallgatott. Dom Alexis nem tudja, mennyi ideig tart a csend, melyben csak az eső zizegését lehet hallani és a fatönk körül folyó víz bugyborékolását, de úgy érzi, ezek ketten itt arra várnak, hogy Ő megszólaljon. Mit is kérdezett a Moutiers-i apát?

— Engedély nélkül jöttem el, kimásztam az ablakon és a villámhárítón...

Ő is halkán beszél, de nem tudja befejezni a szavait, mert a Thymaduc-i apát közbevág:

— Vagyis megszökött. S ezt olyan nyugalommal mondja el nekünk, mintha a világ legtermészetesebb dolgáról beszélne. Vagy már annyira eltévedt rögeszméinek az útvesztőjében, hogy mérlegelni sem tudja cselekedeteinek a súlyát. Tamié apátja éjnek idején lemászik az ablakból... ön megőrült.

A hang most már erősebb. Dom Alexis újra fel akar kelni, de bakancsa megcsúszik az agyagos talajon és ő egész testében elvágódik. A víz átnedvesíti a ruháját, de ő nem érez semmit. Feltápáskodik, megtörli sáros arcát, azután csaknem nyugodtan ezt feleli:

— Nem, nem örültem meg. Keresztes Szent Jánost is bezárták szerzetestársai, s ha ő nem restellt az ablakon át megszökni, nekem sem kell restelkednem. Ha nyitva lett volna az ajtó, azon mentem volna ki, hogy visszatérjek Tamiéba, enyéim közé.

A Thymaduc-i apát végignéz a besározott Dom Alexisen, aki most felsebzett kezét törölgeti.

— Határtalan gögre vall, — mondja — hogy Keresztes Szent Jánosra hivatkozik szökésével kapcsolatban. És ha vissza akar térni szerzeteseihez, miért ül ezen a fatönkön órahosszat? Vagy talán az utolsó percben mégis ráeszmélt, hogy jelenléte nem kívánatos Tamiéban?

Az arca még mindig lángol, de hangjából a harag és a kíváncsiság mellett kiérződik a részvét is a vele szemben álló sárral befröcskölt, csuromvizes emberrel szemben.

— Ön elfelejti, hogy Tamié apátjával beszél — feleli Dom Alexis olyan határozottan, hogy a másik, aki eddig úgy tett, mintha nem venné észre nyomorúságos külsejét, most meglepődve néz az arcába. De Dom Alexis nyugodtan folytatja: — Már voltam bent a kolostorban,

de amikor a pecsétet megláttam irodám ajtaján, kijöttem, anélkül, hogy bárkivel is beszélni próbáltam volna.

— És most mit szándékozik tenni?

— Bemegyek, összehívom a szerzeteseimet, elbúcsúzom tőlük. Azután mindent átadok a priornak, csak a Coray tulajdonát képező iratokat és könyveket veszem magamhoz és lemegyek Rumilly-be. Ott várom meg Róma döntését.

A Thymaduc-i apát tétovázás nélkül válaszolt:

— A Cîteaux-i káptalan felhatalmazása alapján megtiltom, hogy ön a szerzetesekkel találkozzék. Búcsúzzék el lélekben tőlük, kérje az Istent, hogy feldúlt lelküket csendesítse le, amint ők is imádkozni fognak önért. A lepecsételt irodába sem léphet be, tehát nem is vihet el onnan semmit. Azt nem akadályozhatjuk meg, hogy Rumilly-ben várja meg fellebbezésének az eldől tét.

Nem mondhat istenhozzádót szerzeteseinek, akik közül a legtöbbel tíz év óta együtt él ebben a kolostorban? Attól félnek, hogy néhány búcsúszóval vagy a tekintetével fellázítja őket. És a Coray-i iratokat sem viheti el? Azt a zsoltároskönyvet, amelyet Jean-Baptiste testvér előre elkészített, a Regula útmutatásai szerint, hogy Coray-ba érve rögtön az előírt módon mondassák az officiumot. Hát annyira megrokkant a küzdelemben, hogy nem tud szembeszállni ezzel a jogtalan és kegyetlen tilalommal? Ha nem törődik ellenkezésükkel és átlépi a kolostor küszöbét, nem ő követ el erőszakot, hanem azok, aki megakadályozzák, hogy elbúcsúzzék szerzeteseitől és elvigye ami az övé.

— Végtére is, mit remél ön a fellebbezéstől? — kérdezi rövid csend után Dom Hugues, a Moutiers-i apát.
— Ha Róma nem fogadja el a Cîteaux-i káptalan hatá-

rozatát és kimondja, hogy ön továbbra is Tamié apátja, hogyan akar Coray-ba menni? Trappista apátként semmiképpen, minthogy a rend ellenzi a tervet, önnek tehát először elbocsáttatását kell kérni rendünkől, ami azt jelenti, hogy apáti méltóságáról is lemond s csak azután mehet Coray-ba. Egyik esetben sem marad tehát Tamié apátja. Ha írásban önként lemond apáti méltóságáról és jogairól és egyben elbocsáttatását kéri a rendből, megengedjük, hogy magával vigye mindazt, mi az öné, illetőleg Coray tulajdona.

Milyen hűvösen, milyen józanul tud beszélni a Moutiers-i apát! S mégis, minden egyes szavával mintha kitépne valamit az ember legnemesebb lényéből. Ha Dom Alexis megfontoltan gondolkodik, mindenben igazat kell adnia neki; de ő, aki máskor csodálatos nyugalommal tudja mérlegelni a legnehezebb helyzetet is, most vadul elutasítja önmagában Dom Hugues ajánlatát. Ezért 5 maga is meglepődik, amikor lassan, nyugodtan ezt válaszolja:

— Rendben van, legyen úgy, ahogy önök akarják. A jó Isten tudja, hogy milyen nehezemre esik búcsúzás nélkül elválni fiaimtól. De talán jobb is, hogy nem kell apátjukat így látniok. — Végignézett magán és ahogyan beszennyezett zsebkendőjével el akart tüntetni kabátujján egy hatalmas foltot, gyámoltalan kisfiúra emlékeztetett, aki fél hazamenni átázott, sáros ruhájában. Azután így folytatta: — Ami pedig önkéntes lemondásomat illeti, erre is hajlandó vagyok. Eddig sem becsvágyból vagy hiúságból ragaszkodtam a jogomhoz, de kötelességemnek éreztem, hogy ne hagyjam magukra szerzeteseimet. Időközben a káptalan gondoskodott róluk, s ha én most, nem törődve az önök tiltakozásával, mégis vissza-

mennék közénk és én is beszámolnék a Citeaux-ban történekről, még jobban feldúlnám lelki nyugalmukat. És jaj a botránkoztatónak! Jobb hát, ha, amint ön mondja: önszántamból, lemondok apáti jogaimról és elhagyom famiét.

A két Citeaux-i megbízott arcán látszott, hogy a győzelem váratlanul érte őket s hirtelenében nem tudják, mit feleljenek. De a Thymaduc-i apát gyorsan összeszedte magát:

— Én most visszamegyek. Egy negyedóra múlva jönnek utánam az apáti irodába. Addig mindent megbeszéltek a priorral — mondta és elindult a kolostor felé.

A másik kettő magára maradt. Dom Alexis megint leült a fatönkre, s mintha a Moutiers-i apát is elment volna, fejét a kezébe hajtva visszasüllyedt gondolataiba. Dom Hugues pedig, aki fehér, az esőtől csillogó öltönyében most olyan volt, mintha kirendelt őrangyala lenne a fekete árnyéknak, a vigasztalan égre nézett, melyből megállás nélkül szakadt az eső és imádkozni kezdett. Azután, amikor Dom Alexis felkelt és elindult a kolostor felé, bokáig elmerülve a sártengerbe, némán követte.

A kora délutáni órában a kolostor olyan kihalt volt, mintha lakói elhagyták volna. Az apáti irodában már várta őket a prior, a Thymaduc-i apát társaságában. Dom Alexis a papi csókkal üdvözölte, arcához érintve vizes arcát, de addig nem mondtak egymásnak semmit, amíg a Thymaduc-i apát fel nem szólította, hogy nyissa ki az íróasztal fiókjait és adja át Tamié iratait a pénzzel együtt Edmond atyának. A tamiéi apát elpirult, amikor megállapította, hogy nem nyúltak a dolgaihoz: mindent a legnagyobb rendben talált.

Az átadás után, a Thymaduc-i apát intésére, Edmond

atya eltávozott. A két tamiéi szerzetesnek csak a tekintete találkozott egy másodpercre, de ebben a röpké, néma tekintetben benne volt mindaz, amit szavakkal amúgysem tudtak volna kifejezni. Két munkatárs búcsúzott egymástól, tizenkét évnyi küzdelem után, két lélek mondott istenhozzádot. És amikor az ajtó becsukódott, a tamiéi apát tudta, hogy ebben a földi életben utoljára látták egymást.

Megírta lemondó levelét és a kérvényt, hogy bocsásák el a rendből, azután becsomagolta egy kopott táskába összes holmiját: a Coray-i birtoklevelet és a misekönyv nagyságú zsoltároskönyvet. A két Cîteaux-i megbízott ekkor magára hagyta, hogy átöltözzék. Néhány perc múlva, kezében a táskával, kilépett, és a másik kettő között még egyszer, utoljára végigment azon a folyosón, ahol valamikor, apátságának első éveiben olyan kíváncsian sietett mindig a kapuhoz, ha a csengő megszólalt. Mindig azt remélte, hogy felvételre jelentkezik valaki és mindig csalódott. Amíg egy fiatal mérnököt nem talált a kapu előtt, azon az őszi délutánon. . .

Ebben a pillanatban különös dolog történt. Amint Dom Alexis a két apát között a kijárat felé tartott, valami ismeretlen érzés kerítette hatalmába, vagy inkább egy bekövetkezendő, még nem ismert esemény tudata töltötte meg azzal az érzéssel, amelyben öröm, megnyugvás, biztonság és végtelen reménykedés volt. Az elmúlt napok eseményei kitörlődtek az emlékezetéből, nem gondolt semmire és mégis olyan boldog volt, mintha valami kimondhatatlan ajándékot kapott volna. A nyirkos folyosón jóleső melegség járta át, mintha közelében kinyitották volna egy kemence ajtaját, fáradtsága is eltűnt. És minden olyan könnyű, tiszta, angyali volt körülötte.

Amikor a folyosó utolsó ablakához értek, valami arra kényszerítette, hogy feltekintsen az első emeletre. A könyvtár ablakában egy fehérruhás alakot pillantott meg, Anselme atyát. És Dom Alexis érezte, hogy az a meleg, mely egész lényét átjárta, onnan fentről árad feléje. Még a tekintetük sem találkozott, egy villanás volt az egész és mégis sejtette, hogy ez a mozdulatlan alak *ott* fenn mindent tud, a Cîteaux-i eseményeket éppen úgy, mint ami az irodában történt. És követni fogja őt Co-ray-ba.

A kolostor előtt már ott állt az a kocsis, amelyet a Cîteaux-i cella ablakából pillantott meg tegnap este. Dom Alexis meghajolt kísérője előtt, azután szó nélkül elhelyezkedett a hátsó ülésen. Az autó elindult, lassan, nagyokat farolva az átázott úton. Amikor ahhoz a fatörzshöz ért, ahol ennek a különös történetnek az utolsó felvonása lejátsszódott, a tamiéi apát hátrafordult, hogy a kis ablakon át örökre elbúcsúzzék a kolostortól.

ELSŐ RÉSZ

MINT A MUSTÁRMAG

A Bretagne-i Plénée-Jugon állomáson, 1936 októberének egyik napfényes délelőttjén, ami ebben az időszakban itt már ritka, egy feketekabátos, szakállas pap szállt le a Saint-Brieuc felől érkező vicinális egyik harmadosztályú fülkéből, melynek ajtaja közvetlenül a pályatestre nyílt. Útitársai leadták csomagjait: egy meglehetősen terjedelmes, de gyöngye minőségű barna táskát, melynek rajtafelejtett címkéje elárulta, hogy gazdája nemrégiben vehette a párisi Lafayette-áruházban, és egy másik, kisebb, kopottas táskát. Tanácstalanul körülnézett, mint aki nem tudja, mitévő legyen a nagyobbik csomaggal és merre induljon el; azután, minthogy a kis állomáson más élőlényt nem látott, a főnöktől kérdezte meg, honnan lehetne kocsit szerezni, illetőleg van-e a közelben valaki, aki rögtön kivinné őt Coray-ba. A kérdésben nem volt semmi rendkívüli, de a vasutas mégis csodálkozva, csaknem megütközve nézett a papi férfiúra s főleg a két táskára. És a kérdésre ő is kérdéssel felelt, mintha nem akarna hinni a fülének: „Coray-t vagy Gouray-t tetszett mondani, abbé úr? Mert Coray-hez ugyan ennél az állomásnál kell leszállni, de amióta itt

vagyok, még nem láttam senkit, aki csomagokkal meg-
 rakodva akart volna odamenni. Gouray-hez viszont két
 állomással később kell leszállni.“ — „A Coray-i apát-
 ságba akarok eljutni, barátom. Szerezzen nekem valami
 járművet, mert ezzel a táskával nem tudok tizenhárom
 kilométert megtenni“, mondta nyugodtan a volt tamiéi
 apát, s úgy tett, mintha nem *vette* volna észre a vasutas
 elképedését. „De hiszen a kolostorban százötven év óta
 nem lakik senki, ott nem lehet meghálni. Csupa rom az
 egész: nyáron én is kirándulok oda a gyermekeimmel.
 Azt mondják, ott lehet legjobban bújócskát játszani. Ha
 az abbé úr meg akarja nézni a kolostort, nyugodtan itt
 hagyhatja csomagjait. Kocsiért egyébként Jugonba kell
 telefonálni, egy órán belül itt van. Autót nem kap, mert
 a falu után csupa kő az út, sohasem érnének oda, de
 egy parasztszekér mindent kibír. Estig kényelmesen meg-
 járják oda-vissza, Coray-ban nyugodtan meg is ebédel-
 hetnek, ha visznek magukkal valamit. De legalább nyolc-
 van frankot fognak kérni“. — „Nem baj, csak rendelje
 meg mielőbb azt a szekeret. Mondja meg neki, hogy vá-
 rakozni sem kell, rögtön visszafordulhat.“ Az állomás-
 főnökön látszott, hogy kérdezni szeretne valamit; azután
 meggondolta magát, csak annyit válaszolt: „Rendben
 van, rögtön telefonálok a faluba, félóra múlva *itt* lesz“
 és ezzel eltűnt.

Dom Alexis leült a kis épület előtt álló padra. Dél-
 előtt tíz óra. Olyan rossz nem lehet az az út, hogy ket-
 tőre Coray-ban ne legyenek. Estig bőven lesz ideje széj-
 jelnézni birodalmában és kikeresni az alvásra legalkal-
 masabb helyet. Ha szerencséje van, még tető is lesz a feje
 fölött, amire egyébként a volt tulajdonos leírása alapján
 nem nagyon számíthat. „A nyolcszáz évvel ezelőtt épi-

tett kolostorból és templomból csak néhány fal maradt meg; az új épület, melyet a tizenhetedik században emeltek melléje, még nem dőlt össze; de, őszintén szólva, én a kutyámat is sajnálnám, ha télen ott kellene aludnia. Egyébként nemsokára személyesen is meggyőződhet az abbé úr mindenről, ha valóban az a szándéka, hogy még ősszel végleg Coray-ba költözik. Engem mindenesetre ne szidjon, nem akartam félrevezetni.“ Ezt tegnap mondta a volt tulajdonos, amikor Dom Alexis a Saint-Brieuc-i püspöknél tett tisztelgés után őt is felkereste, hogy egy-két dologban felvilágosítást kérjen. „Merléac, a legközelebbi falucska, háromnegyed órányira van, ha az erdőn vág át. A papja derék ember, szívesen fogja önt fogadni, de segíteni aligha tud, mert ő maga is csaknem nyomorog. Tudja, abbé úr, három breton falu nemsz ér fel egy normann vagy provánszi faluval. Azokról pedig, akik Coray körül élnek, ha ugyan életnek lehet nevezni tengődésüket, jobb nem beszélni. Előre megmondhatom, nem sok öröme lesz bennük. Űgy élnek, mint őseik ötszáz esztendővel ezelőtt, elzárva a világtól, a legsötétebb babonában. Ne is gondoljon arra, hogy majd megneveli őket, különös egy népség. Ismétlem, azt tanácslom önnek, tavasz előtt ne menjen ki végleg Coray-ba, embertelen feladatra vállalkozik. Nem mondom, ha többen lennének! De ha jól értettem, az abbé úr egyelőre magánosan akar élni.“

Ezen a szelíd, lágyfényű délelőttön/mely Őt, a szavojai hegyekből idekerült vándort, fogadta, úgy érzi, nincs olyan nélkülözés és akadály, amit le ne lehetne győzni. Az ember egyik legkülönösebb tulajdonsága, hogy mindenhez gyorsan alkalmazkodik. Amikor 1915-ben

a Thymaduc-i kolostor fiatal szerzetese őrmesterként a Somme mellé került, csodálattal nézte bajtársait, akik közül sokan egy kényelmes életből csöppentek a háború poklába. Parisban boldogtalanok voltak, ha nem tudtak legalább háromnaponként fürdeni és inget váltani, álmatlanul vergődtek, ha idegen ágyban kellett aludniok; ott pedig, a nedves lövészárokból, észre sem vették, hogy napok óta nem borotválkoztak. Ami pedig az ágyat illeti, olyan békésen aludtak az átázott szalmán, mint egykor gyermekágyukban. Az természetes volt, hogy ő, akit a Thymaduc-i kolostori élet alaposan megedzett, könnyen viselt el mindent, de azok a puhányok . . . Ha majd Coray-ban valamiről le kell mondania, azt fogja gondolni, hogy megint ott van a Somme partján. Hiszen ő is katonára — miles Christi —, aki egy másik országért küzd. Es talán jobb is, hogy egyedül kezdi meg a Coray-i életet: ha Anselme atya nem is, az utána jövő fiatalok esetleg megtorpannának a sok akadály láttára, öt-hat hónap múlva már jöhetnek: meleg étel fogja őket várni és nyugalmas fekhely. Talán az is a dolgok rendje, hogy a legnehezebb harcot egyedül kell megvívnia.

A délelőtti nap olyan kellemes, hogy behunyja a szemét. Igen, a Saint-Brieuc-i püspök úr is figyelmeztette a nehézségekre. Minden szavából kétségtelen jóakarattal áradt, hiszen ha nem helyeselte volna a tervet, már akkor is megtagadhatta volna hozzájárulását, amikor Dom Alexis Rumillyből írt neki és felvételét kérte egyházmegyéjébe, s ugyanakkor engedélyt kért arra is, hogy társaival együtt Szent Benedek Regulája szerint szemlélődő életközösséget alkothasson Coray-ban. A levélre nem jött rögtön válasz, a püspök először tudni akarta a Szerzetesek Kongregációjának a véleményét is ebben a kér-

désben. „Természetesen nem ezért utaztam Rómába, egyházmegyéim különböző dolgait kellett elintéznem, — mondta neki Lamotte-Chauffier abban a tengerre nyíló szobában, mely olyan egyszerű volt, mintha egy falusi plébánosé lenne —, de felhasználtam az alkalmat és meglátogattam a Kongregáció bíborosprefektusát is. A kánonjogi kódex előre látja és szabályozza a kérdéses esetet, én azonban szerettem volna hallani Öeminenciája véleményét is, minthogy itt bizonyos bonyodalmak is voltak.“ Elhallgatott s hogy szavainak ridegségét enyhítse egy kissé, az íróasztal mellett ülő feketerevérendás papra mosolygott, mintha ezt akarná mondani: „Igen, igen, egész Róma az ön ügyéről beszélt, sokan megismerték a tamiéi apát nevét.“ Azután így folytatta: — A bíboros-prefektus öeminenciája kijelentette, hogy nyugodtan megadhatom az engedélyt a kért közösség megalapítására. Amint már megírtam önnek, megengedem, hogy egyházmegyéim papjaként letelepedjék Coray-ba és megvalósítsa elgondolásait. Ugyanakkor fel kell hívnom a figyelmét bizonyos nehézségekre. Nem a kezdeti akadályokra gondolok, ámbár azokat sem szabad lenézni. A magam részéről mindent elkövetek, hogy a legelemibb dolgokban ne kelljen nélkülözniök. De attól tartok, olyan elhanyagolt állapotban fogja találni Coray-t, a különféle tennivalóknak olyan tömkelege szakad a nyakába, hogy sokáig nem lesz alkalma a Regula szerint berendezni az életét. Es akkor mi az értelme az egésznek? Gondolkozzék csak el ezen egy kissé, abbé úr. Ön azt mondta az imént, arra számít, hogy néhány hónapon belül Öt-hat szerzetes fogja követni. Annyi pénzük talán sohasem lesz, hogy idegen munkaerőt tudjanak felfogadni, hat ember pedig évekig dolgozhat, amíg valamennyire ren-

det csinál abban a kolostorban. Csak két választásuk van: vagy reggeltől estig dolgoznak (és akkor hogyan követik a Regulát?); vagy a Regula szerint élnek, napi négyöt óra testi munkát végezve, akkor pedig az eső és a szél reggelre mindig tönkreteszi az előző napi eredményt. De hát ön nem tapasztalatlan fiatalember, tudja, mire vállalkozott. Én csak arra kérem, ha egy idő után látja, hogy elgondolásait nem tudja megvalósítani, tegyen félre minden hiúságot és jöjjön el hozzám embereivel együtt. Abban az egyházmegyében, ahol Renan született, ma még jobban van szükség lelkes, odaadó papokra, mint valaha. De én leszek a legboldogabb, ha sikerül a Coray-i apátságot felvirágoztatnia. Mai helyzetük természetesen csak átmeneti lehet: Róma bizonyára figyelemmel fogja kísérni az ön munkáját és siker esetén módot talál majd arra, hogy még eredményesebben dolgozhassanak. A jó Isten vezérelje önt és jövőendő társait, abbé úr.“

A vasutas riasztotta fel révedezéséből.

— Itt a szekér — mondta és szolgálatkészen fel emelte Dom Alexis két táskáját. — Ha az abbé úr mégis meggondolná magát, este fél nyolckor indul Rennes felé a vonat, Saint-Brieuc-be pedig kilenckor. — Láthatóan nem tudott belenyugodni abba, hogy valaki két csomaggal megy Coray-ba és nem hajlandó elárulni a célját. Ha festő lenne, még megértené; de ennek a különös papi férfiúnak csak a szakálla emlékeztet azokra a kelekótya párisiakra, akik ötszáz kilométert utaznak, hogy lefessék egy kolostor romjait. De kíváncsiságán nem tudott erőt venni: amikor Dom Alexis búcsúzóul kezefogott vele és felült a kocsis mellé, megkérdezte: — De mégis, mikor akar az abbé úr visszajönni? Jó lenne előre megrendelni a szekeret, ott nem talál senkit, aki visszahozná.

— Nem tudom, barátom. Ha minden jól megy, Isten segédelmével tizenöt-húsz évig ott maradok. Egy kissé korai lenne hát már most megrendelni a szekeret, nem gondolja? — mondta a vasutasnak, aki tréfának vette a választ. De akkor mit jelent az a hatalmas táska?

A szekér elindult. Áthaladt a vasúti híd alatt s az éíősövénnyei bekerített földek között Jugon felé igyekezett. Dom Alexis elővette a breviáriumát és mormolni kezdte. Jugonban megkérte a kocsist, szerzzen egy-két nyaláb szalmát és tegye fel a szekérrre. Az öreg szótlanul engedelmeskedett, de amikor kijutottak a faluból és letrtek egy mellékútra, melyen a pocsolyák valóságos kőbányákkal váltakoztak és arra kényszerítették a lovakat, hogy lépésben haladjanak, megszólalt:

—A faluban azt beszélík, hogy nemsokára barátok jönnek Coray-ba. Talán az abbé úr is közéjük tartozík?

—Igen. És mit szólnak hozzá az emberek?

Az öreg úgy tett, mintha nem hallotta volna a kérdést, nógatni kezdte a lovakat. Dom Alexis jobbnak látta nem firtatni a dolgot. De egy negyedóra múlva megkapta a választ:

— A napokban éppen a fűszeresnél voltam, amikor ott szó került róluk. A fűszeres nem szíveli a papokat, az ő véleménye nem számít. De Bourguin úr, a tanító, minden vasárnap ott van a misén, a felesége is jámbor lélek. „Hát azok sem maradnak ott sokáig — mondta —, baglyoknak való az a romhalmaz. És mit gondolnak, ki fogja őket táplálni? Az ég mannakészlete régen elfogyott, a zsidók falánkok voltak. Ezeknek már csak eső jut, abból kaphatnak eleget.“ A postamester pedig hozzátette: „Nekünk nem naphosszat imádkozó barátokra van szükségünk, akik csak a más kenyérér fogyasztják, hanem

munkás papokra. Nincs kényelmesebb, mint hátatfordítani a világnak, azzal az ürüggyel, hogy az Istent imádják s közben égreemelt szemmel lustálkodni. Ha tőlem függne, mindegyiket valami munkára fognám. Nem rosszindulat beszél belőlem, azt hiszem, a plébánosunknak is ez a véleménye. Én legalább is úgy láttam, hogy nem nagyon leselkedik ezekért a barátokért. Egyébként nem is biztos, hogy idejönnek. A fehér atyák állítólag meg akarják akadályozni a letelepedésüket.“ — „Pizkos konkurenciát szimatolnak“, tette hozzá nevetve a fűszeres s még mondott valamit, de jobb, ha nem ismétlem el.

Hát mégis igaz lenne, hogy a Thymaduc-iak nyíltan ellene fordultak, mielőtt még megérkezett volna Coray-ba? Csak most érti meg, mire célzott az Annecy-i püspök, amikor a Rumilly-ben töltött napok után elbúcsúzott tőle: „Kedves abbém, ön nagyon naiv, ha azt gondolja, hogy a környékeliek fátklyás menettel fogják abba a kolostorba vezetni. Ne áltassa magát, a legnehezebb csak most következik.“ De tegnap a Saint-Brieuc-i püspök úr nem tett említést semmiféle tiltakozásról. Pedig ha a Thymaduc-i trappistáknak kifogásuk van az ellen, hogy a volt tamiéi apát a közelükben telepedjék le, ezt csak Saint-Brieuc-ben tudják megakadályozni. Talán jártak is a püspök úrnál s ő csak azért nem említette tegnap, hogy ne nyugtalanítsa feleslegesen. Valószínűleg értésükre adta, hogy ha egyszer Róma nem kifogásolja a Coray-i terv megvalósítását, ne legyenek ők sem pápábak a pápánál. Ezzel azonban természetesen még nem fegyverezte le őket. Coray jövőjét nem a környékeliek tudatlansága vagy a falusi bölcsek ostobasága veszélyezteti, hanem egykori apáttársának az okossága.

Ezt egyébként már Rumilly-ben is érezte. Alig moz-

dult ki a csárda vendégszobájából — leveleket írt, jegyzeteket készített és pontról pontra kidolgozta Coray-i életrendjüket —, még az apácákat is csak a hajnali misén látta, melyet azokban a napokban a főnöknő kérésére ő mondott, de a külvilág szennyes hullámai ezen a tiszta szigetecskén is átcsaptak. Egy reggel levelet kapott, „ismeretlen jóakarója“ írta, és a kenetteljes szavak mögött lehetetlen volt meg nem érezni a fenyegetést. „... Sokan vagyunk ezen a vidéken, akik aggódnak az Ön jövőjéért, főtisztelendő apát úr. A tamiéi ügy szerencsésen befejeződött, a kolostor visszanyerte nyugalját, a szerzetesek boldogan alávették magukat legfőbb előljárójuk parancsának s önre már csak imájukban gondolnak. Ha a multheti eseményekig néhányan rajongtak is az új kolostoralapítás tervéért — amit a rend nem vett tőlük rossz néven, hiszen fiatalságuk mindent megmagyaráz —, ma ők is világosan látják, hogy a kísérlet eleve sikertelenségre van ítélve. Egyébként a kolostorokban s természetesen Tamié-ban is, az a hír járja, hogy a főtisztelendő apát úr lemondott tervéről és világi papként akarja buzgalmát és tehetségét a lelkek javára értékesíteni. E sorok írója, akinek feltétlen jóakarataról meg lehet győződve, csak azt tudja mondani: a történetek után ez az egyetlen helyes út. Nem kétséges ugyanis, hogy a Saint-Brieuc-i püspök úr, akinek a fennhatósága alá tartozik az a bizonyos apátság, nem fogja megadni hozzájárulását a letelepedéshez. De tudjuk, hogy főtisztelendő apát urat egyébként is megóvjá minden elhamarkodott lépéstől az a józanság, amelynek legutóbb Tamié-ban adta tanújelét, amikor önként lemondott méltóságáról...“ Dom Alexis végig sem olvasta a képmutató írásművet, mely úgy égette a kezét, mintha lassan gyógyuló sebei szakadtak

volna fel. De két nap múlva újabb meglepetés érte. Jozefin anyja, a főnöknő kopogott be hozzá és rejtélyes arckifejezéssel arra kérte Dom Alexist, halassza el tervezett párisi útját. Chambéry-ben és Annecy-ban arról beszélnek, hogy ő még abban az esetben is letelepszik Corayban, ha Lamotte-Chauffier püspök úr nem adja meg ehhez a beleegyezését. Parisba is állítólag azért akar menni, hogy az *Action française* embereinek a pártfogását kérje, ami nyílt szakítást jelentene Rómával. „De hát ki mondta magának ezt a sületlenséget? Ha a jó Isten azt akarja, hogy ne kapjam meg a kért engedélyt (ami könnyen lehetséges, a püspök úr válaszában már itt kellene lennie), itt maradok maguknál. Az Annecy-i püspök úr annál is inkább hozzá fog járulni ahhoz, mert tudja, hogy eddig is a lelki vezetőjük voltam. Még álmomban sem jutna eszembe jóváhagyás nélkül letelepedni Corayban, arról nem is beszélve, hogy nem jönne senki utánam. Ha a legközelebb találkozik azzal, akitől ezt hallotta, mondja meg neki: Tamié volt apátja sohasem veszteti el annyira a fejét, hogy olyasmit tegyen, amit egyesek a maguk utólagos igazolására felhasználhatnak ellene. Valóban Parisba akarok menni, de csak azért, hogy a Versailles-i érsek oeminenciája közbenjárását kérjem és siettessem Lamotte-Chauffier püspök úr döntését. Maguk pedig ne hallgassanak az ostobákra és konkolyhíntőkre, hanem imádkozzanak értem. Ha két héten belül nem jövök vissza, azt jelenti, hogy megkaptam az engedélyt és Corayban vagyok.“ De a Versailles-i érsek közbenjárására nem volt szükség: Lamotte-Chauffier levele másnap megérkezett és a volt tamiéi apát október első napjaiban hosszú időre elbúcsúzott a Rue Lamartine-beli kis zárdától.

Az öreg breton leszállt a szekérről és átvezette lovait az utat elzáró kőbuckán.

— És magának mi a véleménye azokról, akik Corayban akarnak élni?

Semmi válasz. A szekér most szelíd emelkedésű dombon haladt felfelé. Köröskörül az alacsony fák csaknem ráhajoltak a talajra. Dorrt Alexis, aki már lemondott arról, hogy feleletet fog kapni, most meglepetten hallgatta az öreget.

— Látja abbé úr ezeket az égerfákat? Az északi szél, melyet mi bretonok *n o r o i t*-nak nevezünk, meggöngyesztette őket, olyanok, mint a munkájukból hazafelé baktató öregek, ráncosak, tele vannak göbökkel, magtalanok. De a *n o r o i t* mégsem tudott elbánni velük, gyökerüket jól tartja a föld. Azokra, akik más akarnak, mint a többiek, ugyanez a sors vár: az élet szele meggömbíti őket, magjuk csalán közé hull, de legyőzni nem hagyják magukat. Coray felé csak ilyen fákat lehet látni, az tehát a dolgok rendje, hogy ott ilyen emberek éljenek.

Elhallgatott és megviselt arca most olyan volt, mintha ő maga is gondolkoznék a mondottakon. Azután hozzátette:

— A kisebbik lányom vizitációs apáca Vitrében. Nehezen engedtem el, otthon is szükség lett volna rá, a feleségem beteg. De ha most vissza akarna térni közénk (öt éve már, hogy ott él), azt mondanám neki: „Nézd Maryvon, amikor elmentél, ostobaságnak tartottam elhatározásodat, de mert tudtam, hogy konok vagy, meg sem próbáltalak visszatartani. Most azonban én akarom, hogy életed utolsó napjáig abban a vöröstéglás zárdában maradj; ha az Isten cselédje akartál lenni, szolgálj hűség-

gel. Ez a kötelességed, és mi bretonok mindig teljesítet-
tük a kötelességünket. — Mély lélegzetet vett, azután,
anélkül, hogy Dom Alexisre nézett volna, így folytatta:
— Az abbé úrnak is csak ezt mondhatom, ha tudni
akarja a véleményemet. Bolondságra vállalkozott, de
tartson ki mellette mindvégig.

A táj állandóan változott körülöttük, fiatal erdőn
haladtak át, majd megint dombok következtek, tele lila
hangával. Élőlénnyel nem találkoztak, háznak vagy tanyá-
nak semmi nyoma. Így mentek másfél óráig: Dom Alexis
megint elmerült breviáriumban, s csak akkor nézett fel,
ha a kocsiútnak alig nevezhető vágásban a szekér a szo-
kottnál is jobban döcögött.

—Nemsokára Coray-ban vagyunk — szólalt meg
egy idő múlva az öreg breton. — Az ott már a Coray-i
erdő. Azt mondják, valamikor az apátságé volt.

—Mielőtt visszaindulna, majd mutassa meg nekem
a Merfléac-ba vezető utat. Állítólag az erdőn át vezet.
Holnap reggel be akarok menni a faluba.

Dom Alexis szíve megdobbant, amikor egy kanya-
rulat után romokat pillantott meg az erdőszélen. Ez hát
az a Coray-i apátság, amelyért annyit kellett küzdenie
már eddig is. Két párhuzamosan futó hatalmas fal, az
egykori templom maradványa, s mellette az a magtár-
szerű épület, mely a lakásuk lesz, amíg az új kolostort
fel nem építik. Lemászott a kocsiról, és az öreggel nem
törődve, térdreborult azon a helyen, ahol valamikor az
oltár állhatott. Mi mindent láthattak ezek a szélütött, fá-
radt falak nyolcszáz éven át! Ha most megzendülnének,
tedeumok és rekviemek váltakozó melódiája törne elő
belőlük. Mennyi néma sóhaj, ég felé törő lelkesedés em-
lékét őrzik. Es másfél évszázad némasága után, amikor

csak az örökös szélzúgást hallgatták, most lenéznek egy feketeruhás meggörnyedt emberre, aki azért imádkozik, hogy sikerüljön folytatnia a nyolc évszázaddal ezelőtt megkezdett munkát.

Az öreg megérintette a vállát:

— Én már bevittem a csomagokat és a szalmát abba az épületbe. Jöjjön velem, abbé úr, ketten majd csak találunk valami alkalmas helyet, ahol meghúzhatja magát. Később majd imádkozhat eleget.

Bementek az egyemeletes épületbe. Ajtónak, ablaknak csak a nyoma maradt meg, a falak füstösek voltak, az emeletre vezető falépcső fenyegető roppanást hallott, amikor Dom Alexis rátette a lábát. Egyelőre meg kell elégednie valamelyik földszinti helyiséggel. Bőséges választás van, úgy sorakoznak egymás után, mint egy félig leégett börtön cellái. A puha, egyenetlen, talajból következtetni lehetett a tető állapotára. Olyan helyiséget kell kiválasztania; ahol egy esős éjszaka után nem ébred fel vizesen.

Az öreg szakértő szemmel megállapodott az egyiknél. Behozta a két köteg szalmát, gyakorlott kézzel fekhelyet készített abban a sarokban, mely a legtávolabb feküdt az ablak és az ajtó helyétől, majd elhelyezte mellette a táskákat is.

—Nem fél majd az abbé úr éjjel? Le nem hunyám a szememet, ha itt kellene töltenem az éjszakát, egyedül, ebben az elhagyatott épületben. És még segítségért sem lehet kiáltani, nincs aki meghallja.

—Kitől féljek, barátom? (Milyen szépen tud ez a pap mosolyogni!) Istenre gondolva alszom el, embernek nincs mit elvinnie tőlem, az ördögnek pedig éjszaka elég dolga van a városokban.

A másik vállaltvont. Lehet, hogy az abbénak igaza van, de ő még akkor sem maradna itt éjjel egyedül, ha neki adnák a környékező földeket. Igaz, nem is érnek sokat, csupa bozót itt minden. Még megmutatja a Merléac-i utat, azután hazafelé indul. De csak nem képzeled az abbé, hogy elfogadja tőle azt a nyolcvan frankot, amit most át akar nyújtani.

— Nem, nem. Ha Maryvon megtudná, hogy pénzt fogadtam el egy paptól, akinek két táskája az összes vagyona, alaposan összeszidná. Vegyen rajta az abbé úr inkább egy jó vaságyat, sokáig úgysem hálhat itt a földön. És ha valami dolga akad Jugonban, az öreg Dominique Le Gurun-hez mindig betérhet egy falat kenyérre, Na menjünk, — tette hozzá morcosan — megmutatom, merre vezet az út Merléac-ba, azután magára hagyom az abbé urat.

II

„Csak két választásuk van — mondta a Saint-Brieuc-i püspök úr —: vagy reggeltől estig dolgoznak (és akkor hogyan követik a Regulát?); vagy a Regula szerint élnek, napi négy-öt óra testi munkát végezve, akkor pedig az eső és a szél reggelre mindig tönkreteszi az előző napi eredményt.“ Dom Alexisnek ez jutott az eszébe, amikor az öreg breton eltűnt és ő visszament az épületbe. Igen, Lamotte-Chauffier püspök úr a lényegre tapintott, amikor ezt a dilemmát felállította, és még sincs igaza: Szent Benedek ezekre a kezdeti nehézségekre is gondol, és megengedi, hogy szükség esetén a szerzetesek többet dolgozzanak. Amellett fiai a *lectio divina* a, a szellemi munka helyett az imádságot is választhatják, imádkozni pedig nemcsak összekulcsolt kézzel lehet.

A nagyobbik táskából kivette a legszükségesebb holmikát: az újonnan vásárolt ébresztőórát, mely egy ideig majd a hajnali harangszót helyettesíti, a petróleumlámpát, a szeszfőzőt, a két kis lábost, a pléhkanalat, s mindent elrendezte az ablakpárkányon. Az óra félhármat mutatott: vége a délutáni pihenésnek, melyet a Regula előír, vesperáig munka következik. Egy pillanatig sem

gondolt arra, hogy az első délutánt nézdegéléssel tölti el, fegyelmezett lényé nem ismerte azoknak a gondolkodását, akik másnap akarnak valamit elkeízdeni. Szerszámot nem hozott magával, holnap, a mise után, azt is megveszi Merléaoban. Most majd meglátja, mire van szüksége. Letette fekete kabátját és kalapját, jegyzőkönyvét zsebrevágta és kiment a cellából.

Egy pillanatilag arra gondolt, hogy visszamegy a régi kolostor és a templom romjaihoz, felvázolja a megmaradt részek alapján az egykori apátság beosztását, megnézi, mit lehet megmenteni vagy helyrehozni. Es már el is indult, de néhány lépés után megtorpant: nem, legyőzi kíváncsiságát, sokkal fontosabb feladatok várják itt az új kolostorépület körül, ahol egyelőre lakni fognak. Viszszament az épületbe, melynek ridegségétől az imént ösztönösen el akart menekülni oda, a nyolcszázéves romok közé, és most helyiségről helyiségre járva pontos vázlatot igyekezett készíteni. Természetesen, addig az egész nem sokat ér, amíg az emeletet nem ismeri. Újra megpróbált felmenni, minden lépcsőfokon megállt, s bár az egész faalkotmány méltatlankodva nyöszörgött, hogy másfél évszázadnyi álom után valaki felébresztette, szerencsésen felért az emeletre. Itt egy nagyobb teremre bukkant, mely egykor a közös dormitórium lehetett. Az épület tetőzetét is alaposan megviselte az idő, széles sávokat lehetett látni a sápadt, őszi égből; a padló pedig teljesen elkorhadt. A dormitórium mellett két kisebb helyiségre bukkant, de rendeltetésüket nem tudta megállapítani. Ha sikerül rendbehozni az emeletet, vendégszobának fogja berendezni: Coray-ba ugyan kevesebben fognak ellátogatni, mint Tamiéba, ahol egész épületszárny állt a vendégek rendelkezésére, de ha valaki nem riad

vissza a hosszú úttól és az itteni nélkülözésektől, megérdemli, hogy szívesen fogadják. Egyelőre azonban nem tud semmit sem elkezdni itt az emeleten; ha Anselme atya megjön, ketten majd csak rendbehoznak lassan mindent.

De mikor jön utána? Egy hónap múlt el a tamiéi események óta, és munkatársától még nem kapott üzenetet. Igaz, Anselme atya nem is tudhatta, hogy ő hol tartózkodik. De Dom Alexis egy percig sem kételkedett abban, hogy mihelyt a tamiéi szerzetest elbocsátják a rendből, utána jön Coray-ba. A fiatalokban már nem olyan biztos. A névtelen levélírónak valószínűleg megvolt a maga célja, amikor közölte vele, hogy a szerzetesek csak imájukban gondolnak néhai apátjukra, és még a fiatalok is ráeszméltek a terv meddőségére. Arra azonban kétségtelenül számítani kell, hogy még rajongói közül sem fogja mindenki követni. Mindegy. Elég, ha karácsonyra négyen-ötven lesznek. Aztán meg, Coray újjászületésének a híre hamar elterjedt, és akadnak majd világiak, akik hivatást éreznek, hogy Szent Benedek regulája szerint éljenek. Természetesen itt még különböző problémákat kell megoldani: Coray egyszerű vallási közösség, küllön püspöki engedélyre lesz szükség, hogy a kolostorban nevelkedjenek és végezzék tanulmányaikat. De ezek még távoli gondok.

Lassan lement a földszintre, azután körüljárta az épületet. A falak jó állapotban vannak, de az embermagasságú gaz nem valami épületes látvány egy kolostor környékén. Ha bent elvégezte a legszükségesebb munkálatokat — elsősorban ajtóról és ablakról kell gondoskodni, és néhány bútordarabról — nekiláthat kiirtani ezt az őserdőt. És ahova lép, a lába hatalmas kövekbe üt

közik, mintha egy robbanás vetette volna szét a régi kolostort. Talán még abból az időből maradtak itt ezek a tömbök, amikor az ujat a régi omladékaiból felépítették.

Az épület mögött, a romok szomszédságában kocsinyomokat vett észre, melyek az erdő felé vezettek, abba az irányba, ahol a Merléac-i útnak kell lennie. Ha nyár volna, kirándulókra gyanakodnék; de ebben az időszakban, amikor a maihoz hasonló szép nap ritka ajándék, nem Valószínű, hogy a kolostort akarták megnézni. S emellett ezek a mély nyomok gyakori látogatókat jeleznek. Mi dolguk lehet ebben az elhagyott apátságban? Majd kiderül.

Az épülettől ötven méternyire megtalálta a halas tavat. A patakot, amely táplálta, nem lehetett látni, mert köröskörül valóságos nádas keletkezett, de a víz csobogása eligazította. Ha sikerül kiirtani ezt a nádast és megtisztítani az elizaposodott tavacsát, hal is lesz bőven. A kertekben elég zöldség fog teremni, csak kenyérről kell még gondoskodni. De milyen távoli álom mindeiz! ügyelőre megelégszik azzal a néhány konzervvel, amelyet Chevron kisasszony vásárolt a Montparnasse-i pályaudvar közelében, az utolsó percben, amikor megtudta, hogy élelmet visz magával. „Ha Robert atya élne, bizonyára utánam jönne Coray-ba“, mondta az állomás André de Chevron úrnak, aki kezdettől fogva pártfogolta az új kolostoralapítás tervét. Chevron úr még mindig nem tudott belenyugodni fia hirtelen halálába: amikor a vonat elindult s még egyszer keztefogtak, nemcsak Marie-Louise szemében látott könnyet. Mind a hárman a tamiéi temetőben nyugvó fiatal szerzetesre gondoltak, aki már két éve halott.

Visszaballagott a cellájába, elmondta a vesperát abból a zsoltároskönyvből, amelyet Jean-Baptiste testvér készített titokban. Az öreg fráternek ragyogott a szeme, amikor behozta az apáti irodába a missizále-alakú, iniciálékkal díszített könyvet, de elismerés helyett korholó szavakat kapott. Dom Alexist nagyon félreismerték azok a kolostoron kívül álló egyének, akik azt hitték, hogy a Coray-i terv évek óta kidolgozva feküdt a fiókjában. Csak az elhatározás élt benne, s jóllehet mindvégig bízott abban, hogy rendje helyeselni fogja a tervet, Tanúében nem foglalkozott vele részletesen. Ez a zsoltároskönyv volt az egyetlen előkészület Coray-ra. Nem lepődnek meg, ha Jean-Baptiste testvér, Anselme atyát megelőzve, a napokban beállítana. Dom Alexis kezdetben arra gondolt, hogy az öreg, akit már 1922-ben az apátságban talált, negyven év alatt megunta Tamiét, és inkább kíváncsiságból akar Coray-ba jönni. Meg is kérdezte tőle, de Jean-Baptiste komoly arccal így válaszolt: „Egyszer, amikor még nem is hallottam Coray-ról, Szent Benedek megjelent álomban, és azt mondta: nemsohára itthagyd ezt a kolostort, és apátodat egy másikba követed, ahol még különös dolgokat fogsz látni. Ne tévovázz tehát, ha a pillanat elérkezik'. Én tehát csak a parancsnak engedelmeskedem. Elég öreg vagyok ugyan, de még tudok néhány évig dolgozni.“ Kedves öreg Jean-Baptiste testvér, bárcsak látná már hosszúkás koponyáját, mely olyan sima, hogy, amint Chevron úr tréfásan megjegyezte, borotválkozó tükörrre nem lesz szükség Coray-ban.

Most jutott csak az eszébe, hogy kora reggel óta nem evett semmit, az a fekete pedig, a két vajaskiflivel, egész napra még egy szerzetesnek is kevés! Negyed hét,

elkészíti a vacsoráját, mielőtt besötétedik. De kellemetlen meglepetés várta: Chevron kisasszony elfelejtett konzervnyitót is venni. Nem baj, legalább böjtöl egész napon, így adva hálát Istennek, hogy annyi viszontagság után mégis elvezette Coray-ba. Megette a táskájában talált kenyeret, azután meggyújtotta a petróleumlámpát, egyik táskájára ráült, a másikat, élére állítva, ideiglenes asztalnak nevezte ki, és belemerült a Coray-i apátság történetéről szóló könyvbe, melyet 1880-ban adott ki egy buzgó egyházi férfiú. A lépcső felől időnkint ropogás hallatszott, mintha valaki járna rajta, és a szél is elkezdte esti zsolozsma ját; de a kolostor új lakója olyan mélyen elmerült a múltban, hogy nem halott semmit.

„Az egykor nemes és gazdag Coray-i apátság romjai Plénée-Jugon járás határában, egy dombok szegélyezte völgyben terülnek el, a keletről nyugatra húzódó Merléac-i erdő szélén, két patak közvetlen szomszédságában. Az apátság Jugon községtől délre fekszik, távol minden emberi lakóhelytől; Merléac, a legközelebbi falu, légvonalban négy kilométer. Járható út is csak néhány év óta vezet a kolostorhoz. Ebben a magános völgyben telepedett meg 1138-ban néhány cisztercita szerzetes. A Trécor-vidéki nagy és termékeny Bégard apátságból származtak, s minden valószínűség szerint — az alapítási oklevél elveszett — II. Ollivier, Dinan hercege, és hitvese, Agnorée de Penthièvre hívásának engedelmességek. Kétségtelenül megállapítható, hogy az apátság október 17-én született meg. Az ősz kellős közepén érkeztek Coray-ba és jöllehet már várt reájuk egy ideiglenes épület, kezdettől fogva azokkal a nehézségekkel találták magukat szemközt, amelyek a mocsaras, erősen nedves és ala-

csonyan fekvő terepből adódtak. De sem ezek az akadályok, sem a többiek, melyek minden alapításnál jelentkeznek, nem csüggesztették el őket.

„Amint már mondtuk, ezek a szerzetesek Citeaux rendjéhez tartoztak. Bretagne-ba 1130-ban érkezett belőlük az első raj: a Chartres-i püspökség területén levő Aumone-ból jöttek és Bégard-ban telepedtek le. Ez az apátság gyors virágzásnak indult: 1132-ben egy csapat szerzetes elindul innen és megalapítja a Relec-i apátságot, mely a Léon-i püspökség területén fekszik; 1136-ban Langonnet-ben telepednek le, 1138-ban pedig a Saint-Briec-i püspökséghez tartozó Coray-ban. A negyedik raj Lanvaux-t népesíti be 1140-ben az ötödik Coatmaloën-t, 1142-ben. De a ciszterciák nemcsak Bégard-ból rajzottak szét Bretagne-ban. 1135-ben Szent Bernát átveszi Conan herceg kezéből a Nantes-i püspökséghez tartozó Buzay-i birtok adománylevelét, és nemsokára szerzeteseket küld oda Clairvaux-ból. 1145-ben az Angers-i egyházmegyében fekvő Poritron megalapítja a Melleray-i apátságot, Châteaubriant mellett. és 1172-ben Coray-ból néhány szerzetes elindul, hogy letelepedjék Bonrepos-ban, nem messze Gouarectól. A breton föld mindenütt szívesen fogadta Citeaux szerzeteseit.

„Coray-ba tizenkét szerzetes érkezett, egy apát vezetésével, amint a rend statútumai és a hagyomány megkövetelték. Arra vonatkozólag, hogy később mennyien éltek Coray-ban, nincsenek biztos adataink. Számuk valószínűleg korok szerint változott. A tizenkettedik és tizenharmadik században a cisztercita apátságok rendkívül népesek voltak: egy-egy apátságban átlag száz klerikus és többszáz fráter élt. Később ez a szám, különböző okok következtében, állandóan csökkent. Adatok bizonyítják

például, hogy Coray-ban, a tizenhetedik század folyamán, alig három-négy szerzetes lézengett. Ezzel szemben, a templom, a káptalani terem és a különböző közös helyiségek méreteiből következően, az első két században itt is száz klerikus és legalább kétszerannyi testvér élhetett. Minden cisztercita kolostorban ugyanis két fajta szerzetest lehetett találni, klerikusokat és frátereket. Mindegyiknek megvolt a maga sajátos öltözete, életrendje és hivatása. A klerikusok résztvettek az officiumon, a napi ötórai testi munkát elvégezve szent könyveket olvastak, szabályos időközökben megborotválkoztak, fonzurát és kámzsát viseltek. Életrendjüket Szent Benedek regulája szabályozta, Ezzel szemben, a testvérek a rend által megállapított szabályok szerint éltek, szakállt hordtak, időről-időre teljesen leborotválták a hajukat. Annyira nem tartoztak a klerikusok közé, hogy többnyire még olvasni sem tudtak. Főleg mezei munkát végeztek, csak reggel és este jelentek meg a templomban, officiumul meghatározott számú miatyánkot mondtak el. Külön dormitóriumban aludtak, külön étkeztek, a többi szerzetessel csak este, a kompletóriumkor, és az ünnepnapon officiumokon találkoztak. A klerikusok sárgásfehér kámzsája helyett barna köpenyt hordtak.

„Coray első apátja egy bizonyos Adonias volt, akit Tréguier püspöke, Guillaume szentelt fel. A választás nem volt szerencsés, valószínűleg világi szempontok irányították. Adonias állítólag Olliviernek, Coray alapítójának volt a fivére, de hiányoztak belőle azok a képességek amelyek egy ilyen fontos egyházi méltóságnál nélkülözhetetlenek. Nemsokára félre is kellett állítani; helyébe Guéthenoc-ot választották meg, aki a Saint-Briec-i Krónika szerint szentéletű s ugyanakkor az isteni és emberi

tudományokban is jártas szerzetes volt. Utána, az előbbi Krónika szerint, Kennaroc következett.

„Coray apátjairól nem maradt reánk teljes lista. A különböző adománylevelekben és szerződésekben gyakran előfordul a Coray-i apátság neve, — 1202-ben például Brient, Coray-i apát, oltalomlevelet kap Juhel de Dinan-tól kolostora számára — de ezekből nem lehet a teljes névsort összeállítani. Mint a többi kolostort, a tizenhatodik századig Coray-t is megválasztott apátok kormányozták; de már az 1517-es konkordátum előtt is, amely az új rendszert állandósította, a világi hatóságok kh'dl kinevezett javadalmas apátok intézték a kolostorok sorsát. Ezek nem voltak szerzetesek, nem is laktak a kolostorban, s többnyire megelégedtek azzal, hogy hajkoronát viseltek. Akadtak olyanok is közöttük, akik életük folyamán még a lábukat sem tették be kolostorukba. Az apátságot a prior vezette, akit a rend bízott meg; a kinevezett apát a jövedelmet élvezte, de köteles volt a szerzetesekről gondoskodni és jókarban tartani az épületet. Ennek a rendszernek az lett az eredménye, hogy az apátságok lassankint tönkrementek. A javadalmas apát elsősorban a maga érdekeire ügyelt, és nagyon egyszerűen okoskodott: minél kevesebb szerzetest kell táplálni és épületet karbantartani, annál nagyobb lesz a jövedelme. Minden törekvése arra irányult tehát, hogy csökkentse a szerzetesek számát. Közben nem sokat törődött az apátsági épületekkel sem, melyek egyébként nagyok, túlságosan nagyok voltak ahhoz a néhány szegény szerzeteshez mérten, aki elveszve bolyongott az óriási termekben, melyeket többszáz embernek építettek.

„Minthogy három-négy emberrel nem lehetett lelkiismeretesen eleget tenni a szerzetesi kötelességeknek, a

fegyelem csakhamar felbomlott és elkezdődött a hanyatlás, lelkiekben éppen úgy, mint anyagiakban. Egy másik ok is hozzájárult a hanyatláshoz, melynek egyébként teljes csőd lett a vége: az a megengedhetetlen mód, ahogyan a szerzetesek toborzódtak. A kor szokása szerint ugyanis gyakran nem az érdekeltek döntöttek hivatásuk felől, a családfő határozta meg minden egyes fiúgyermeknek a jövőjét: az egyik az atyai birtokot fogja örökölni és utódokról gondoskodik, a másik máltai lovag lesz, a harmadik világi pap, a negyedik szerzetes. Magától értetődik, hogy ennek a rendszernek csak gyászos következményei lehettek. Az a szerencsétlen fiúgyermek, akit arra ítélték, hogy egész életét egy rideg kolostor négy fala között töltsse, olyasmivel foglalkozva, amihez sem kedvet, sem tehetséget nem érzett, csak arra gondolt, hogyan lehetne enyhíteni büntetését szigorán, elviselhetővé tenni az életét, olyan hivatalra szert tenni, amely némi-; leg javítana a sorsán. A tizenhatodik és tizenhetedik századi szerzeteseknek gyakran a szemére vetik, hogy hiányzott belőlük minden buzgalom és eszmény tisztelet, megbotránkoznak szabatos életmódjukon. Valójában a korabeli társadalmat kellene felelőssé tenni, amely erőszakos beavatkozásával lehetetlenné tette a normális szerzetesi életet. A világi elem betörése a kolostorokba, minden más oknál jobban hozzájárult hanyatlásukhoz és tönkremenésükhöz, mert megbénította a szerzetesi intézmény tökéletes gépezetét. Aki a kolostorok, főleg a cisztercita apátságok történetét tanulmányozza, kénytelen ezt megállapítani.

„A javadalmas apáti rendszer bevezetése, ami éppen a leg súlyosabb történelmi eseményekkel egyidőben tör-

tént — a vallásháborúk, a Liga korában vagyunk — katasztrofális következményekkel jár Coray-ra. A csőd teljes: a tizenhetedik század elején már csak egy árnyékközösség él benne, néhány nyomorult szerzetes bolyong a romok között. Mert azok az épületek, amelyeket a tizenkettedik században annyi gonddal és vesződéssel emeltek, nagyrészt tönkrementek. Maga a birtok is sokat szenvedett a távollevő vagy hanyag javadalmasok vezetése alatt, és a jövedelem is erősen megcsappant: Coray, amelyről a közmondás azt állította volt, hogy „ahol csak a szél üvölt, Coray-é a fa s a föld“, teljesen elszegényesedett.

„1663-ban, Urbain d'Espinay, az akkori javadalmas apát, megreformált szerzeteseket hív a kolostorba. De a megújulás nem jár a kívánt eredménnyel, mert a szerzetesek fenntartására kiutalt összeg nem teszi lehetővé, hogy a megkövetelt életrendhez elegendően legyenek. 1682-ben, egy kánoni látogatás alkalmával felvett jegyzőkönyv három klerikusról és egy fráterről emlékezik meg. A szerzetesek száma nem is nőtt meg soha ezután, és JZ egymásután következő nemzedékek jelentéktelen közép-szerűségben éltek a forradalomig. 1789-ben, a Bretagne-i cisztercita szerzetesek nagyrésztének a magatartása jól mutatja, milyen kevés buzgalom élt bennük és milyen gyöngye kötelékek fűzték őket-meggyőződés és lelkesedés nélkül választott életpályájukhoz. Egy eléggé el nem ítélt társadalmi szokásnak voltak a szerencsétlen, nem annyira vétkes, mint inkább szájalomraméltó áldozatai.

„Az utolsó javadalmas apát, Joseph-Mathurin Le Mintier, 1757-től 1789-ig birtokolja Coray-t. 1791-ben elkíséri püspökét a száműzetésbe, és csak a konkordátum megkötése után tér vissza. Az utolsó Coray-i prior pedig,

egy bizonyos Josse Louis leteszi a forradalmi esküt és megveszi az apátságot a környező földekkel együtt 1791 május 26-án. Egy alkalommal, amikor meghívta Coray-ba volt szerzetestársait, akik szintén felesküdtek, és velük az erdőben vadászott, leesett a lováról és agyonütötte magát. Ilyen siralmas vég várta ezt a siralmas figurát. Anyja, aki a birtokot örökölte, olcsó áron eladta egy bizonyos Meheut Ollivier jugoni lakosnak. A föld, a hozzátartozó apátsági romokkal és a tizenhetedik században épült kolostorral később a Brindejon, majd a Boyet és Renault család kezébe került, s ma is ennek a családnak a tulajdona.

„A minden fontos középponttól távoleső apátság falai közt a századok folyamán valószínűleg nem történt semmi olyan esemény, ami a külvilágot érdekelte volna. Csupán Gilles de Bretagne sírja tette híressé, egy időben. Gilles-t, I. Ferenc herceg fivérét 1450 április 25-én, szombaton meggyilkolták a Hardouinaye-i kastélyban, néhány mérföldnyire Coray-tól délre. Bátyja záratta be bosszúból és ő is gyilkoltatta meg. Egyesek azt állították, hogy egy Coray-i szerzetes gyóntatta meg utoljára a szerencsétlent, titokban, a börtönablak rácsán keresztül. Louis de Verger, Coray apátja, akit rögtön értesítettek a halálesetről, másnap útnak indult szerzeteseivel, hogy kikérje a herceg holttestét és a kolostorban helyezze örök nyugovóra. A szekérre tett koporsót négy ökör húzta. Tringaie faluban — a legenda szerint — az ökrök megálltak s nem voltak hajlandók folytatni útjukat. A szerzetesek ekkor imádkozni kezdtek a halott herceg lelkéért, és patrónusától, szent Gilles-től kértek segítséget. Erre az egyik ökör egy sziklára ütött a patájával; a láb nyoma bevésődött a sziklatömbbe és még ma is látható. A me-

net ezután akadálytalanul folytatta útját. Azon a helyen, a csoda emlékére, kápolnát emeltek szent Gilles-nek.

„A környék népe, a földesúr, De Merdrignac, és más nemes személyiségek, mint Geofroi de Beaumanoir részvételével, meghatottan nézte végig a szerencsétlen herceg ünnepélyes temetését. A holttestet a főoltár lábánál hantolták el; a sírra Louis de Verger, az apát, egy kőlapot helyezett és arra a herceg fából faragott szobrát állították. Ez a szobor még ma is megvan: amikor az apáti templom rombadőlt, egy közeli kastély kápolnájába került, majd egy szomszédos tanyaház csürjébe. 1862-ben, a tanya tulajdonosának, Kerouartz úrnak a beleegyezésével átvitték a Saint-Brieuc-i múzeumba, ahol még ma is látható.

„I. Ferenc herceg hálásnak akart mutatkozni Coray apátjának a szerencsétlen Gilles díszes temetéséért. „Item, elrendeljük, — mondja végrendeletének a toldalékában — hogy a Coray-i apátságban ünnepélyes alapítvány létesíttessék jó Gilles testvérért, akin Isten könyörüljön, és a fent említett kolostor szolgálataiért azt óhajtjuk, hogy az apát és a szerzetesek tisztességes módon megjutaltóafctassanak'.“

Becsukta a könyvet és néhány percig mozdulatlanul ült a kis táskán, szemben az ablak kivágásával, mely mögött már leszállt az éjszaka. Igen, a Coray-i apátság története 1791-ben megszakad, hogy a mai nappal újra elkezdődjék. Abba a földbe, amelyet ezer és ezer szerzetes régen elporladt teste termékenyít meg, 1936 október 17-én — milyen különös, Coray első lakói is ezen a napon telepedtek itt meg! — behullt egy mustármag.

Csak a jó Isten tudná megmondani, hogy mi lesz belőle. Alig ér földet, s máris elsodorhatja a szél, a *noroît*, mely megindul a tenger felől, keletnek dönti az útjába kerülő fákat, s most úgy zajong a kolostor körül, mintha a holtakat akarná felköltetni. De lehet, hogy a szavojai hegyekből idekerült mag megkapaszkodik a földben és lassan terebélyes fává nő. Majd elválnak, ő megteszi, ami az erejétől telik, a többi Isten dolga.

Felállt, elővette a zsoldároskönyvet, és a fel-fel lobbanó petróleumlámpa világánál belekezdett a kompletóriumba. A tamiéi szerzetesek kórusa helyett a szél felelt, véget nem érő morajjal. De a volt apát csak a negyedik zsoldárnál figyelt fel meglepetten: mintha minden versor reá vonatkoznék. „Amikor Istenhez, igazságom pártfogójához könyörögtem, meghallgatott engem; megszaBADÍTOTTÁL a szorongásban. Könyörülj rajtam és hallgasd meg imámat. Emberek fiai, meddig lesz nehéz a sziveitek? Miért szeretitek a hiúságot és keresitek a hazugságot? Tudjátok hát meg, hogy az Úr meg fog hallgatni, ha hozzá kiáltok . . . Arcod fénye belénk vésődött, örömet csepegtettél a szívembe. Ellenségeimnek bőségesen jutott búzából, borból és olajból. Ami engem illet, én békében fogok Benne elaludni és megpihenni. Mert csak te adtál nekem reményt, Uram.“ Dom Alexis mélyen meggörnyed, mélyebben, mint árnyéka a falon. A tamiéi fiatalok jutnak az eszébe, ebben a percben ők is volt apátjukra gondolnak. És a homloka még jobban lehajlik a föld felé, amikor ellenségeiért imádkozik, alázatos, megengesztelt szívvel.

Azután elővette a Lafayette-áruházbau vásárolt sűrű pókrócot, — „ne adjak hozzá szíjat is. hogy le ne csússzék a lóról?“, kérdezte az áruházi kiszolgáló, s

Dom Alexis hirtelenében meg sem értette, mire gondol — maga köré csavarta, eloltotta a lámpát és végignyúlt a szalmán. Tamiében lefekvés után gyakran éjfélig feküdt nyitott szemmel a sötétben, a másnapi dolgokra gondolva; de most, fejét a karjára hajtva, gyorsan elaludt.

Másnap reggel tíz óra felé már visszatérőben volt Meiléacból, kaszával és kapával a vállán, mint azok a falusi plébánosok, akik maguk művelik meg a földjüket. A Merléac-i plébános — aki már előzőleg értesítést kapott a Saint-Brieuc-i püspöki hivataltól — alig leplezett kíváncsisággal fogadta Coray új lakóját, de mert Dom Alexis hallgatag volt, ő sem kérdezősködött. Mise után Dom Alexis megvette a szükséges szerszámokat, megbeszélte az áccsal, hogy a legközelebbi napokban kijön Coray-ba — Anselme atya esetleg csak hetek múlva érkezik meg, addig nem várhat ablakra és ajtóra —, azután visszafelé indult. Holnap már reggel hatkor Merléac-ban lesz, a sekrestyével megbeszélte, hogy mindig abban az időben fog misézni; így félnyolckor otthon lehet. A tegnapi szép idő eltűnt, az ég borús volt, de nem esett. Csak legalább ilyen idő maradjon néhány hétig, míg a legszükségesebb munkát elvégzi a kolostor körül. Mert ha egyszer megered az eső, többé már nem áll el.

Amikor az erdőszélre ért, egy szekeret pillantott meg a romok között, azon a helyen, ahol tegnap a kocsi nyomokat látta. Dom Alexis megállt és kíváncsian várt, mert a szekér gazdáját nem látta, & ló pedig a kolostortól távolabb, a domboldalban legelt. A romok közül csakhamar előbukkant egy ember, kőtömböt cipelve az ölében. Feltette a szekérre, a többi mellé, azután megint visszament. Csákányütés zaja hallatszott, majd az előbbi

jelenet megismétlődött. Dom Alexis most észrevétlenül megközelítette a romokat. Amikor a kőhordó ember megpillantotta a feketereverendás papot, aki kaszával a vállán, némán szemlélte a munkáját, ijedtében leejtette a kőlapot és el akart menekülni. Csak akkor nyugodott meg egy kissé, amikor a szellemnek vélt alak megszólította:

— Hát maga mit csinál itt?

Dom Alexis szelíd hangja teljesen magához térítette a paraszti külsejű, középkorú férfit. Odalépett Coray urához, levette a sapkáját és alázatos arccal ezt mondta:

—Házat építek a Langourla-i erdőszélen. Ha kőre van szükség, innen visszük el, nem kell itt senkinek. A plébános úr hová igyekszik? — A kérdés őszintén hangzott, ez az ember el sem tudta képzelni, hogy valaki a kolostorban lakhat.

—Én, barátom, ide igyekszem. Maga pedig hordja szépen vissza ezeket a köveket, nem arra való, hogy házat építsünk belőlük a Langouaria-i erdőszélen. A többieknek pedig mondja meg, ezentúl csak akkor jöjjenek ide, ha valami olyasmire van szükségük, amit meg is kaphatnak tőlem. Mert ezek a kövek nem az enyéme: nyolcszáz évvel ezelőtt az Istennek emeltek belőlük templomot és szolgáinak lakhelyet. Ha romba is dőltek, most majd újra felépítjük mindkettőt.

Az embernek azonban sehogyan sem tetszett ez a megoldás. Ha évek óta mindenkinek szabad volt annyi követ vinni innen, amennyit a lova elbírt, miért éppen az ő házat kell abbahagyni? Azután Dom Alexis kaszájára pillantott, vállatvont és valamit dörögve egymásután ledobta a szekérről a köveket. Arra már nem mutatkozott hajlandónak, hogy vissza is vigye a helyére. Az-

után elment a lováért. Amikor elhajtott, hátrafordult és ezt kiáltotta Dom Alexisnek:

— Nem kell itt semmit felépíteni. Jól megvoltunk eddig is csuhások nélkül, menjenek vissza oda, ahonnan jöttek, amíg nem késő. — És látva, hogy a kaszás pap meg sem mozdul, bretonul hozzátette: — Faljon fel mindnyájatokat a Sandrine!

III.

Ha évekkel később szó került a Coray-ban töltött első hetekről, a teljes magány heteiről, Dom Alexis egy kissé szomorúan mosolygott, mintha a visszaemlékezés fájdalmas és mégis jóleső érzéssel töltené be. Es ha a kolostor valamelyik barátja nem elégedett meg ezzel a mosollyal, és nem törődve a volt tamiéi apát hallgatásával, megkérdezte, mi történt 1936 októberében, ezt a választ kapta. „Olvassa el újra Robinzon történetét, s akkor könnyen elképzelheti. Azzal a különbséggel, hogy Robinzonnak volt egy Pénteké, és azt csinálhatott, amit akart. Nekem ellenben a Regula parancsolt.“ Hozzátehetette volna, hogy Robinzon egy angol gentleman képzetében valósította meg csodálatraméltó tetteit, Coray azonban nem a fantázia birodalmába tartozik. A látogató részleteket szeretett volna hallani, de Dom Alexis csak mosolygott. Egyetlen egyszer lépett ki tartózkodásából, akkor sem a maga jószántából, s még kevésbé kérdésből. Legfőbb világi pártfogója, André de Chevron kérésének engedelmeskedett, aki elő akarta teremteni a Coray-i templom restaurálásához szükséges összeget, és ismerve annak a világnak gyengéit, amelyhez ő maga is tar-

tozott, a vole tamiéi apát nélkülözéseinek az ecsetelésével igyekezett minél több pénzt kicsikarni a Monceau-negyed előkelőségeitől. Egy unatkozó arisztokrata ötlete volt, s Dom Alexis bizonyára ugyanolyan szükszavúan válaszolt volna, mint a többieknek, ha sejti, hogy Chevron urat miért érdeklik a Coray-i kezdeti nehézségek és nélkülözések. De ő arra gondolt, pártfogója azzal a minduntalan felbukkanó váddal akar szembeszállni, hogy a volt tamiéi apát kalandvágyból ment Coray-ba, ahol néhány unatkozó és a hivatalos egyházi körökkel szembenálló nagyúr bőkezűségéből kényelem és jólét fogadta. „Ellenfeleim alaptalanul gyanúsítanak irodalmi hajlamokkal, — írta ebben a levélben — nincsenek feljegyzéseim a Coray-i első hetekről, sem kedvem, sem időm nem volt, hogy írásban is megörökítsem a kezdet eseményeit. Ha pontosabb akarnék lenni, azt kellene mondanom: a kezdet esemény telenségeit, mert 1936 október 17-e és november 8.-a között, amikor Anselme atya megérkezett, nem történt semmi külső esemény. Hacsak azt nem lehet eseménynek nevezni, hogy egy reggel, Merléac-ból hazatérve, az ajtó alatt egy levelet találtam, melynek írója köntörfalazás nélkül felszólított, hagyjam el minél előbb Coray-t, mert különben a környék felháborodott szegényei rámguytják az épületet. A fenyegetést egyébként máig sem váltották be, de akkoriban nehéz is lett volna, mert megállás nélkül zuhogott. Egy következménye mégis volt: ideiglenes fekhelyemet — két köteg gondosan elrendezett szalmát — kicseréltem egy összehajtható vaságygal, mely nehezebben esett volna a lángok martalékául. De ha nem is történt velem semmi azokban a hetekben, unatkozni mégsem unatkoztam. Amikor ön a következő év tavaszán meglátogatott bennünket, arca el-

árulta, hogy a sivár épület és a hiányos berendezés még előzetes figyelmeztetésem után is meglepte. Hát még hd az első hetekben látta volna! Minden éjszakát egy másik sarokban töltöttem, abban a hiú reményben, hogy hajnalban nem átázva fogok felébredni, iamí még akkor is kellemetlen, ha az embernek van váltani való ruhája és fehérneműje. Be kell azonban vallanom, hogy csak azt mondhattam a magaménak, ami rajtam volt. A Merléac-i sekrestyés nem egyszer nézett reám csodálkozva, amikor így, átázott reverendában jelentem meg a templomban; az volt a szerencsém, hogy többnyire reggel hat óra körül is esett, s így azt gondolhatta, útközben áztam meg. „Az a néhány konzerv, amelyet Chevron kisasszonytól kaptam, hamarosan elfogyott: élelelről és főzőeszközökről kellett tehát gondoskodnom. A kandallószerű tűzhely, melyen valamikor a kolostor szerzeteseinek főztek, elég jó állapotban volt; de minthogy nem nagyon értettem a konyhaművészethez, sokáig hol sült, hol sósvízben főtt burgonyával kellett megelégednem, ami még Tamié után is meglehetősen egyhangú táplálkozást jelentett. Ezt azonban nem panaszként mondom, márcsak azért sem, mert így naponta alig félórát kellett szakácskodnom. Később eszembe jutott, hogy az Ars-i plébános, Vianey-i Szent János főtt burgonyából és lisztből gyúrt pogácsát süttött magának, s ezzel táplálkozott hónapokig. Követtem példáját, s most már a változatosság sem hiányzott. Csak akkor bántott konyhám és éléstáram elégtelensége, amikor a Merléac-i plébános egyszer előzetes bejelentés nélkül meglátogatott, és udvariasságból vagy kíváncsiságból elfogadta könnyelmű meghívásomat. Valószínűleg mulatott imagában, amikor szék híján egy kis táskára ültettem le, de ez még csak a kezdet volt. Mit

nem adtam volna egy darabka szalonnáért, hogy ízesebbé tegyem vele a száraz burgonyát, mely sehogysem akart lecsúszni a torkán. Azt hiszem, az utána következő pogácsa sem ízlett neki különösebben — én magam is csak sokkal később eszméltem rá, hogy sót is kell tenni a gyúrt anyagba —, de igyekezett udvarias lenni és megkérdezte, hogyan kell a pogácsát elkészíteni. Legjobban az bántott, hogy Parisban csak egy személy részére vettem tányért és evőeszközt, s így nem tudtam vendégemmel egyidőben megebédelni. Igaz, nem is lett volna hová leülnöm.

„A legnagyobb nehézséget azonban nem ezek a kellemetlenségek jelentették. Végtére is, húszfokos hidegben, egy fűtetlen teremben aludni, nem sokkal kellemesebb, mint éjszakai pihenés közben egy kissé átázni; az étkezéssel pedig egy fegyelmezett szerzetes nem sokat törődik, az a fontos, hogy legyen Valami a gyomrában. De minden erőmet össze kellett szednem, hogy valóban a Regula szerint éljek, amint azt megérkezésem napján elhatároztam. Egy százötven év óta elhagyottan álló épületben, melynek alsó helyiségeit utoljára istállónak használták, megfelelő berendezés nélkül, egyedül, meglehetősen nehéz volt Szent Benedek parancsait követni. A kolostor körül csak néhanapján tudtam dolgozni, mert állandóan esett. De még így is sikerült valamennyire megtisztítanom attól a sűrű bozótgyűrűtől, amelynek a helyén ön már virágpalántákat látott. Ha az eső elállt vagy csak szemerkélt, el tudtam végezni a Regula által előírt napi ötórás testi munkát; bent az épületben azonban nem sokat dolgozhattam. Munka ugyan elég lett volna, de egyedül sem a tetőt nem tudtam rendbehozni, — amikor megpróbáltam, majdnem rámszakadt — sem a lépcsőt nem

tudtam megerősíteni. Hogy valamennyire barátságosabb legyen belülről az épület, kimeszeltem a földszinti helyiségeket és lesulykoltam az egyenetlen, átázott agyagpadlót.

„A Merléac-i plébános látogatása után asztalt és székeket rendeltem annál az ácsnál, aki az első héten ablakot és ajtót húzott az épületre. Most már esténként is jobban tudtam dolgozni a kényelmes asztalon: azt a zsolttároskönyvet másoltam le két példányban, amelyet Jean-Baptiste testvér, vagy ahogyan ön nevezte el egyszer, az áramvonalas fejű fráter készített el, még Tamiéban. Az iniciálékát később ő festette meg.

„Ügy éltem Coray-ban, mint egy rombadólt város megmenekült lakója, elhagyatottan, inkább nyomorban, mint szegénységben, egy kissé tehetetlenül. És ha most, két évvel később felidézem azokat a heteket, azt kell mondanom, mégis boldog voltam. Boldoggá tett az a tudat, hogy másfél évszázadnyi tetszhalál után én keltettem új életre Coray-t, és ha esténként, miközben a petróleumlámpa szomorkás fényénél a zsolttároskönyvet másoltam, Anselme atyára és lelki gyermekeimre gondoltam, akik talán már el is indultak, és a többiekre, azokra az ismeretlen fiatalokra, akik még a kolostor létezéséről sem tudnak, de egy nap majd elindulnak Coray-ba, az arcom is kipirult. Szerettem volna kinyújtani feljűk a kezemet, a hűvös őszi éjszakán át, melynek lélegzetét tisztán lehetett hallani, ha a szél nem zajongott. Nekik köszönhettem, hogy átvészeltém azt a hónapot, Anselme atyának, Jean-Baptiste testvérnek, Clément atyának, és minden biztonnal az ön szeretett gyermekének, szegény Róbert atyának is, aki egy másik fiatal szerzetessel közbenjáróm volt az égben ...“

A levél hangjának — az utolsó rész kivételével — az öngúny határán járó vidámsága még André de Chevront sem tévesztette meg. De ő maga sem sejtette, hogy mennyire közel járt az igazsághoz, amikor a volt tamiéi apát által közölt adatok kiszínezésével igyekezett arisztokrata barátai részvétét fokozni. Ha a nyolcszáz éves templom megmaradt részeinek a szépségeiről és a restaurálás fontosságáról beszél nekik, adomány helyett azt ajánlják, forduljon a szépművészetek országos bizottságához, vagy a közoktatásügyi miniszterhez; de ha drámai képet fest a szerencsétlen Alexis apát nélkülözéseiről, aki még egy afrikai hittérítőnél is szegényebben és elhagyottabban él abban az Isten háta mögötti omladozó kolostorban, hamar összegyűl a szükséges összeg. Ő maga is inkább az új kolostor felépítésére fordította volna az adományokat, hogy Coray lakói gondtalanul élhessenek hivatásuknak, de ha egyszer szegény fiának egykori apátja a templomot akarja előbb helyreállítani, legyen a kedve szerint.

Egy délelőtt — Dom Alexis sohasem felejtette el azt a napot, november 8-át — arra lett figyelmes, hogy valaki kotorászik a kolostor ajtaján. A Merléac-i ministránsfiú állt az ajtó előtt, kezében táviratot lobogtatva. A volt tamiéi apát szíve nagyot dobbant: az üzenet csak egy embertől jöhetett. „Hétfő délutáni vonathoz szíveskedjék elmjönni. Anselme atya.“ A ministráns másnap büszkén mutogatta pajtásainak a Coray-i szakállas paptól kapott ezüst tízfrankost, és elmesélte, hogy mielőtt ő megköszönhette volna az ajándékot, Dom Alexis besietett a kalapjáért és kabátjáért és sietve nekivágott a Jügon-i útnak.

Minden nap számított arra, hogy a tamiéi szerzetes hírt ad érkezéséről, vagy egyszerűen megjelenik Coray-ban, s most mégis úgy örült a táviratnak, mintha egy erősen óhajtott, de nem remélt esemény teljesedett volna be. Ami eddig történt, csak előkészület volt, bizonytalan tapogatódzás; igazi szerzetesi életük most kezdődik el, abban a pillanatban, amikor a Toulouse-i Molé-gyár egykori mérnöke, a későbbi Anselme atya belép a kolostor ajtaján és ő szerzetesi csókkal köszönti. Vége az egyedül létnek, a tehetetlenségnek, holnap reggel egymásnak felelve mondhatják el a matutinumot, és mise után együtt láthatnak hozzá a legsürgösebb tennivalókhoz. Az éjjel is arra ébredt, hogy a tető egy része beomlott: Anselme atya valóban az utolsó percben érkezik. És Dom Alexis, aki örömeiben elfelejtette megköszönni az Istennek, hogy szerzetestársát utána küldte, most letérdel az út mentén és hálaimát mond.

Nem tudta, mikor érkezik a Rennes felől jövő délutáni vonat, Jugonban is elfelejtette megkérdezni, s így történt, hogy csaknem másfél órát kellett a Plénée-Jugon-i állomáson várakoznia. Az állomásfőnök, akinek a kérdésére három hete azt válaszolta, hogy tizenöt-húsz évig marad Coray-ban, diadalmas arccal fogadta. „Már azt hittem, laz abbé úr csakugyan megtelepedett a romok között, az emberek ilyesmiről beszéltek; de látom, mégis meggondolta magát.“ Dom Alexis máskor megelégedett volna egy mosollyal, de Anselme atya közeli megérkezése felvidámította: „Téved, kedves barátom, eszemágában sincs otthagyni Coray-t; ellenkezőleg, mától kezdve ketten leszünk, s ha Isten úgy akarja, a karácsonyi éjféli misén még többen.“

Az a néhány ember, aki a kis állomáson várakozott,

észre sem vette, hogy a befutott vonatból egy sovány, némileg meggörnyedt férfi száll le, kis csomaggal a kezében, és némán megcsókolja a feléje siető szakállas pap kezét, amelyen nemrég még apáti gyűrű csillogott. A semmitmondó jelenet csak néhány másodpercig tartott, a vonat még el sem indult, amikor a két pap már el is tűnt az állomás mögött. Dom Alexis ellentmondást nem tűrő mozdulattal kivette társa kezéből a kopottas táskát, — súlya után ítélve, alig lehetett benne valami — de még egyikük sem szólalt meg. Tamié volt apátja annyi mindenről szeretett volna beszélni, hogy nem tudta, hol kezdje; ugyanakkor valami félelem is visszatartotta, hasonló ahhoz, amit egy író érez a fehér papírlap előtt. Anselme atya pedig lopva Dom Alexisre pillantott, és az a lesoványodott arc, melyben oldalról a szemet sem lehetett látni, minden emberi szónál többet árult el a két hónap alatt végbement eseményekről. Hosszú ideig haladtak így egymás mellett: két néma árnyék a szemerkélő esőben, egy kihalt úton. De amikor Jugont elhagyták, Dom Alexis megszólalt. Olyan nyugodtan, csaknem érzéstelenül beszélt, mintha a mellette lépdelő férfi valóban az árnyéka lenne.

— Köszönöm, Anselme atya, hogy utánam jött — mondta, de nem nézett a társára. — Cofay-ban rengeteg munka vár reánk, mérnöki tudására éppen úgy szükség van, mint akarateréjére és kitartására. Amit meg tudtam csinálni, megcsináltam, de jó, hogy megérkezett. Egy kicsit nehéz volt egyedül élni.

Azon a délutánon beszéltek utoljára egymással, amikor a volt tamiéi apát Citeaux-ba indult; azóta csak egy pillanatig látták egymást. Dom Alexis most mégsem számolt be a káptalan határozatáról és mindarról, ami utána

történt. Mi értelme lenne? És Anselme atyának is bizonyára megvoltak a maga kellemetlenségei, tudták róla, hogy lelkes híve az apátnak és fenntartás nélkül helyesli a Coray-i tervet, ő sem fog beszélni a Tamiében történekről. Csak egy lényeges: itt mennek egymás mellett, Coray az esti kompletóriumtól kezdve már nem egy pusztaságban élő remete odúja lesz, hanem két szerzetes kolostora.

—Igen, sikerült az apát úr után jönnöm, bár voltak napok, amikor úgy éreztem, ebben az életben már nem találkozunk egymással. De mielőtt magamról beszélnék, két üzenetet kell átadnom. Tamiéből szombaton indultam el; távozásom előtt Jean-Baptiste testvér megszólított a folyosón és megkért, közöljem az apát úrral, mihelyt felmentik fogadalmától, követi példámat. Ha Isten is úgy akarja, a karácsonyt már Coray-ben fogja megünnepelni. A másik üzenetet Chevron úrtól hozom. Arra kéri az apát urat, ha bármire szüksége van, tessék neki azonnal megírni. Láthatóan aggódik önért, említette, hogy csak egy szűkszavú levelet kapott Coray-ból, amiből nem a legjobbakra következett. Megkérdezte tőlem, a tamiéi szerzetesek közül kikre lehet még számítani, de Jean-Baptiste testvértől eltekintve nem tudtam semmi felvilágosítással szolgálni. Ezen láthatóan megütöközött. „Azt hittem, — mondta nekem — hogy Dom Alexis távozása után ön irányította a Coray-ért lelkesedő fiatalokat.“ Hogyan magyarázhattam volna meg neki, hogy az apát úr nem irányított senkit Coray fslé, s nekem még kevésbé volt jogom beavatkozni mások életébe. Az apát úr bizonyára megért engem.

—Igen, Anselme atya, — felelte Dom Alexis — az ön helyében ugyanígy tettem volna. A világban élők

elfelejtik, hogy nem szabad minduntalan beleavatkoznunk Isten dolgaiba. Sőt, valljuk csak be őszintén, gyakran mi magunk is elfelejtjük ezt, ami a sok között egyik jele tökéletlenségünknek, ön természetesnek fogja találni, ha ezt mondom: bárcsak minél több fiatal követné volt apátját Coray-be, hiszen egy kolostor csak akkor lehet tökéletes, ha legalább nyolc-tíz szerzetes él benne. De inkább legyünk négyen-öten, semhogy később valaki r» szememre vesse, hogy kihasználtam fiatalos lelkesedését.

— Elhallgatott, majd rövid szünet után megkérdezte: — Mikor volt Chevron úrnál?

— Vasárnap délelőtt érkeztem Parisba. Minthogy nem volt sok csomagom, földalattin egyenesen a Saint-Germain-des-Près-be mentem (technikus koromban oda jártam a vasárnapi misére, negyed tizenkettőkor), majd kivettem egy szobát a Gare de Montparnasse szomszédságában. Onnan telefonáltam Chevron úrnak, ő maga jött el értem, s úgy látszik, a szálloda nem nyerte meg a tetszését, mert a táskámat is a lakására akarta vitetni. Végül is abban állapodtunk meg, hogy nem költözöm át, de nála ebédelek és estig vele maradok. Az egész idő alatt kettesben voltunk, felesége és Chevron kisasszony még nincs Parisban. Azt hiszem, nem követtem el hibát, amikor beleegyeztem, hogy ő váltson jegyet nekem Plénée-Jugon-ig. Az apát urat bizonyára meglepte, hogy elsőosztályú kocsiból szálltam ki, de Chevron úr ebben nem engedett. „Egyházi férfiú harmadikon nem utazhat, — jelentette ki — az emberek azt mondanák, kérkedik a szegénységével. Második még kevésbé: ott csupa volte-riánus biztosítási ügynök rontja a levegőt, s megbotránkozik, ha egy pap vele egy osztályon mer utazni.“

Elhallgatott, mert a szokatlanul erős szél valósággal

betapasztotta a száját. Egyetlen egy lélek sem járt az úton, a tanyák megbújtak a sövények vagy a földtöltések mögött, jelenlétüket csak a gyorsan szétfoszló keskeny füstszalag árulta el. Időnkint szalonkák hasították át nyílként a levegőt és varjak keringtek kitárt szárnnyal. Csak a szél kísérte hűségesen a két szerzetest, meglobogtatva reverendájukat, meg-megrázva a rekettyebokrok fekete kancsukáit. S ők ketten úgy küzdöttek a *noroit* ellen, mint egykor az angyal ellen Jákob. Hol jobbra, hol balra taszította őket, elzárta előlük az utat, sziszegett, mint egy kígyó.

— Ma még tűrhető az idő, — szólalt meg hosszabb szünet után Dom Alexis — ilyenkor valamennyire lehet dolgozni a kolostor körül. De ha az eső egyszer meg-ered ... Nem, az elemek nem kedvelnek bennünket; ezt azonban még elviseli az ember valahogyan. Be kell vallanom, hogy a környékbeliek ellenséges érzülete jobban aggaszt. Nem találkozom velük, nem látom őket, sem a kolostor körül, sem reggelenként, ha a faluba megyek misézni; és mégis, érzem, hogy gyűlölet veszi körül Coray-t. Csak az okát szeretném tudni. A Merléac-i plébános nevetett, amikor erről beszéltem neki, azt mondta, a magány túlságosan érzékennyé tett, ne törődjem velük. Nem is a kisebb-nagyobb kellemetlenségek bántanak: ha irigylik, hogy az épületen ablak is van és éjszaka egy ismeretlen kéz betöri, ezen könnyű segíteni: nem csináltatok új ablaküveget. Ha bemocskolják a kolostor új ajtaját, a délutáni szieszta helyett nekiállok és lemosom. De ha valaki azzal a reménnyel ütött tanyát a Coray-i romok között, hogy felvirágoztatja a környéket, megajándékozna az évszázados elmaradottságban élő embereket azzal, ami nemeset civilizációnk létrehozott, s helyett néma, meg-

magyarázhatatlan, konok ellenszenvbe ütközik, könnyen elvesztheti az önbizalmát. Erről természetesen szó sincs, nehezebb akadályokat is leküzdöttem már, azt hiszem, önt sem fogja ez az ellenszenv munkájában megbénítani. De nem szabad engednünk, hogy ez az ellenséges érzés mélyebb gyökeret verjen: nem a mi biztonságunkat, kolostorunk jövőjét fenyegeti. A megérkezésemet követő napon megtiltottam egy embernek, hogy a még éppen álló falak köveit házépítéshez elhurcolja, s amikor a kellemetlenségek elkezdődtek, azt hittem, a környék szegényei így válasznak tilalmamra. De érzem, valami másért is haragszanak reám, s nagyon tévednék, ha most, amikor már ketten vagyunk, az ellenségeskedésnek vége szakadna.

Anselme atya időnkint csak mondatfoszlányokat hall, a szél napnyugta után a legerősebb. Igen, mindig így történik: ha az ember elkezd valamit, az összes nehézséget számbaveszi, azután kénytelen beismerni, hogy éppen az jelenti a legnagyobb akadályt, amire nem is gondolt. De majd csak sikerül ezt is leküzdeniök. És milyen különös: amíg Dom Alexis csak sejti, hogy a környék népének ellenszenvre nem asz ő személyének szól, ő, aki most jár először ezen a vidéken, már tudja: az ősi, babonás ösztönök viszolyognak, a breton „An ael du“, a feketeszárnyú angyal akarja elkergetni Krisztus szolgáit. Majd elválnak, ki lesz a győztes.

De a volt tamiéi apátot valami más is bántja, amiről a mellette! haladó szerzetes nem tud. Otthon alig néhány szem burgonya az egész élelmiszerkészlet, holnap akart egy zsákkal rendelni a faluban. Anselme atya hajnal óta úton van, bizonyára alaposan megéhezett, arra számít, hogy meleg vacsorát kap Coray-ban. Ő azonban örömeiben mindenről megfeledkezett. Még Jugonban sem

lett volna késő egy-két olyan konzervet venni, amilyent Chevron kisasszonytól kapott. Még jobban súlyosbítja a helyzetet, hogy reggel óta ő sem evett, s huszonhat kilométer után neki is jól esnék egy tányér gőzölgő, illatos leves, tele kenyérdarabokkal. Talán Anselme atya hozott magával valamit. A táska ugyan könnyű, nagyon is könnyű, de nem lehetetlen, hogy Chevron úr útravalót is becsomagoltatott a vendégének.

—Nemsokára megérkezünk — mondta. — fhes, Anselme atya?

—Eléggé megéheztem, — felelte gyanútlanul a szerzetes — reggel nem gondoltam arra, hogy vegyek magamnak valamit az állomáson.

A beállott csendből Anselme atya valószínűleg megsejtette a valóságot. Amikor megérkeztek, kijelentette, hogy bár most is el tudna fogyasztani egy olyan vacsorát, amilyennel tegnap Chevron úr megvendégelte, háladásból nem eszik semmit, legfeljebb egy darab kenyeret.

— Elnézését kérem, Anselme atya, de nincs kenyér a háznál. Én is lemondok a rendes vacsoráról, s mindketten meg fogunk elégedni egy kevés sós burgonyával.

Amíg a burgonya megfőtt, Dom Alexis elkészítette társa fekhelyét. Egyelőre külön helyiségben fognak aludni, Anselme atya azon a lócán, amelyet az ács az asztallal és a két székkal együtt készített, ő pedig a nemrégiben vett vaságyon. Mihelyt a tetőt kijavították, éjjelre felköltöznek az egykori dormitóriumba, ahol akár tíz szerzetes is élfér kényelmesen. Pokrócról még nem gondoskodott, egyelőre kölcsönadja az övét, holnap azt is kell venni Merléac-ban.

Az ünnepi lakoma egyszerű volt, nagyon is egyszerű, de a két szerzetes mégis boldogan ült egymással szemben.

Amíg Anselme atya evett, lassan, hogy legalább a vacsora illúzióját megadja magának és társának, Dom Alexis, a Regula parancsához híven — „az olvasmányok nem szabad hiányoznia étkezés közben a testvérek asztalánál“ — néhány oldalt olvasott fel X. Pius életrajzából. „Tányért és evőeszközt is kell vennem holnap“, gondolta magában, amikor társa végzett az étkezéssel. Azután szerepet cseréltek. Dom Alexis most elnézte a könyv fölé hajoló Anselme atyát, s amíg hangja, mint valami élő jelenlét, betöltötte a rideg helyiséget, a volt tamiéi apát arra gondolt, hogy bár mindazok között, akik a rejtélyes szerzetessel egy földél alatt éltek, ő állt a legközelebb hozzá, mégsem tudja, mi mindent rejt ez a tiszta, szép homlok. „Ha Anselme atyával beszélek — mondta neki egy vizitáció alkalmával a Notre-Dame des Neiges-i apát — az az érzésem, hogy ez a szerzetes nem közöttünk él. Egy ismeretlen világ fénye csillog a tekintetén, az ember megszedül, ha abba a sötétkék szembe belenéz.“ Talán a közvetlen közelségben mindent meg fog fejteni. De mintha Anselme atya is megérezte volna, hogy a vele szemben ülő gondolata elkalandozik attól a jelenettől, amikor a pápát egyidőben két helyen látták: dolgozószobájában és palotájának az erkélyén, egy pillanatra elhallgat, felnéz, észreveszi Dom Alexis kutató tekintetét, azután ugyanolyan hangon tovább olvas, amíg el nem hangzik a tamiéi évekből jól ismert kopogás.

Ezen az estén történt először százötven év óta, hogy a kompletóriumot fennhangon mondták el Coray-ban. „Jube, domne, benedicere“, áldj meg, atyám, bennünket, intónálta Anselme atya, és a volt tamiéi apát megáldotta őt és azokat, akik lélekben már közöttük voltak, abban a szomorú kis helyiségben, a bejárat mellett, amely ora-

tóriumul szolgált: „Noctem quietam et finem perfectum concédât nobis omnipotens“, a mindenható Úr békés éjt és boldog véget adjon nekünk. A szél időnkint túljajgatta hangjukat, a lámpa egyideig ellenállt szüntelen ostromának, azután mégis megadta magát, abban a pillanatban, amikor Anselme atya a konfiteort befejezte; a feloldozás már sötétben történt. De ők ketten folytatták η officiumot, ezer és ezer este elmondták már, az éjszakai nyugalomra térő szerzetes könyörgése la szívükbe volt írva, és a szívük lámpása annál fényesebben világított, minél mélyebb volt az éjszaka körülöttük. A zsoltárok verseit is felváltva mondták el, egymásnak feelve; hangjuk először remegett egy kissé, hiányzott a harminc tamiéi szerzetes megszokott kísérete, azután lassan önmagára talált, és a kilencvenedik zsoltár végén már tisztán csengett: „Clamabit ad me, et ego exaudiam eum: cum ipsum sum in tribulatione, eripiam eum, et glorificabo eum“, hozzám fog kiáltani és én majd meghallgatom; vele leszek a viszontagságban, megmentem őt és megdicsőítem ...

Ezen az tatén Dom Alexis sokáig nem tudott elaludni. Amíg egyedül élt Coray falai között, csak magára volt gondja, és mit számított, ha egyszer-másszor átázva ébredt fel hajnalban, vagy még annyi sem jutott a tányérjára, mint egy fegyencnek. De most valaki másról is kell gondoskodnia, és Jean-Baptiste testvér is itt lesz nemsokára. Igen, akkor is felelősséggel tartozott értük Istennek, amikor az apátjuk volt; de Tamiéban sohasem kellett arra gondolni, mi lesz másnap ebédre, honnan szerez szalmazsákot és takarót nekik, miből fizeti az orvost, ha valamelyikük megbetegszik. Csak rendelkeznie kellett,

vagy benyúlt az apátság pénztárába és minden rendben volt. Még jobban összehúzta magán fekete kabátját, mert vacogott a foga. Mégis meg kell újra csináltatni az ablakot, nem elég esténként deszkalappal befedni. Tizenöt frank újabb kiadás, pedig a Chevron úrtól kapott ezer frank veszedelmesen fogy. Majd kénytelen lesz ismét kérni tőle.

De mi ez a felelősség a másik, lelki felelősség mellett? Amikor Anselme atya utána jött Coray-ba, jól tudta mit cselekszik, és mégis: ha a kísérlet nem sikerül, őt fogja felelősségre vonni az a szigorú Bíró, akiről megíratott, hogy rettenetes a keze közé kerülni. Holnaptól kezdve kétszeres erővel kell Coray jövőjéért küzdenie: Anselme atya itt van, az öreg Jean-Baptiste testvér nem-sokára megérkezik, talán egy-két fiatal is készülődik, — már nem lehet visszafordulni.

És a szél hol félénken mutat az ajtón, hol öklével döngeti, mintha egy vándor kérne bebocsáttatást, aki hozzá hasonlóan nem akar visszafordulni. „Ecce sto ad ostium, et pulso“, mondja gépiesen, és már csak álmában nykajtót a késői Vendégnek.

IV.

Munkás napok következtek. Anselme atya, az egykori mérnök, aki Tamiében is a ház körüli munkálatokat vezette, másnap délelőtt szakértői szemlét tartott a kolostorban. Ennek eredményeként egy hosszú listát nyújtott át ebéd után Dom Alexisnek azokról az építőanyagokról és szerszámokról, amelyekre okvetlenül szükség van. „De hát ez rengetegbe kerül, — mondta elborult arccal a volt tamiéi apát — legalább ötszáz frankba.“ — „Azt hiszem, kétezerből is nehezen futja ki. De ha az apát úr most nem tudja előteremteni, várunk tavaszig. Akkor olcsóbban megcsinálhatjuk: az erdőnkben kitermelt fa árából veszünk padlónak való deszkát, gerendákat, palafedőt. A lépcsőt azonban rögtön alá kell támasztani, csoda, hogy még nem omlott össze.“ — „Nem akarok tavaszig várni, elég tennivalónk lesz majd akkor a kolostoron kívül, s egyébként is, ha többen vagyunk, nem élhetünk ilyen cigánymód. Kétezer frankot mondott? Igyekezzék ezeröttszázból mindent megvenni; kevesebb cserép is elég, egyelőre csak a dormitórium és a szomszédos helyiség fölötti részt kell rendbehozni.“ És még aznap délután levelet írt Chevron úrnak, melyben előre nem látott kiadásokra két-

ezer frankot kért. Három nap múlva táviratilag ötezer frank érkezett, amit André de Chevron válasza követett: „Kétezer frankból nem lehet semmit rendesen kijavítani, — írta többek között, a nála megszokott tréfás hangon — én többet fizettem szeptemberben a kandallóm átrakásáért, s amellet jobban füstöl, mint tavaly. Ha szükség van többre, írja meg nyugodtan. Sőt, mint a Coray-i birtok és apátság egyik ura, kötelességévé teszem az apát úrnak, hogy mindent alaposan rendbehozzon. Vénsegemre úgylis oda akarok visszavonulni, mint a középkori hercegek.“

A lépcsők alá dúcok kerültek, s most megkezdődhetett a munka fent az emeleten is. A Coray-i apátság csendjét kopácsolás zaja váltotta fel, mely csak akkor némult el, ha a két szerzetes lement, hogy az előírt officiumot elvégezze. A dormitórium teljesen elkorhadt padlója helyébe új került, a gyenge gerendákat kicserélték, és a szürke palatáblák feltja minden nap nagyobb lett. Szép időben a munka nem lett volna nehéz, Tamiéban, ahol a méteres hó minden télen beszakította valahol a tetőt, Anselme atya jól megtanulta ezt a mesterséget, de a szüntelenül zuhogó esőben nem lehetett egyfolytában sokáig dolgozni; és ha az eső elállt, megindult a szél, lesodorta a cserepeket, s reverendájukba kapaszkodva őket is erősen akadályozta munkájukban. De néha segítség is akadt: a ministránsnak adott ezüst tízfrankos kicsalt Coray-be néhány Merléac-i iskolásfiút, aki hasonló ajándék reményében cserepet hordott az emeletre, padlót szegzett, és közben érdeklődéssel nézte a két papot.

Két földszinti helyiségben is deszkapadlót csináltak: az egyik a bejárattól balra feküdt, Dom Alexis ezt étkezőnek s egyben munkateremnek szánta, ahol télen majd

melegedni is lehet; a másik a már most is használt oratórium volt, ahová majd az oltár kerül. Amikor az An-necy-i püspöktől elbúcsúzott, Szalézi Szent Ferenc csont-jának szilánkját kapta ajándékba tőle, egy ezüst ereklye-tartóban; Lamotte-Chauffier püspök úr pedig még októ-berben engedélyt adott az oltár felállítására. Karácsony éjjelén fogják az első szentmisét elmondani, s azontúl már nem kell reggelente sem Merléac-ba menni, ami sok időt vesz igénybe, és kizökkenti őket a rendes kerék-vágásból.

Chevron úr bőkezűségét egyébként arra használta fel, hogy megcsináltatta a legszükségesebb bútorokat. Ezt azonban több napi tanácskozás előzte meg: reggeltől estig némán dolgoztak a Regula utasítása szerint, csak akkor beszéltek egymással, ha nem lehetett elkerülni; de este, vacsora után, abban a háromnegyed órában, mely a kom-pletóriumtól elválasztotta őket, úgy tervezgettek, mint két kalandos álmú gyermek. A lámpa fénye egy tervrajzra vetődött: igen, a kis étkezőhelyiségben elég lesz egy hosszú asztal, azon fognak dolgozni is. Mégis, az apát úr mit gondoll, hány szerzetesnek legyen hely körülötte? Is a vendégekre is számítani kell. Tamiéban külön étkez-tek; itt egyelőre ez lehetetlen, jóllehet a Regula előírja, hogy a vendégek, akiket olyan szeretettel és alázattal ke-ll befogadni a kolostorba, mintha maga az Úr Jézus kopog-tatott volna be — „Hospes fui. et suscepistis me“, vendég-ként jöttem és ti befogadtatok — az apáttal külön étkez-zenek. És az apát úr ne felejtse el megmondani a Mer-léac-i asztalosnak, hogy fiókok is legyenek az asztalban. Minden szék előtt egy fiók. Néhány lámpát is kell vásá-rolni, nem lehet folyton ezt az egyet hurcolni. Három egyelőre elég lesz: az oratóriumba, a hálóterembe és az

étkezőbe. Nagy kályhára nincs szükség, Tamiéfoan ilyenkor már régen elzárta a hó a kolostort, de itt úgylátszik egész télen ilyen enyhe lesz az időjárás. Bár a hideget talán könnyebb elviselni, mint ezt a sűrű, fekete esőt. És az ablakot is jó lesz újra beüvegezni, legfeljebb drótrácsot kell eléje húzni. A múltkor is ...

Ebben a pillanatban egy jólirányzott kődarab nagy csattanással összetörte a petróleumlámpát. A két szerzetes csak azt látta, hogy az olaj kiömlik a tervrajzra, azután a kanóc kialudt. Az eső dühödten verte a kolostor falát, de így is hallani lehetett, amint valaki, nem törődve a tócsákkal, nekiiramodik az éjszakának. Szaladjanak utána és fogják meg? Ugyan mire lenne jó? Aki ezt a követ behajította — talán nem is a lámpát akarta eltávolítani, hanem kettőjük valamelyikét, ami kisebb baj lett volna — csak a sötétség parancsának engedelmességet, mely gyűlöli ezt a gyenge lángot. Ezt a sötétséget kell harcra kényszeríteni és legyőzni. De hogyan?

Dom Alexis szótlanul az ágyhoz botorkált, az alatta levő táskából, ahol „kincseit“ tartotta, kivett egy gyermeket és meggyújtotta. Hangja remegett egy kissé, amikor ezt mondta:

— Anselme atya, ez így tovább nem mehet. Ezek a szerencsétlenek azt hiszik, gyávák vagyunk, s vakmerőségükkel együtt gyűlöletük is egyre nő. Már a múltkor elhatároztam, amikor bemásztak ide és mindent feldúltak, hogy felveszem velük a harcot, de még nem tudtam, milyen fegyverrel. Most már tudom: a gyűlölet ellen a szeretet fegyverével fogunk küzdeni, ez még az ördögöt is megzavarja. Ezek pedig nagyon szegény ördögök ... V;isárnaj majd mi látogatjuk meg őket.

Így történt, hogy a vasárnapi mise után a két szerzetes taláalomra nekiindult a kolostor körüli erdőnek. Coray-tól körülbelül két kilométerre találtak rá az első házra: már messziről látni lehetett, hogy a régi kolostor romjaiból készült. Egy vézna kisfiú játszott előtte, de közeledtükre eltűnt, és Dom Alexis hiába kopogott, az ajtó nem nyílt meg előttük. „Nem baj, másutt talán több szerencsénk lesz“, mondta, és Anselme atya engedelmesen követte. Félórai bolyongás után egy másik házra bukkantak; a közelben füstölgő farakás elárulta, hogy szénégető lakik benne. Dermedt csend fogadta őket, amikor beléptek a sötét, kamraszerű helyiségbe, ahol hat-nyolc ember szorongott. A volt tamiéi apát igyekezete itt sem járt eredménnyel: szavára bretonul feleltek, s a felnőttek haragos tekintete elárulta, hogy nem is értenek franciául. Megsimogatta az egyik kócos kislányt, aki a földön játszott testvéreivel, mintha ezzel a mozdulattal akarta volna jelezni, hogy barátként jött, s ő is barátot szeretne látni a Coray-i kolostor körül élő szegény emberekben, de az arcok komorak maradtak. Ezek a nyomorultak talán sohasem tudtak mosolyogni.

— Ebben az erdőben a házak távol fekszenek egymástól, lakói talán nem is ismerik egymást, — révedezett fennhangon Dom Alexis, amikor folytatták útjukat — és mégis, valami összeköti őket: a nyomor szolidaritása. A szegény emberek béketűrők, nem tudják, mi a gyűlölet; ha valamelyiküket megbántják, a többi együtt érez veit?, de nem szorítja ökölbe a kezét. Azt mondhatnám, hogy a szegények óriási köztársaságot alkotnak, míg a nyomorgók külön-külön élő anarchisták. De valami minden-nél erősebben összeköti őket: a gyűlölet. Az a vad, ellenállhatatlan gyűlölet, mely úgy keríti hatalmába a lelküket,

mint a tetű és a rüh a testüket. Lassan egy lesz a lényükkel, elnyom minden más tézést, még a rossz hajlamokat is (emlékezzék csak vissza, Anselme atya, amikor bemásztak hozzánk, mindent feldúltak, mint az állatok, de nem vittek el semmit). De miért gyűlölnék bennünket? Hiszen még annyink sincs, mint nekik; ha időnkint túlságosan nehéznek érzik a sorsukat, segít rajtuk a pálinka: nyomorúságos vackukban szabadon álmodozhatnak. Mi ettől a lehetőségtől is megfosztottuk magunkat.

— Érzésem szerint, az apát úr rossz nyomon jár, — szólalt meg egy kis idő múlva Anselme atya, aki Dom Alexis mögött haladt az erdei ösvényen — amikor azt hiszi, hogy az irigység táplálja gyűlöletüket. Ezek az állati sorban senyvedő lények la lelkükben is állati módon élnek: már sem álmodozni, sem irigykedni nem tudnak. Csak rettegnék minden változástól, homályos ösztönük-mélyén érzik, hogy az a gyöngye fény, amit esténként Coray-ban látnak, mindig erősebb lesz, mindig nagyobb világosságot áraszt maga körül, és egyszer majd felgyújtja azt az erdőt, melynek mozdulatlanságában évtizedek óta nyugodtan élnek. Nem is évtizedek: évszázadok óta, mert itt minden változatlanul tresped azóta, hogy az első Coray-i szerzetesek megjelentek.

—Ön azt gondolja, hogy a tizenkettedik században az itteni szerzeteseket ugyanaz a gyűlölet fojtogatta, mint bennünket? De hiszen akkor nem sikerült volna a kolostort felépíteni, és ami még több: háromszáz szerzetes nem tudott volna itt Istenben elmerülve élni.

Anselme atya válasza késett. Dom Alexis már azt hitte, nem is fog feleletet kapni, amikor a szerzetes megszólalt mögötte:

— Igen, a kolostor felépült és háromszáz szerzetes

tudott élni benne, mert sikerült legyőzni a környék ellenzenvét. Nem mintha erősebbek lettek volna nálunk, de az emberek, még az erdő vad kétlábúi is, szeretetre vágytak. Másként aligha tudott volna az a tizenkét cisztercita gyökeret verni Coray-ban. Azóta a világ külsőségeiben tökéletesebb lett, minden évszázad megajándékozta valamivel Európát: a könyvnyomtatással, a hit és az értelem különválasztásával, az egyenlőség elvével, a gőzgéppel, a szikratávíróval (közbevetőleg megjegyezni: jellemző, hogy az utolsó két évszázad már csak a technika elmés játékait teszi le asztalunkra, a homo humánusnak jelszavak sem jutnak!), szóval, a világ külsőségeiben tökéletesebb lett, mintha így akarná megfogadni az Úr Jézus szavát, de lelkiekben mérhetetlenül mélyre süllyedt. Akik nem hajlandók vele együtt lesüllyedni, katakombákba menekülnek, mint az őskeresztények; de ezeket a katakombákat ma kolostoroknak, zárdáknak hívják. — Egy pillanatra megállt, azután így folytatta: — Látszólag messze kerültem a kiindulóponttól: ezektől a szegény emberektől, akiket le akarunk fegyverezni. De az ő elvakultságuk csak őszinte megnyilatkozása annak az érzésnek, ami a világot a katakombás lelkületűekkel szemben betölti. Mert a gyűlölet elszomorító, de legalább figyelmeztet arra, hogy le kell győznünk a szeretet fegyverével, amint az apát úr mondotta. Azonban hogyan száljunk szembe a többiekkel: azokkal, akik ostoba tudatlanságukban hanyélással vádolnak meg bennünket, azokkal, akik megértő mosollyal beszélnek rólunk, és mindenekelőtt: hogyan nyerjük meg Krisztusnak azt a szegény tömeget, mely olyan fásultan él kártyavárszerű házaiban, hogy máinem is törődik a katakombák lakóival? Amikor Coray felépült, minderre nem volt gond.

Egy tisztáson álló házhoz értek, melyet szederbokrok vettek körül. Az ajtó nyitva volt, de a két szerzetes azt hitte, hogy a lakószobának használt konyhában nincs senki, mert köszönésükre senki sem felelt. A tűzhelyből kitóduló füstből azonban azt kellett következtetniök, hogy valaki mégis lakik benne. Dom Alexis már vissza akart fordulni, hogy szétnéz a ház körül, amikor a háttérben valaki megmozdult és elindult a két szerzetes felé. Egy botra támaszkodó öregasszony volt, de erre csak a fekete szoknyából és a fejkendője alól kilógó két sószerű hajfürtből lehetett következnem, mert ráncos, már időtlen arca nem áruit el semmit. Mintha Dom Alexist észre sem venné, megállt Anselme atya előtt, varangyos békára emlékeztető szemével végignézett rajta, majd megkereste a szerzetes tekintetét.

— Nénike, — kezdte Dom Alexis tétovázva, meri magában arra gondolt, okosabb lenne továbbmenni és olyan házat keresni, ahol férfiak is vannak — a szomszédban lakunk, a Coray-i apátságban, eljöttünk magát meglátogatni. Szeretnők megismerni a környékbelieket.

Zavarodottan megállt, mert az öregasszony, mintha süket lenne, nem mozdította meg a fejét, s tovább is merően Anselme atya szemébe nézett. Es Dom Alexis már arra gondolt, hogy talán ez is csak bretonul ért, amikor a boszorkányszerű jelenség váratlanul megszólalt. A hangja, különös ellentétképpen egész lényével, olyan tiszta volt, mint egy kislányé.

— Mit akarsz tőlem? — kérdezte Anselme atyától, azután meg sem várva a feleletet, megfordult és visszament a zugába. Néhány pillanatnyi csend következett, csak a tűzhelyre tett víz duruzsolt vidáman, de ezt egyikük sem hallotta.

— Mit akarsz tőlem? — ismételte eil a sarokból, ahol összekuporodva ült egy alacsony széken. — Ha beszélni akarsz velem, az a másik menjen ki. Parancsold meg neki.

Dom Alexis még magához sem tért meglepetéséből (miért tegezi ez az öregasszony Anselme atyát: csak így tud beszélni, vagy pedig egy koldus királynő gögijéből teszi?), amikor Anselme atya ezt mondta:

— Nem akarunk semmit magától nénikém, ne féljen tőlünk. Inkább ültessen le bennünket és mesélje el, mit csinál itt magánosan, miből él. Talán segíthetünk magán, megszerezhetjük, ha szüksége van valamire.

Anselme atya hangja szelíd volt, szinte kérlelő; de a tamiéi apát valami érthetetlen remegést is kiértzett belőle. Ha nem ismerné szerzetestársát, azt kelílene gondolnia, hogy fél ettől az öregasszonytól, aki olyan gyöngé, hogy csak bottal tud járni. Kíváncsian körülnézett a sötét konyhában, de nem látott benne semmi bűrt, az asszony ágya valószínűleg a tűzhely mögött bújhatott meg. Nagyon beteg lehet a nyomorult, még a füst sem tudja elnyomni az orvosságok szagát. Ha becsukná a szemét, azt hinné, gyógyszerárban van.

— Nincs szükségem semmire, — mondja a hang a tűzhely mellől, szokatlan eréllyel és türelmetlenül — ú csak segítetek magatokon. Ahhoz pedig semmi közötök, hogy én mit csinálók.

Dom Alexis tekintete ebben a pillanatban megakadt a konyha fala mellett végighúzódó polcon: különböző nagyságú üvegek álltak rajta, s abban a kettőben, amelyre a tűz fénye rávetődött, aransárga és lila folyadékot látott. Ez hát a magyarázata az erős orvosságszagnak. Megérintette Anselme atya karját és szó nélkül kifelé indult. De az ajtóban megtorpant:

— Jó lesz, ha hazamegy, már várnak reád. Ezzel pedig még van valami beszélivalóm. Ne félj, nem rabolom el tőled.

Gúnyosan felnevetett, de a két szerzetes nem ettől rázkódott össze, hanem a csodálatosan tiszta, ártatlan hangtól; mintha valaki más nevetett volna helyette.

— Nem, nénikém, — hogy csodálkozott volna Dom Alexis, ha látja az öregasszony eltorzult arcát erre a nénikémre! — én sem maradok itt. Egyszer talán még találkozunk egymással, de jól jegyezze meg: csak ha én akarom. Csak-ha-én-a-ka-rom — ismételte el Anselme atya, minden szótagot külön hangsúlyozva.

Ebben a pillanatban a polcon álló egyik üveg megrepedt — olyan csengő volt a hangja, mint az öregasszonynak — és hallani lehetett ahogyan a folyadék lecsepog a földre. Édeskés, émelyítő illat csapta meg a két szerzetes orrát. Anselme atya nyugodtan megfordult, és Dom Alexis karját megfogva, kiment.

— Várj csak, ezért még megfizetsz, te veszett fekete kutya — kiáltotta utána az öregasszony, de választ már nem kapott.

Hazafelé szótlanul mentek. A tamiéi apát örült, hogy Anselme atya kénytelen mögötte haladni, így nem láthatja arcán a zavart, és azt a feszélyezettségét, mely a múltban is mindig elfogta, ha véletlenül tanúja volt a különös szerzetes megmagyarázhatatlan tetteinek. Ai érezheti magát így, aki akaratlanul tudomást szerez egy ember féltett titkáról, és ami még súlyosabb, tudja, hogy ez nemi marad észrevétlen a másik előtt sem. Csak az a különös, hogy ez az öregasszony rögtön megérezett valamit Anselme atyából, a sötétség szellemeinek csálhatat-

lan szimatával, pedig nem is Anselme atya szólította meg. Hát mégis igaz lenne, amiről a Merléac-i plébános a kolostorban tett látogatásakor panaszkodott: hogy a környék babonás népét nem lehet megtéríteni, mert a Merléac-i és a Langourla-i erdőben élő javasasszonyok és varázslók hatalmát megmagyarázhatatlan erők támogatják. A keíta lélek mindig vonzódott a csodálatoshoz, nincs tehát semmi érthetetlen abban, hogy Bretagne-ban a különböző babonák a középkortól kezdve termékeny talajra találtak. „Figyelje csak meg az apát úr — mondta a Merléac-i plébános — a Menez-iou Du, a Fekete hegység neveit: Menez-Kelc'h, az Elvarázsolt körhegy, Karrekantan, a Tűzszikla, Laz, a Gyilkoshegy, melyben a Sandrine tanyáz, ez a sárkányszerű, mesebeli állat, mely felfalja az eléje kerülő embert, vagy egy Sorbonne-i doktorhoz illő tudálékos szónoklattal ejti ámulatba. És a varázslás még a tizenhetedik században is fénykorát éli. Amikor egy nemesi származású pap, Michel de Nobletz 1609-ben harcbaszáll a boszorkánysággal, sötét szervezettel találja magát szemközt, melyet a „pokol citadellájának“, „az istentelenség zsinagógájának“ nevez. Latinul írt naplójában egyébről sincs szó, mint szentségtörő szokásokról, ördögi megszállottságokról, varázslatokról, boszorkányok éjszakai ünnepeiről. Gyantás fenyőfáklyák világították meg az éjszakai összejöveteleket, ahol férfiak és nők, egy különleges szertartás folyamán, szövetséget kötöttek a sáttannal: szent képeket égettek el, átkokat szórtak Istenre és a Szent Szűzre, s közben ördögi táncot jártak. Egy elhagyatott fennsíkon találtak meg, ahová a gonosz szellemek a „rigók útján“ érkeztek meg. A hívek titokzatos varázssítált kaptak, mely megmérgezte testüket és lelküket: valami fekete folya-

dék volt ez, mérges növények nedvéből készült, aki megitta, álomba bódult tőle. Fekete-hegység, fekete misék, fekete folyadék, itt minden fekete volt, még a zászló is, amelyre egy bakkecske képe volt festve, még a levegőbe szórt por is, mely tönkretette az állatokat és a vetést. A bíróságok hiába égették el nyilvánosan a varázslókat, a ragály nem akart megszűnni. XIII. Lajos alatt a *P o k o l i s z e l l e m e k k a t a l o g u s a* lidércfényként futott végig az egész Bretagne-on. A satanizmus egyébként Európa többi részén is dühöngött. VIII. Ince pápa két dominikánust küld Németországba, hogy a boszorkánypereket a *Malleus malleficorum*, a Varázslók pörölye című könyv útmutatásai szerint folytassák le. Az előbb említett Michel de Nobletz is kap egy példányt belőle; a könyvet egy jezsuita, Maunoir atya öröklí, aki az evangéliumi időkhöz méltó buzgalommal folytatja az ördögűzést. A Fekete-hegység bűvőhelyei és fennsíkjai ma már kihaltak, a varázslók visszahúzódtak az erdőbe és polgáribb foglalkozást űznek: kelevényt gyógyítanak, mágikus szavakkal és simogató mozdulatokkal, égett sebeket, egyszerű kézrátevással. De a nép önmagával kevesebbet törődik, mint az állataival, arait a kuruzslók alaposan ki is használnak. Egyesek azzal foglalkoznak, hogy meggyógyítják az elapadt tehenet vagy a döglődő lovat, mások ellenben megrontják az állatokat. De vannak veszélyesebb varázslók is, akik elsorvasztják ellenségeiket, vagy terméketlenné teszik a házasságokat. Mindenki ismeri őket ezen a vidéken, de nevüket senki sem meri ki ejteni. És akár különleges képesség rejtőzik bennük, akár egyszerű szuggesztióval dolgoznak, tagadhatatlan, hogy néha csodálatos dolgokat művelnek.“ Dom Alexis Szent Pál szavát idézte akkor a Merléac-i plébánosnak:

„Testvéreim, vegyétek magatokra Isten fegyvereit, mert nemcsak a test és a vér, sem csupán a látható hatalmak ellen kell harcolnunk!”, s most is ezt mormolja. Az Egyház álláspontja ebben a kérdésben nem sokat változott, a teológia elismeri az ördögi tevékenység lehetőségét, s azt egyrészt a démonok okosságával magyarázza, akik a legnagyobb tudósoknál is jobban ismerik a természet erőit és titkait, másrészt ázzál az engedéllyel, amit Istentől kaptak: hatalmukba keríthetik az ember testét, és az érzékek útján szellemi képességeit is irányíthatják.

Amíg Dom Alexis az ördög fondorlatairól elméiké klik, Anselme atya az iménti jeleneten tépelődik. Mégis jobb lett volna megkérni az apát urat, hogy hagyja őt magára azzal a vénasszonnyal néhány percig. Ha az az üveg akkor pattan el, most nem kellene félnie Dom Alexis kutató tekintetétől. Az ilyen, lényegében jelentéktelen események után, melyeket ő maga csak akkor vesz észre, ha valaki más figyelmezteti — ó, nem szavakkal, még arra sincs szükség, hogy a szemébe nézzenek, elég egy akaratlan kézmozdulat vagy a hang árnyalatának a megváltozása —, mindig úgy érzi magát, mint az az ember, aki váratlanul arra dőbber rá, hogy valaki más is lakozik benne: egy ismeretlen lény, aki figyelmeztetés nélkül jelenik ítte^, s mire ő magára eszmélne, már el is tűnik. Semmi kétség, az ő utolsó, akarata ellenére kiejtett szavai: „Egyszer talán még találkozunk egymással, de csak ha én akarom“ és az üvegfiola összetörése között valami összefüggés van; de hogy miért, nem tudná megmondani. A polcon álló üvegeket csak akkor vette észre, amikor a fiola elpattant; ugyanakkor azonban be kell valania magának, hogy mihelyt a különös öregasszonyt megpillantotta, tudta, kinek a házában járnak. Ezért

nem lepte meg őt a szokatlan tegezés. Csak az apát úr ne lett volna ott mindvégig. Nem fognak beszélni a jeletről, ami még nyomasztóbb, mint ha őszintén megtárgyalnák; akkor legalább megmondhatná, hogy minden az akaratán kívül történt, csak annyira felelős érte, mint egy álombeli gondolatért.

De úgy látszik, meg volt írva, hogy ezen a vasárnapon minden ellenük forduljon. A kolostor előtt két csendőr várta őket türelmetlen ropogással: azt hitték, délelőtt bizonyára otthon találják Coray lakóit, s másfél óráig kellett várakozniok az esőben. Az épület úgy feküdt, hogy Dom Alexis csak az utolsó pillanatban vette észre a szokatlan vendégeket.

— Feljelentés érkezett, hogy önök jogtalanul laknak itt — mondta az egyik zavartan, mintegy mentegetődzve. A reverenda iránti tiszteletből még megmaradt valami ezen a vidéken. — Igazolják magukat az abbé urak, és mutassák fel a bérleti szerződést. A Coray-i birtok, a hozzátartozó romokkal együtt Le Gad Saint-Brieuc-i lakosé. Csak abban az esetben lakhatnak itt, ha bérbevették, vagy ha Le Gad úr engedélyt adott az épület használatára.

Dom Alexis bevezette a két hatósági személyt, s amíg azok nem titkolt érdeklődéssel körülnéztek a sivár helyiségben, elővette la táskából a régi tulajdonossal kötött adásvételi szerződést. Anselme atya az ablaknál állva nézte a jelenetet.

— Ezt csak azt bizonyítja, — mondta a csendőr, miután társát magához intve kétszer is elolvasta az okiratot — hogy az a Le Gad úr eladta a birtokot André de Chevron, Henri Waquet és Louis Hersart de la Ville-

marqué uraknak, ön talán egyike a nevezetteknek? — fordult Dom Alexishez.

—Nem, én Alexis Presse, volt tamiéi apát vagyok. Ezek az urak azért vették meg Coray-t, hogy jogunk legyen itt élni.

—Elhiszem, abbé úr, — a csendőr hangja némi türelmetlenséget árult el — de a kapott parancs értelmében írásos bizonyítékot kell kérnem erre vonatkozólag. Ez a három úr valószínűleg írásban is megengedte az abbé úrnak, hogy beköltözzék ebbe az épületbe. Hiszen, amint látom, — tette hozzá — valamennyire már rendbe is hozták.

Hát erre sem ő, sem André de Chevron, aki Coray három tulajdonosát képviselte, nem gondolt. A szerződés a kezében van, ebből következtetni lehet arra is, hogy a tulajdonosok engedélyével lakik a kolostorban; de egy csendőrnek persze nem az a feladata, hogy következtetésekkel bíbelődjék. Kérdő tekintetet vetett Anselme atyára, de ez sem segített.

— Arra is parancsot kaptam, hogy igazoltassam azokat, akiket itt találok. Ez talán könnyebben fog menni.

Nem, ez sem ment könnyen. Dom Alexisnek utoljára-három évvel ezelőtt volt dolga a hatóságokkal, amikor Tamié szerzeteseinek az élén egy vasárnap délután lement Mercury-Gemilly-be és a községházán leadta a szavazatát. De ott ismerték őket, nem kértek egyiküktől sem személyazonossági igazolványt. A fiatalbbakon kívül, lakik gondosan vigyáztak katonakönyvükre, valószínűleg nem is volt senkinek.

— Eddig nem volt szükségem ilyen igazolványra, ezért nem is tudok semmit felmutatni — mondta csaknem szégyenkező hangon, mintha valamilyen vétket kö-

vetett volna el. — Ismétlem: Alexis Presse a nevem, a szavojai Tamiéből jöttünk ide, és a Saint-Brieuc-i püspök engedélyével tartózkodunk itt.

— De hiszen az abbé úr az imént azt mondta, hogy az a három egyén adott engedélyt az ittlakásra — szólt közbe gyanakvóan a másik csendőr.

André de Chevron könnyezett a nevetéstől, amikor később elmesélték neki ezt a jelenetet. „Miért nem mondta az apát úr annak a két alaknak, hogy az ismeretlen katona fivére, abba talán belenyugodtak volna. De egy erdő közepén, hol reánk hivatkozni, hol a Saint-Brieuc-i püspökre, csodálom, hogy nem kísérték be magukat Broons-ba.^M

Dom Alexis nagynehezen megmagyarázta a helyzeiteit. Az idősebbik csendőr, aki (láthatóan nem tudta, mitévő legyen, megkérdezte:

— De egy levelet csak tud az abbé úr felmutatni?

A volt tamiéi apát elővette André de Chevron legutolsó levelét. A csendőr megnézte a borítékot, vállaltvont, azután visszaadta.

—Én ön mivel tudja igazolni magát? Szabad a nevét? — fordult Anselme atyához.

—Anselme-Yves Jorioz vagyok. De én még egy levéllel sem tudom valószínűsíteni, hogy így hívnak. En is Szavójából jöttem, azelőtt a Toulouse-i Molé-gyár mérnöke voltam.

—Nekem most voltaképpen be kellene vinnem az abbé urakat Broons-ba; sem személyazonosságukat nem tudják igazolni, sem azt, hogy jogosan laknak ebben a/épületben. Mégsem teszem meg, mert nem valószínű, hogy elszöknek innen. — Dom Alexishez fordult: — Tessék írásbeli engedélyt kérni a tulajdonosoktól, s azt

minél előbb behozni Broons-ba valami személyazonossági irattal együtt.

Intett társának és kifelé indult. A volt tamiéi apát a kolostorajtóig kísérte őket és ott megszólalt:

— Ha jól hallottam, ön azt mondta, feljelentés érkezett ellenünk; szeretném tudni, ki a feljelentő. Talán azok, akik nem hagynak bennünket itt nyugodtan dolgozni, betörik ablakunkat, távollétünkben bemásznak és mindent felforgatnak, az ajtó elé rondítanak?

Dom Alexis hangja olyan szomorú és fáradt volt, hogy még ez a sok emberi nyomorúságot látott csendőr is észrevette.

— Ha tudnám, sem lenne szabad megmondanom. De biztosíthatom az abbé urat, a feljelentés nem a környékbeliektől jött. Ezek óvakodnak a közelünkbe kerülni. Talán Broons körül nem tetszik egyeseknek, hogy ezek között a romok között egyházi férfiak ütöttek tanyát. A viszontlátásra, abbé úr. Mindenesetre, igyekezzék mielőbb behozni az engedélyt. Ott talán azt is megtudhatja, honnan fú a szél.

Dom Alexis mozdulatlanul állt az ajtó előtt, amíg a két csendőr el nem tűnt a szeme elől. Broons, a járási székhely, huszonöt kilométernyire fekszik Cofay-tól: nem ismer ott egy lelket sem, tehát őt sem ismerheti senki. Életében egyszer járt abban a kis városban, húsz évvel ezelőtt, amikor Thymaduc-ból a frontra indult. Nem, lehetetlen, hogy a Thymaduc-iek áskálódnának ellene, hiszen teljesítette apátjuk óhaját, önként lemondott Tamiéről, nem lázította fel szerzeteseit. „Ne áltassa magát, nem fogják fátklyásmenettel a kolostorba vezetni“, az Annecy-i püspök úr talán Thymaduc-ra célzott, hiszen a környék viszonyait nem ismerhette közelebről.

De ha nem tetszik nekik, hogy — minden szándékosság nélkül — éppen a közelükben telepedett le, miért nem jönnek ide, miért nem mondják ezt a szemébe? Hát azt gondolják, egyszerűen behurcdlkodott ide, a romok közé, nem törődve azzal, hogy kié a birtok? Vagy nem tudják elképzelni, hogy még akadnak önzetlen emberek, akik lehetővé teszik tervének megvalósítását? Milyen szomorú, éppen azok akarják elgáncsolni, akiknek imádkozniok kellene, hogy a kísérlet sikerüljön. De ha nem a Thymaduc-iak jelentették fel, Isten bocsássa meg neki, hogy meggyanúsította őket.

Bement a házba és nekifogott az ebéd elkészítésének. Amióta Anselme atyáról is gondoskodnia kellett, a Coray-i ételrend kibővült: a burgonyát és a pogácsát időnkint sűrű, főzelékszerű zöldséges leves váltotta fel, amely ha nem is volt olyan ízletes, mint François testvér, a tamiéi szakács illatos leve-se, jól esett a fáradtságos munka után. De minthogy ma alaposan elkésett, annak ellenére, hogy vasárnap van, ebédre meg kell elégedniök sós burgonyával. Az gyorsan elkészül, s főleg nem veszősleges. Mert Dom Alexist most más gondolatok foglalkoztatják. A gyászos eredménnyel végződött körút és a csendőrök látogatása majd néhány óra múlva érezteti igazán a hatását, mint a lassan felszívódó mérég, mely először csak fejfájást okoz. Egyelőre azon töpreng, folytassa-e a kísérletet. Legközelebb talán több szerencséje lesz, s ha csak egy-két családot sikerül meggyőznie, máris nem veszett kárba a fáradozása. Legjobb volna ezt Anselme atyával megbeszélni. De nem ma, mind a ketten zavarban lennének: majd a hét egyik napján, amikor munkaközben nem nézhetnek fel, megkérdezi társa véleményét. Ő talán még a sikertelen kísérlet után sem fog

úgy vélekedni, mint a Merléac-i plébános. „Kedves abbé úr, — mondta neki tegnap a templom előtt, amikor búcsúzásakor közölte vele elhatározását — miért nem csináltat rögtön névjegykártyát, arra az esetre, ha valaki: neiő találna otthon. Higgye el nekem, egy harapós kutya a ház körül jobban észretéritené azokat a vadakat, mint a legmagasztosabb prédikáció. Azt fogják hinni, félelemből alkudozik velük, s még merészebbek lesznek.“ Vagy talán meg sem kérdezi Anselme atya véleményét, és legközelebb egyedül próbál szerencsét, hiszen szerzetársának már a jelenléte is felborzolja őket. Azután, ha másodszor is visszautasítják a közeledését, és az ellenséges cselekedetek nem maradnak abba, majd Anselme atyát küldi el. De amíg mindent el nem követett, hogy lefegyverezze őket, ehhez nincs joga. Nem szabad visszahívnia egy ember természetfeletti titkával.

Annyira elrévedezett, hogy még a fazékból kifutó víz sístergését sem hallotta meg: a burgonyát aznap nem kellett lehámozni, teljesen szétfőtt. De Anselme atya észre sem vette a szokatlan vasárnapi ebédet, szinte gépiesen fogyasztotta el, és a felolvasás alatt sem lehetett a hangjából semmire következtetni. Mintha délelőtt ki sem mozdultak volna Coray-ból, és az a két csendőr is csak Dom Alexis képzeletében jelent volna meg. Igen, végeredményben ez így is helyes: viseljen csak minden terhet ő, aki már nem apátja ugyan a vele szemben ülő szerzetesnek, de gondoskodni tartozik testi és lelki jólétéről. Anselme atyáéről és azokéről, akik majd utána jönnek.

Ez a gondolat egy kis melegséget öntött a szívébe, az utolsó belülről jövő bátorítás volt ezekben a napokban. Mert amikor a korábban elmondott vesperás után, társát hallgatólágos megegyezéssel magára hagyva, kilé-

pett a kolostorból és sétálni indult — a Jugon felé vezető úton kívül más nem járható — a kétségek olyan erővel rohanták meg, hogy a Saint-Jacut-i elágazásnál a szó szoros értelmében megtántorodott. De ez csak később történt.

Az eső elállt, s a szokatlan csendben most csak egy-egy túlterhelt faág ropogott. Dom Alexis bakancsa bele-süpped a felázott talajba, ha nem akar a tócsákon átgázolni, fel kell kapaszkodnia a töltésre, arcát meglegyinti egy faág, de most valósággal hálás a külvilág tolakodásának, így legalább nem tud önmagába mélyedni. Ő, aki mindig mintha zárt szemmel haladt volna át a tájakon, most a gyermek megható kíváncsiságával nézi az erőtlen napfényben megcsillanó szederbokrot, és a nagy, ezüstös páfránylevelek előtt olyan sokáig álldogál, mintha egy üzenet szavait akarná róluk leolvasni. De nem tud önmaga élői elmenekülni; bármennyire is igyekszik nem gondolni semmire, érzi, hogy minél később vívja meg a harcot kétségeivel, annál kevesebb esélye van a győzelemre. Igen, sikerült eljutnia Coray-ba, nem roppant össze a teljes magány heteiben, Anselme atya is utána jött, és mégis, ebben a pillanatban arra gondol, jobb lenne megfordulni. Talán mégis azoknak volt igazuk, akik esztelen-ségnek nevezték a tervét, s őt magát azzal vádolták, hogy lelkiismeretlenül megzavarta szerzeteseinek a fejét. Jobb lett volna sohasem gondolni Coray-ra, — milyen vakmerőség arról álmodozni, hogy a maga erejéből feltámaszt egy halott kolostort — vagy legalább a káptalan határozata előtt meghajolni, alázatosan és megbékélt szívvel. Most valamelyik trappista apátságban élne, néma árnyék lenne a többi között, s nem kellene szorongó szívvel gondolnia Coray jövőjére. És még mindig nem késő:

Anselme âtya minden szemrehányás nélkül tudomásul venné elhatározását, a Saint-Brieuc-i püspök úr pedig boldogan fogadná őket. Ma még nem késő; de ha konokságból tovább folytatja ezt a reménytelen küzdelmet, s engedi, hogy néhányan még utána jöjjenek — éppen a lelkesedő fiatalok —, később majd nem lehet kijelenteni: tévedtem, menjetek vissza Tamiéba, mi pedig Anselme atyával majd kiségtő lelkészek leszünk valahol. „Ma még nem késő; vagy talán mégsem kellene abba hagyni?“, mondta fennhangon; feleletet azonban nem kapott.

Már az is csoda lett volna ha terve a környékiek lelkesítő támogatásával, sikerrel végződik. De örökös áskálódás, gyűlölet bénító légkörében dolgozni Isten országáért, ez még az ő erőit is meghaladja. S ha most visszagondol elmúlt életére, be kéli vallania, hogy néhi mégis túlságosan bízott önmagában: csak egy gőgös léleknek juthatott eszébe, hogy a Regulát a maga teljességében visszaállítja. Ha a mai időkben meg lehetne valóítani azt a csodálatos eszményt, mely egyenlő távolságban áll az önsanyargatás szellemétől és a túlságosan tág értelemben vett szerzetesi élettől, Róma már bizonyára kísérletet tett volna a megvalósítására. „Igen, de ahhoz egy Szent Benedek vagy Szent Bernát bölcsességére lenne szükség, te szegény álmodozó“, mondta magában, szomorú megadással. Maga mögött hagyta a Saint-Jacut-i elágazót, majd mint akinek valami az eszébe jutott, megfordult és hazafelé indult.

Anselme atya a kolostor előtt várt reá, egy barnaruhás szerzetessel, Jean-Baptiste testvérrel, akit az Isten feleletül küldött a volt tamiéi apát kétségeire.

Jean-Baptiste halkán lemászott a lócáról, megigazította a szalmazsákot, amivel Taraiében nem volt gondja, mert, jóllehet a Regula előírja, hiányzott a szerzetesek alól — „öreg csontjaimnak szinte fáj ez a szokatlan puhóság“, mondta a dormitóriumban töltött első éjszaka után Dom Alexisnek —, összehajította a pokrócot, azután óvatos léptekkel megindult a lejárathoz. A szerzetesek fekhelyét elválasztó függönyt még nem szerelték fel, s így az éjjelilámpa fényénél észrevette, hogy Clément atya pokróca lecsúszott. „Ezek a fiatalok sohasem fogják megtanulni, hogyan kell betakaródnival, — gondolta magában és megigazította a pokrócot az alvó szerzetesen — novicius korukban ezt is gyakorolniuk kellene, nemcsak a gregoriánt. Azt hiszik, elég, ha elalvás előtt a fülükre húzzák. Jól körülcsavarnival a hónalj alatt s a csücskét erősen betürnival: így melegen tartja a lábat, s még akkor sem csúszik le, ha éjfélkor valaki a tetőre mászik sétálni. A vállat befedi a kámzsa, az ember karja pedig nagyszerűen pótolja a párnát.“ Óvatosan lépked, az apát úr éberén alszik, s összeszidná, miért kel fel korábban a többiek-nél. De a Taraiében töltött negyven év alatt annyira meg-

szokta a kétórai felkelést, hogy nem tud tovább aludni. S különben is, ma sok rendkívüli munka várja: feldíszíteni az oltárt, befűteni a vendég szobájába, holnap délutánra meghívni a Merléac-i plébános urat (s rögtön egy szép oltárterítőt kérni kölcsön a sekrestyéstől, Chevron kisasszony, úgy látszik, nem tudta karácsonyra elkészíteni az övét). Az apát úrnak el kell ismernie, hogy a rendes időből mindenre nem futja, kénytelen tehát már kettő körül felkelni. Jean-Baptiste pontosan nem tudja az időt, s az új környezetben még az éjszaka árnyalataiból sem lehet következtetni, mint Tamiában, ahol minden éjjeli órának megvan a maga színe, a mély kékesfeketétől kiindulva, a sötétbarnán át a hamuszürkéig, ami már a matutinum kezdetét jelzi. Itt Coray-ban néha még megtörténik, hogy a gondoknál is korábban kel fel: ilyenkor folytatja azt a munkát, amivel meg akarja lepni az apát urat.

Már megtanulta, hogyan kell a lépcsőn lemenni, anélkül, hogy megrecsegtetné: egészen közel a falhoz, csaknem nekidőlve, és sohasem lábujjhegyen. S ha mégis ropogni kezd, megállni, várni egy-két percig, azután még óvatosabban elindulni. Szerencsésen leért, s bár a földszinten még sötétebb volt, biztos léptekkel a munkaterem felé indult: ott van a kolostor egyetlen órája, az az éleshangú, sötétvörös ébresztő, mely annyira nem illik ebbe a középkori környezetbe. Jean-Baptiste nevetségesen pöffeszkedő tolakodónak érzi ezt az ébresztőt, de mégis kénytelen rátekinteni foszforeszkáló ábrázatára: háromnegyed kettő, majdnem egy teljes órája van vigiliáig. Meggyűjtja a petróleumlámpát, bizalmatlanul körülnéz a helyiségben, mintha attól tartana, hogy valaki kilesheti a titkát, még az új asztal alá is vet egy pillan-

tást; azután a sarokban felhalmozott könyvek mögül kihúzza azt a tarisznyát, amelyben összes holmiját magával hozta Tanuéból, boldog mosollyal kivesz belőle egy dobozt és munkához lát.

A kis fogaskerekek és pálcikák annyira lekötötték a figyelmét, hogy ijedten rezzent össze, amikor az ébresztő hangja megszólalt mellette. Fél három, hogy múlik az idő, ha az ember kedvvel dolgozik valamin. Gyorsan visszatesz mindent a helyére, lesöpri az asztról az áruló forgácsokat, és máris buzgón seperget, mert az apát úr be szokott nézni egy pillanatra, mielőtt Anselme atyával és Clément atyával az oratóriumba menne. És Jean-Baptiste testvér most lelkiismeretfurdalást érez, amiért komoly munka helyett azzal a gyermekes dologgal foglalkozott csaknem egy óráig. „Sohasem nő be a fejed lágya — korholja önmagát dörmögve, azoknak a szokása szerint, akik sokat vannak egyedül — te hóbertos öreg fráter. Annyi itt a tennivaló, hogy akkor sem győznéd, ha harminchat órából állna egy nap; te pedig ilyen haszontalansággal vesződsz. Csak azért, mert ki nem állhatsz ezt a szerencsétlen vörös ébresztőt.“ A lépcső most megcsikordul fölötte, érzékeny füle meg tudja különböztetni mind a három szerzetes járását, de úgy látszik, az apát úr nem néz be hozzá, a léptek egyszerre csendesedtek el. Jaj, elfelejtette meggyújtani az oratórium lámpáját; de most már késő, Clément atya bizonyára meggyújtotta.

Egy hónap múlt el Jean Baptiste testvér megérkezése óta, s mintha az öreg jelenléte felderítette volna Dom Alexist és Anselme atyát, a munka is könnyebben haladt és a környékbeli esti látogatásai is abbamarad-

tak. Nem lehetett tudni, találékonyságuk mondott-e csődöt, vagy megérezték, hogy Coray lakóit apró tűszúrásokkal nem lehet legyőzni s most komolyabb rohamra készültek. De ebben az eseménytelen hónapban a kolostor belső képe teljesen megváltozott: a dormitórium fellett elkészült a tető, a legszükségesebb helyiségek új padlót kaptak, az ablakokra védőrács került. Egy héttel Jean-Baptiste megérkezése után él lehetett helyezni a lócákat is, egymástól két méter távolságra, de a függönytartó vázak egyelőre csupaszak maradtak. S így történt, hogy december elején éjszakára már felköltöztek a dormitóriumba. Dom Alexis vaságya pedig a vendégszobába került, melynek ez volt az egyetlen bútordarabja; de karácsonyig nem is számítottak látogatóra.

A szakácsi tisztséget Jean-Baptiste testvér vette át, nem mintha jobban értett volna ehhez a mesterséghez, mint Dom Alexis, de „minden nap betoppanhat valaki és mit gondolna, ha a serpenyő mellett találná az apát urat.“ Lassan az ételrend is kialakult: reggel fekete-kávét ittak, egy darab kenyérral, ebédre és vacsorára pedig, a már hagyományossá vált sós burgonyát másodnaponként répa főzelék, vízben főtt rizs, és ha Jean Baptiste-nak sikerült Mérléac-ban tejet szereznie tejbedara váltotta fel. De legjobban a zöldséges levest kedvelték, melybe kenyérdarabokat áztattak: ez felmelegítette őket s amellet két-három napig is elállt. Az öreg fráter azonban, emlékezetébe idézve a tamiéi konyhában eltöltött órákat, amikor harminc-negyven tányért kellett elmosogatnia, újabb és újabb ételekkel kedveskedett a két atyának: inkább lángoshoz, mint palacsintához hasonló tesztát sütött, amit éppen úgy meg lehetett sózni, mint cukrozni, articsókával kedveskedett, sőt a hármuk étkezésére

szánt kis összegből néhány liter almabort is tudott vásárolni. De olykor hirtelen megváltozott, — Jean-Baptiste testvér nem lehetett kiismerni — s ő, aki csupa mosoly volt, amikor a gőzölgő lábossal megjelent a kis közösség ebédlőjében, most napokon át csak sós burgonyát szolgáltat föl délben és este, olyan arccal, mint aki temetési menetben halad. És még az a burgonya is olyan szikkadt volt, mintha egyszerre készítették volna belőle egy fazékkal. Dom Alexis és Anselme atya szóltanul tűrte a rigolyáit; Tamié volt apátja tapasztalatból tudta, hogy az öreg testvér ilyenkor önmagát akarja valamiért büntetni, és önsanyargató hevében észre sem veszi őket. „Magának a tizenhetedik században kellett volna születnie, Ráncé abbéval egyidőben. Nagyszerűen összeillettek volna: ő is úgy igyekezett kiengesztelni a jó Istent, aki egyébként már régen megbocsátott neki, hogy önmagával együtt a La Trappe-i szerzeteseket is alaposan megsanyargatta“, mondta az öregnek Dom Alexis, ha arca nem akart felderülni. Ilyenkor Jean-Baptiste testvér bűnbánó tekintettel letérdelt a volt tamiéi apát elé és megcsókolta a kezét. Azután megint a régi bolondos, szóltanul is vidám fráter volt.

Clément atya december nyolcadikán érkezett Coray-ba. Mint Jean-Baptiste, ő sem jelezte előre a jövetelét, mert nem tudta, hova írjon. Coray nem szerepel semmiféle térképen vagy menetrendben, s ő csak arra emlékezett Dom Alexis szavaiból, hogy a kolostor a Saint-Brieuc-i püspökséghez tartozik. Így jutott el nyolcszáz kilométernyi utazás után Saint-Brieuc-be, ahol azután felvilágosították. Hűsz frankja még volt, ezzel eljutott Plénée-Jugonba, de onnan gyalog kellett nekivágnia Coray-nak. Minthogy Jugon után nem találkozott senki-

vei, aki útbaigazíthatta volna, kénytelen volt egy tanya-házba bemenni; a gazda, egy bársonyruhás breton, elkísérte a Saint-Jacut-i elágazásig, ahonnan már nem lehet eltévedni. De már sötétedett, amikor a kolostor romjait megpillantotta.

Dom Alexis felettébb meglepődött a fiatal szerzetes láttára. Ha olykor, akarata ellenére is, felmerült előtte a kérdés, vajjon ki fogja őt Coray-ba követni fiataljai közül, Clément atya szemüveges, vékony arca sohasem jelent meg. A huszonnyolcéves szerzetes nem tartozott azok közé, akiket a néhai noviciusmester, Bemard atya „az lapát ür rajongóinak“ nevezett, jóval a Coray-i terv megszületése előtt. Dom Alexis egy kissé merev, minden lelkesedéstől és ellágyulástól idegenkedő léleknek ismerte Clément atyát; szótlansága még az örökké néma tamiéi szerzetesek között is feltűnt, anélkül, hogy bizalmatlanságra adott volna okot. Nem, igazán nem gondolta volna, hogy éppen ezt a gyermeket vezeti Coray-ba elsőnek a Szeplőtlen Szűz. Az embert haláláig érik meglepetések.

Clément atya sem beszélt sokat Tamiéről, de néhány szavából következtetni lehetett arra a válságra, ami a szerzetesek lelkében Dom Alexis távozása után lezajlott. Citeaux Marie atyát bízta meg ideiglenesen az apátság vezetésével; ez nem kis meglepetést keltett, mert mindenki tudta, hogy Marie atya — legalább is az ünnepeyes fogadalmat követő első években — az apát nagyraértékelt munkatársa volt. Egy ideig ő intézte Tamié gazdasági ügyeit, de Dom Alexis egyik napról a másikra elvette tőle ezt a megbízatást. Akadtak kívülállók, akik azt beszéltek, hogy az egykori cellerárius figyelmeztette Cl-teaux-t az apát kolostoralapítási tervére. Ezt azonban

senki sem tudta biztosan. Egyébként, két évvel az 1936-os nagy események után, Tamié atyái egy idegen szerzetest választottak meg apátjuknak, a Bonneveaux-i trapista kolostorban élő Hugues atyát.

Reggelenként, a matutinum után, már három szerzetes járt be Merléac-ba misézni, három fekete barát, amint a falu népe nevezte őket. Jean-Baptiste pedig azalatt rendet csinált a kolostorban, vizet hozott az elég messze fekvő forrásból, elkészítette a reggelit, amit a négy szerzetes álltában fogyasztott el, hogy utána rögtön neki-kezdjenek a napi munkának. A volt Tamié-i apát vezetésével Coray-ban lassan elkezdődött a rendes élet.

Tamiében, de már korábban, Thymaduc-ban is, Dom Alexis megfigyelte, hogy a karácsonyi ünnepek közeledtére a szerzetesek gyermeki lelkülete — ami a szerzetesi lényeg alapja — fokozottabban megmutatkozik; mintha éreznék, hogy a Gyermek születésének az ünnepén akkor a legméltóbbak Hozzá, ha maguk is boldog gyermekké válnak. Jean-Baptiste már előző nap nagy bevásárlásokat eszközölt és egészen elszomorodott, amikor Dom Alexis fiatalkori barátja, egy Rennes-i ügyvéd, akiért kocsival kellett az állomásra menni, hatalmas csomagot adott át neki: tartalmát az öreg fráter finom szaglása rögtön megállapította. Ki fogja megenni az ő kis cigányhalait (még a citromot sem felejtette el), ha lazac is kerül az asztalra? De örömét ez sem tudta tartósan elrontani: öreg szíve megdobbant, amikor az éjféli misére gondolt („Több mint százötven év óta nem misézett senki Coray falai között, el tudja képzelni, mit fogok érezni, ha az apát úr Anselme atyával és Clément atyával az oltárhoz lép; a legszebb oltárterítőt adja kölcsön“, mondta a Mét-

léac-i sekrestyésnek, aki csak hümmögött) és hazafelé menet egész nyalábbal szedett aiz aranyló hangából és a sülbígéből, mely ezen a vidéken minden évszakban virágzik. Ha karácsony délutánján a Merléac-i plébános úo kijön Coray-ba, majd megcsodálhatja a virágos oiltárt. Csak a terítő ne tűnjék fel neki, szegény Robert atya húga is szorgalmasabb lehetett volna.

De az Ünnep fuvallata nemcsak Jean-Baptiste testvért csapta meg; még Anselme atya, a mindig messzenéző és árnyékként élő Anselme atya is segít neki dél előtt az oltárt feldíszíteni és a Saint Brieu-i püspök úrtól kapott miseruhát és dalmatikát kisimítani. Nem szól egy szót sem, de az öreg fráter figyelmét nem kerüli el az a gyermekes mozdulat, ahogyan az aranyhímzést megérinti. Milyen szép lesz Anselme atya ebben a selymes tapintású, ragyogóan fehér ruhában!

A vespera után, Jean-Baptiste kivételével, aki a ház körül szorgoskodott, mindnyájan bementek a kolostot egyetlen fűtött helyiségébe: ez volt a régi apátságokban is megtalálható melegedő, az étkező és a könyvtár, ahol a késő délutáni órákban, vacsoráig, a szellemi munkának szentelték az idejüket. Bricard úr, Dom Alexis egykori osztálytársa, aki aggjlegényi lakásából menekült a Coray-i szerzetesek közé, melegség és szeretet után vágyódva, az apátság történetét olvasta a kályha mellett, ugyanazt a lelkes, de primitív könyvecskét, amelyet megérkezése estéjén a volt tamiéi apát olvasott. Clément atya, aki már Tamiében is egyházi archeológiával foglalkozott, a késői román stílusú épületek restaurálásáról szóló művet tanulmányozta s köbben szorgalmasan jegyeztetett: tavasszal az ő feladata lesz megmenteni a romokból, ami még megmenthető, kibontani a befalazott ablakokat, nap-

fényre hozni a felhalmozott földtömeg mögött rejtőző oszlopfőket és ívboltozatokat. Anselme atya egy nemrégiben megjelent Keresztes Szent Jánosról szóló életrajzt olvasott, Dom Alexis pedig levélét írt pártfogóinak, az Annecy-i püspöknek, a Saint-Brieuc-i püspöknek, Andté de Chevonnak. Két fél hónapja van Coray-ban, kötelessége beszámolni arról az időről és összefoglalni az elért eredményt. „A mai éjjeli misén fogom először megcsókolni az oltár lapjába illesztett ereklyét, Eminenciád ajándékát. Ez a mise jelentős állomása lesz Coray sferce'tc'scinek; a mai naptól kezdve még jobban függeánítjük magunkat a külvilágtól s ami még fontosabb: teljesen a Regula szerint rendezhetjük be az életünket. Ameddig a kolostori miséről le kellett mondanunk, hiába követtük Szent Benedek parancsait, hiányzott az a szilárd pont, amely körül a szerzetes mindennapi élete kialakul. Nem kell titkolnom Eminenciád előtt, hogy nehéz napok állnak mögöttem s nem a magam erejének köszönhetem, hogy a különféle akadályokat legyűrve és a bénító kétségeket elhallgattatva, zavartalan boldogságban fogom megünnepelni szerzeteseimmel 1936 karácsonyát Esztelenség lenne arra gondolni, hogy Coray jövőjét már nem fenyegeti semmi veszély: olyan nehézségek fognak még felbukkanni, amelyekre a legkevésbé számítunk. De a jó Isten segítségévéi majd azokat is legyőzzük.“

Hét óraker, Dom Alexis kopogására mindenki abba hagyta az olvasást és Jean-Baptiste testvér behozta a vacsorát: roston sült apró halat burgonyasalátával, azután egy tányéron almát, mogyorót és néhány szem datolyát. És amíg a többiek elfogyasztották a sovány böjti vacsorát, Clément atya felolvasta az Evangéliumból a Megváltó születésére vonatkozó részeket. Azután mindnyájan le-

pihentek, mert a vigília a matutinunival, és az éjféli mise egyig-félkettőig is eltart.

Ítíz óra volt, amikor a szerzetesek és a feketébe öltözött vendég bevonultak az oratóriumba és a vigília elkezdődött. Dom Alexis ragaszkodott ahhoz, hogy mihelyt többen vannak Coray-ban, a Regula rendelkezéséhez híven, az officiumokat a szokásos recitálás helyett énekeljék. „Sohasem fogom elfelejteni azt a matutinumot — írta Bricard úr abban a levelében, amelyben a szíves karácsonyi fogadtatást volt iskolatársának megköszönte. — Nem Coray volt az első kolostor, ahol vendégül láttak: jártam Soiesmes-ben, Thymaduc-ben (amikor, mint fiatal szerzetest meglátogattalak), Ligugé-ben s mindig élményt jelentett, ha meghallgattam a szerzetesek officiumát. Ti, akik állandóan a kolostor légkörében éltek, talán nem is tudjátok, mit érez az ember, ha végignézi szertartásaitokat és éneketeket hallgatja. Coray-ban nem lehetett szó lenyűgöző szertartásról s még kevésbé művészi énekről. Ehhez az egykori templom arányaira lett volna szükség és arra a száz szerzetesre, aki benne énekelt, összeszorult a szívem^ amikor a még szegényesnek is alig nevezhető kis oratóriumban szétnéztem: csupasz falak, képek helyett nedves foltokkal, egy teljesen sima oltár, amelynek ridegségét az öreg testvér virágai sem tudták enyhíteni, a díszes faragású zoltároskönyvtartók helyett két barnára pácolt fenyőfaálvány, a stallumok helyén fapad. Es a templomok megbékítő illata helyett egy minden pillanatban elalvással fenyegetőző nyomorúságos petróleumlámpa kellemetlen szaga. De nem volt sok időm szemlélődni, felhangzott az első zoltár, három szerzetes erőtlen, jajgató, időnkint elcsukló éneke, mintha eltévedt gyermekek kiáltának segítségért

az éjszakában. Ott, a Coray-i oratóriumban értettem meg, hogy a szépség, a harmónia, a fület és szemet lebilincselő varázs alatt, mélyen, nagyon mélyen egy másik világ rejteződik: a tiszta érzelem és az extázis világa, amely azokban már nem e világi. Éreztem, hogy az Istennek jobban tetszik a ti nyomorúságos, elnyújtott éneketek a legsodálatosabb kórusnál is, aminthogy jobban gyönyörködik egy Lisieux-i Szent Teréz ügyefogyott versében mint Dante Színjátékában. Pedig az Isten nemcsak a jó szándék és a romlatlan szív Jutalmazója, hanem a tökéletes Művész is. Ó, milyen irigykedve néztem átszellemült arcokat, mely szinte elszakadt a gyenge testtől, hogy tanúságot tegyen Alkotójának: mégsem volt oka megbánnia, amiért embert teremtett a földön.

„És már nem is tűnt szokatlannak a vontatott ének: olyan volt, mintha a mélyből jönne, a katakombák remegő homályából. Nem sok képzelőerő kell ahhoz, hogy katakombának lássuk azt a sötét, nyirkos, alacsony menyegyzetű oratóriumot, ahol négy rajongó keresztény imádja az üldözött és meg nem értett Istent. Igen, Anselme atyának igaza van: Coray-nak az a hivatása, hogy falai között néhány szerzetes ugyanolyan hittel és bizakodással próbál élni, mint éltek földalatti barlangjaikban az első keresztények. Mi, akik a világban élünk, elvesztettük az élet értelmét; de ezt csak olyankor érezzük, ha — mint engem Coray-ban — megérint annak a másik, az egyetlen világnak a szellemkeze...”

A matutinum után Dom Alexis, Lamotte-Chauffier püspök felhatalmazásával, megáldotta az oltárt, majd elkezdődött te énekes éjféli mise, az első mise Coray-ban százötven év óta. Dom Alexis hangja most már tisztán csengett és még Clement testvér arca is meglágyult, ami-

kor a Leckét, Szent Pálnak Titushoz írt levelének egy részletét elénekelte. Ís Bricard úr, a vendég, meglepődve vette észre, hogy Jean-Baptiste testvér sír mellette.

Másnap délelőtt Jean-Baptiste testvér vízért indult, de alighogy kilépett a kolostor ajtaján, a vedreket letéve, vissza is szaladt, egyenesen a melegedőbe, ahol a szerzetesek és a vendég Coray jövőjéről beszélgettek.

— Apát úr kérem — mondta az öreg fráter elfúló hangon s arcáról megbotránkozás rítt le — tessék kijönni, ezek a gazok megint itt jártak, éppen karácsony éjjelén. Befirkálták a falat.

Mindnyájan kimentek. A kolostor nemrégiben kimeszelt falára egy kéz faszénnel ezt írta:

ESZELŐSÖK

A méternyi nagyságú, idétlen betűk feketén ia&otak a falon a gyűlölettől.

— Igen — szólalt meg Dom Alexis —, ezeknek az embereknek a szemében mi eszelősök vagyunk: megtelepedtünk itt a romok között, egy házban, mely már istállónak is alkalmatlan, pedig senki sem űzött el bennünket onnan, ahoí eddig éltünk. És a világ szemében még inkább eszelősök vagyunk. De ez természetes: mi mást látnak az emberek bennünk, akik önszántunkból lemondunk mindenről, ami egy világi életnek az értelme és célja, önként és meggondoltan lemondunk függetlenségünkről és szabadságunkról, hogy az Isten rabszolgái legyünk, akik elébe mennek az akaratának, boldogok, ha kitalálják a gondolatát, és ha várnak is jutalmat odaadásukért, nem e világon várják. Lemondtunk a pénzről is

s mindarról, amit nyújtani tud; lemondunk a hatalomról, mely még az aranynál is mélyebb mámort tud okozni; lemondunk az élvezetekről, a test és a szellem élvezeteiről. Nincs ember a földön, akit egy zsarnok kénye vagy az elemek érzéketlensége jobban meg tudna fosztani a tulajdonától, mint ahogyan mi fosztottuk meg önmagunkat. És miért? Azért a fejünkből kiverhetetlen rögeszméért, hogy ezzel az Istennek kedves dolgot cselekszünk. Ezt még kevésbé tudja a világ megérteni. Ha sztoikus gögből mondanánk le mindenről, eszménynek állítanának az ifjúság és a kenyeret követelő nyomorultak elé. De annak az Istennek a kedvéért lemondani mindenről, aki, ha létezik is, ilyen badarságot (ahogy ők mondják: ilyen embertelenséget) nem kíván, csak egy eszelős agyában születhet meg. — Elhallgatott, végighúzta kezét a falon, mintha meg akarná simogatni a fekete betűket, azután anélkül, hogy tudná, kinek a szavait ismételi el, ezt mondta: — Milyen boldogság tudni, hogy a világ bennünket eszelősnek nevez . . . Ezek a szegények azt hitték, vérig sértenek minket, ha ezt a szót írják Coray falára; a jó Isten azonban megengedte, hogy öröme: okozzanak vele. Jean-Baptiste testvér — fordult az öreghez, aki még mindig azon méltatlankodott magában, hogy ezek éppen a szent éj .szakán csúfították el a kolostort —> megtiltom, hogy eltüntesse ezeket a betűket. Itt maradnak, amíg az eső le nem mossa őket, vagy aki oda-rajzolta, jószántából el nem tünteti.

Jean-Baptiste elballagott a vedrével, ők pedig visszamentek a melegedőbe. Anselme atya, aki némán hallgatta Dom Alexis szavait, most megszólalt:

— És ha mi a világ szemében eszelősek vagyunk, m. igazság kedvéért meg kell állapítanunk, hogy mi is esze-

lősnek tartjuk a világot. Nem nagyon szoktuk ezt hangoztatni, szánalmunk tiltja, hogy gúnyolódjunk a szeren esetleneken, akiknek a tekintetében a legtöbbször örökség az a zavaros fény, de magunkban újra és újra megállapítjuk a sajnálatos tényt. Mert hogyan vélekedjünk azokról, akik Öntudatuk ébredésétől egészen addig a másik gyermekkorig, amit bölcs öregségnek neveznek, remegve nyújtogatják a kezüket a gazdagság, a hatalom, a mámor álnok gyümölcsei után. Olykor azt hiszik, sikerült valamit megragadniok s bár csupán keserű íz marad utána a szájukban, ők szomorúan, de érthetetlen konok-sággal tovább ágaskodnak. Ha értelmes lények lennének, bevallanak maguknak, hogy minden elfogyasztott gyümölcs után még nagyobb szomjúság gyötri őket, és ami elgondolkoztatóbb: addig sem éreznek semmi különöset, amíg az áhított gyümölcs az ínyüket édesíti. De, önmagukat áltatva, mindig azt remélik, hogy a következő majd ízesebb lesz, reménykednek, amíg a kegyes halál össze nem kulcsolja reszkető kezüket a mellükön. Az egész élet csak egy pillanat, mondják néha, utána nem jön semmi, vagy még rosszabb, kár lenne nem kihasználni ezt a pillanatot. Akik így beszélnek, nem tudják, hogy ebben a pillanatban az emberi ésszel elképzelhető legnagyobb tét forog kockán: sorsunk az örökkévalóságban.

—A kérdés csak az, — mondta Bricard úr — hogy végeredményben ki hát az eszelős: a világot megtagadó szerzetes, vagy aki a szerzetest nevezi eszelősnek. Egyszer ki fog derülni, mert ha nem, a világnak volt igaza.

—A világnak még akkor sem lenne igaza, ha a pillanat után semmi sem következne. A teológusok legnagyobb részének ugyan az a véleménye, hogy a bűn fogalma korrelációs Isten fogalmával: ha Isten nem léte-

zik, értelmetlenség bűnről, erényről, jócselekedetről beszélni, ha Isten nincs, kötözni való bolond, aki bármiről is lemond önszántából. Nekem azonban nem ez az érzésem s azt hiszem, nem én vagyok az egyedüli, aki így érez. Ha valaki most belépne ide és minden kétséget kizáróan bebizonyítaná, hogy tévedtem, amikor Isten létezésében hittem (hangsúlyozom: minden kétséget kizáróan, tehát úgy, hogy teljesen meggyőzne), talán nem imádkoznék többé, de éppen úgy élnék, amint eddig éltem. Továbbra is lemondanék mindenről, jóllehet tudnám, hogy jutalom még a másvilágon sem vár reámi, mert ez a másvilág nincs. A társaival labdázó későbbi Szent Alajostól megkérdezte valaki, mit csinálna, ha megtudná, hogy csak egy félórája van hátra, amire ő ezt válaszolta: „Tovább játszanék.“ Ha azt kérdezték volna tőle, mit csinálna, ha megtudná, hogy Isten nem létezik, valószínűleg ezt felelte volna: „Tovább játszanék, azután éppen úgy élnék, ahogyan eddig éltem.“

Dom Alexis az ébresztőre nézett: rögtön itt a sexta ideje, azután Anselme atyához fordulva ezt mondta:

— Valószínűleg én is követném a példáját, de akkor a világ nem ok nélkül nevezne bennünket eszelősöknek. Egyébként, a legtöbb világi ember sem élne gonoszabban, ha bebizonyítaná neki, hogy az a Isten, akinek a létezését elismeri (bár tettei nem erre vallanak), pusztá agyram: nem változnék meg, mert keményebb szívű, hazugabb, paráznább már nem lehet. — Elhallgatott, azután emeltebb hangon ezt mondta: — Eszelős testvéreim, menjünk sextára.

Clément atya megígérte a vendégnek, hogy délután megmutatja neki a romokat. Négy óra felé az eső meg-

állt, s amíg Dom Alexis és Anselme atya a Merléac-i plébános elé ment, ők ketten megnézték az egykori templom és kolostor maradványait.

— Ma természetesen nehéz elképzelni, milyen lehetett Coray fénykorában — magyarázta a fiatal szerzetes. — Helyes képet csak akkor alkothat róla az ember, ha is meri az épületekre vonatkozó cisztercita szokásokat. Bárhol telepedtek is le Citeaux szerzetesei, a kolostort egyforma terv szerint építették fel. Ha visszamegyünk, majd megmutatom Coray alaprajzát; a maradványok után készítettem el, de egyezik a többi korabeli kolostoréval. Ami a stílust illeti, a rend Statútumai nem határozzák meg; de az épülettömb elrendezése annyira összefüggött liturgikus és kolostori szokásaikkal, hogy minden lényeges eltérés az építkezésben megzavarta volna életrendjüket, amitől mindenekelőtt óvakodni kellett. Tetszés szerint választható stílus, pontosan szabályozott elrendezés. Es egy harmadik cisztercita vonást is hozzátehetünk: egyszerűség mindenben. Ezzel is a szegénység eszményét akarták megvalósítani, de valószínűleg más, többé-kevésbé misztikus okok is közrejátszottak abban, hogy nemcsak a fényűzést és a keresettséget, de minden felesleges díszítést is kizártak épületeikből. Ebből korai lenne azt következtetni, hogy száműzték a szépséget és a művészetet; ellenkezőleg, a tizenkettedik és a tizenharmadik századi cisztercita épületek művészi jellegét a szakértők nagyon is méltányolják. A vonalak tisztaságát a pusztán díszítő motívumok hiánya még jobban kiemeli, és a lélek legbensőbb, legfinomabb vágyódásai tökéletes kielégülést nyernek, mert semmi banális vagy közönséges nem /avarja meg áhítatát.

Az egykori templomhoz értek. Kétoldalt még álltak

a falak, de az ablakokat betömték és az indás növények mindent beleptek.

— Coray épületei között legjobb állapotban a templom van — folytatta Clément atya. — A tizenkettedik század végén készülhetett el, boltívei és ablakai az átmeneti stílus jellegzetességeit mutatják. A keresztalakú, háromhajós épület, a hosszú kórossal ugyanakkor a cisztercita templomokra is jellemző. A tizenhatodik században a javadalmas apátok sajnálták a pénzt az ablakok fenntartására, ezért a legnagyobb részüket befalazták, az oldalhajókat pedig pusztulni engedték. De még így, oldalhajók és az előcsarnok nélkül is megrághja az embert ez a templom. Tessék megnézni a környékbeli gránitból készült oszlopfőket: a virágokat és a többi motívumokat az itteni növényzettől kölcsönözték, kivéve a kereszthajó egyik oszlopát, amelynek a domborműveiről még nem tudtam megállapítani, hogy mit jelentenek. — Magával húzta a vendéget, aki megilletődve lépdelt az évszázados falak között. — A keresztthatjó kápolnáit nem számítva, a templom sohasem volt beboltozva: Bretagae-i szokás szerint faburkolat borította, ez rejtette el a gerendázatot. A keresztthatjó közepén emelkedett a magasba egy fából készült kúp, a két kolostori haranggal.

„A templomból a kolostorfolyósóra egy ajtó vezetett, most annak a helyén állunk. A fedett téglalap alakú folyosóból, ahol a szerzetesek sétájukat végezték vagy olvastak, amint látja, semmi nem maradt meg. Gyertyaszentelőkor, Virágvasárnap és az Ür mennybemenetelének az ünnepén itt tartották a liturgikus körmeneteket; esténként pedig, kompletórium előtt itt olvastak fel a padon ülő szerzeteseknek. Ezt a szokást a trappista kolostorokban a mai napig megőrizték. Itt még látni lehet —

mutatott a kereszthatjő falába vájt ívboltozatos, rekeszes fülkére — az armorium, a közös könyvtár maradványait. Aki nem ismeri a kolostori szokásokat, azt hiszi, hogy ezek üreges sírok. A közös könyvtáron kívül, amelyet a szerzetes szabadon használhatott, a sekrestye mellett volt egy másik könyvtár is. A káptalani terem bejáratával együtt ez van a legjobb állapotban, lemezes kőből készült boltozata is épen maradt; csak az a fal tűnt el, amely a sekrestyétől elválasztotta. De az egykori Coray maradványai között a capitulum homlokzata a legszebb; ha a kolostor többi része is ilyen volt, ami valószínű, építőinek sikerült bebizonyítaniuk, hogy bár a ciszterciák idegenkedtek minden felesleges díszítéstől, ihletett művészek voltak...“

Megálltak a káptalani terem homlokzata előtt: hatalmas, boltíves kapu, jobb és baloldalán kettős ívboltozattal s az egész nyitott, mert a káptalan ülései nyilvánosak voltak, a kolostorfolyósóról is be lehetett látni a terembe. Az oldalboltozatokat karcsú oszlopok díszítik. „Milyen különös, — szólalt meg a vendég — a templom vastag falai megroskadtak, ezek a törékeny, elegáns oszlopok pedig olyan fiatalosan állnak, mint hét-nyolc évszázaddal ezelőtt.“

Léptek hallatszottak, Dom Alexis közeledett feljük a Merléac-i tjlébánossal. „Ha megengedi, — mondta Bricard úrnak a fiatal szerzetes — majd holnap folytatjuk.“

— Nyáron, Szent Bernát napján újra el kell jönnöd, — fordult Dom Alexis egykori osztálytársához — Clement atya addig megnyitja a befalazott ablakokat és megtisztítja az agyagrétegtől a kolostorfolyósóval szomszédos részt, ott a túlsó oldalon. Ennél többet egyelőre

nem tehetünk, legfeljebb a templom falairól is leszedjük az indát.

Lassan elindultak a kolostor felé. Langyos szél fúj, s úgy látszott, hogy imár esni sem fog, mintha a Bretagne is kedveskedni akarna a szerzeteseknek ezen az ünnepen. Dom Alexis a szomorkás vidék láttán arra a másik karácsonyra gondolt, Tanúében. A hó teljesen belepte az apátságot, a tető karácsony éjjelén nagyot dördülve beszakadt a nyugati szárnyon, a vendégek cellái felett, s karácsony előnapján a szerzeteseknek csak órákig tartó munkával sikerült utat vágniok a műhelyekig. És az ünnep délutánján — ma egy éve — a szerzetesek, a két fázós öreg: Gueric atya és Laurent atya kivételével, kimentek a kertbe és az apát szavára hógolyózni kezdtek Némán, egyetlen egy hang nélkül. Fehér öltönyükben, a fejükre húzott hegyes csuklyában olyanok voltak, mint egy különös szertartást űző szellemalakok. Köröskörül is minden fehér volt a Belle Etoile és a Sambuv oldalában még a fák is fehéren csillogtak, a négy barnaruhás fráter úgy hatott, mint néhány folt egy óriási jegesmedve kiterített bundáján. Még ő, Dom Alexis is lehajolt egy imrék hóért és tarkóndobta vele Louis atyát. A játék alig tartott tíz percig: tapsára a szerzetesek lerázták magukról a havat, kipirult arcukról eltűnt a mosoly, s máris folytattak lassú, nyugodt sétájukat, egymás mögött, a széles bástyafalon. Mintha téli látomás lett volna az egész.

A volt tamiéi apát előtt most valóban látomásként villan fel ez a különös kép, és a háttérben azok a hegyek, amelyeket sohasem fog vizontlátni. De a vízió csak egy másodpercig tartott, s ez a három ember, aki meillette halad, észre sem veszi szomorú mosolyát.

MÁSODIK RÉSZ

A CSODÁK FÖLDJE

I

Kisietett az állomás elé, abban a reményben, hogy talál egy szekeret, mely legalább Jugonig elviszi: onnan Coray már csak nyolc kilométer, másfél óra alatt megteszi, még akkor is, ha a talaj nem szikkadt fel az elmúlt napokban. De az állomás előtti térség üres volt; az a néhány utas, aki a délutáni vicinálissal érkezett Saint-Brieuc felől, már el is indult Jugon vagy Plénée felé. Anselme atya egyideig még reménykedve nézte a vasúti aluljárót, hátha kibukkan egy kocsi, azután ő is elindult. A tizenhárom kilométer nem jelent különösebb megerőltetést, de Doni Alexis nem fogja tudni, miért késik: már kora délután Coray-ban kellett volna lennie, s most hat óra múlt. Arra az apát úr természetesen nem gondolhat, hogy ő lekészte a reggeli vonatot: azokat a papnövendékeket, akik előző este már nem kerülhettek sorra, a lelkigyakorlatot befejező közös áldozás előtt kellett! meggyóntatnia, s egyik-másik hosszabban térdelt előtte. A vonat háromnegyednyolckor indult, ő akkor fejezte be a misét.

A Saint-Brieuc-i szeminárium húsvéti lelkigyakorlatát többnyire egy dominikánus vagy karmelita atya szokta vezetni. De ebben az évben, Lamotte-Chauffier

püspök óhajára, a szeminárium rektora Coray-ba írt levelet, megkérve Dom Alexist, hogy vállalja el ezt a megbízatást, vagy küldje el valamelyik szerzetesét. A Saint-Brieuc-i püspök ezzel a kitüntető és jelentős meghívással akarta elnémítani azt a néhány szájaskodót, aki azt állította, hogy csak a Versailles-i érsek nyomására vette fel Dom Alexist egyházmegyéjébe, s ugyanakkor értésére akarta adni Coray remetéinek, hogy méltányolja eddigi erőfeszítésüket. Mert Dom Alexis a püspök kifejezett óhajára, minden hónap elején részletesen beszámolt életükről, a végzett munkálatokról és az újonnan érkezetekről. Ezek a levelek azután továbbmentek a Szerzetesek Kongregációjához, ahol külön dossziéba kerültek, melyen ez állott: „A Coray-i (Franciaország, Saint-Brieuc-i püspökség) kísérlet“.

Dom Alexis először maga akart Saint-Brieuc-be menni, hogy az alkalmat felhasználva, megismerkedjék a püspökség vezető papjaival, és a könyvtárban utána nézzen néhány, Coray alapításával kapcsolatos adatnak. Már a nyolcszáz éves jubileumra gondolt, amelyet méltón szeretett volna megünnepelni. De amikor leült, hogy válaszoljon a papnevelde rektorának, másként határozott: ha ő vezeti a lelkigyakorlatot, a kispapok figyelmét inkább az ő személye és a köréje fonódó legendák fogják lekötni, mint az elmélkedés anyaga. Is a tamiéi események még élénkebben élnek benne, semhogy nyugodtan tudna válaszolni, ha a tanárok közül valaki kérdezősködik. Jobb lesz, ha Anselme atyát küldi el; őt kevésbé ismerik, és van valami a tekintetében, ami elnémítja a kíváncsiakat. Így történt, hogy március végén, nagyhétfőn, a Saint-Brieuc-i papnövendékek lelkigyakorlata az egykori vegyészmező elmélkedésével kezdődött. Az el-

múlt években a tanárok közül csak az ügyeletes vett részt: az elmélkedéseken; de most, kíváncsiságból, vagy a Coray-i temetéknek kijáró tiszteletből, többen is megjelentek, lis ami a múltban sohasem történt meg, pedig a Rennçs-i karmeliták és a Lannion-i dominikánusok legkiválóbb szerzetesei vezették a lelkigyakorlatokat, aki egy elmélkedésen résztvett, a többit sem «mulasztotta el. „Nagyszerda délután, — jegyezte fel naplójában a papnevelde spirituálisa — amikor a növendékek az utolsó elmélkedésre gyűltek össze, a felsőévesek tantermében még a falak mentén is álltak, mert a szeminárium tanárain kívül, akik mindnyájan ott ültek az első sorban, a városbeli papok közül is megjelentek azok, akikhez három nap alatt ennek a különös szerzetesnek a híre eljutott. Pedig, ha udvariasan is, de elég hűvösen fogadtuk; ez nem annyira neki szólt, mint inkább társának, a volt trappista apátnak, akik érthetetlenül mást küldött maga helyett. Egyébként vendégünk is tartózkodóan viselkedett; amikor felajánlottuk neki, hogy megmutatjuk városunk nevezetességeit, arra hivatkozva, hogy készülnie kell a másnapi elmélkedésekre, nemet mondott. Történetesen én voltam a soros előljáró az első elmélkedésen, de kívülem Kerdanet és Feyen-Perrin tanár urak is résztvettek, és természetesen a növendékek. Az 1936-os lelkigyakorlatot Narcisse Quellien dominikánus latya vezette, logikusan felépített, rendkívül hatásos beszédei még mindenkinek az emlékezetében éltek, ami még jobban megnehezítette a Coray-ból ideküldött ismeretlen atya dolgát. Rögtön megállapítottam róla, hogy nem jó szónok: tavaly fiataljainkat nem utolsó sorban az előadó széles hangskálája és erőteljes taglejtései ragadták meg; Anselme atya, rögtön az első szavak után, összefonta kar-

ját a mellén (ezt a szokást bizonyára trappista korában vette fel: a fehér kámzsa alá rejtett kar szoborszerű mozdulatlanságot kölcsönöz a beszélőnek, ami — ellentét képpen — rendkívül hatásos lehet; de mostani fekete reverendájában ez félszegen hatott, az ember azt gondolta, a testi munkában eldurvult kezét akarja elrejteni). És a hangskálája sem volt olyan gazdag, mint Narcisse atyáé. Mindezt szándékosan hangsúlyozom, annak a bizonyítására, hogy minden külső, hatástkeltő segítséget elvetett magától. És mégis, amikor sötétkék szemével ránézve megszólalt, az volt az érzésem, mintha valami természetfeletti szél, à Lélek szele zúgna a teremben. És a növényedékeket is hasonló érzés kerítette hatalmába: egyetlen egy köhintést, székropogást sem lehetett hallani. En hátul ültem, nem láttam az arcukat, de megmerevedett nyakuk minden elárult. Nem tudnám elmondani, mivel érte el ezt a hatást, mely a szó szoros értelmében leírhatatlan volt. Első elmélkedése tárgyául a reménységet választotta, a zoltárost idézve: „Quoniam tu es, Domine, spes mea\ Kétségtelen, szép téma, de mi újat lehet mondani róla annyi kitűnő beszéd és könyv után? Nem, nem mondott semmi újat; ha valaki más mondja, valószínűleg megértően, jóindulatúan bólogatunk; de amikor ez a szerzetes ejtette ki azokat a — sajnos — simára koptatott, ízetlenné vált szavakat, melyek hallatára az ember agya talán még mozgásba jön, de a szíve hideg marad, összeszorult a torkom és minden ok nélkül sírni szerettem volna. Nem volt semmi patetikus s még kevésbé érzélgős abban, ahogyan az Isten szót kimondta, de mintha az ő szájából hallottam volna először ezt a rettenetes és mégis végtelenül édes szót. Vagy talán eddig holt anyag volt, s most ez a mozdulatlan fekete alak, anélkül, hogy

az égre nézett volna, anélkül, hogy a hangja megremegtetten volna az ablakokat, természetfeletti étellel töltötte meg. Reménykednünk kell Istenben, aki maga a Szeretet, aki előtt éppen olyan kedves a legnyomorultabb ember is, mint bármelyik angyala', mondta, és a szeretet szóra melegség járta át ez a rideg tantermet, ahol annyi unalmas szó hangzott el az évtizedek folyamán.

„Aznap délután a szeminárium összes előjárói megjelentek az elmélkedésen, ami azelőtt sohasem fordult elő. Anselme atya úgy tett, mintha nem vette volna észre a hirtelen támadt érdeklődést; de az is lehet, hogy valóban nem tűnt fel neki semmi, mert bár a tekintetét állandóan hallgatóira szegezte, érzésem szerint mégis távol volt tőlünk. Széles szakadék tátongott közte és köztünk, amelyet emberi erővel aligha lehet átugorni. És most már megértettem, miért küldte el a volt trappista apát maga helyett ezt a szerzetest. Természetesen nem arra gondolok, hogy Anselme atya varázsával a mi fiataljainkat akarta abba a kolostorba csábítani; de ha az volt a célja, hogy Saint-Brieuc figyelmét felhívja Coray-ra, ügyesebben nem csinálhatta volna.

„Anselme atya egyénisége és szavai mély hatást tettek a növendékekre. Évek óta az volt a szokás, hogy mint spirituálisuk, húsvét után megbeszéltem velük a lelki gyakorlat tanulságait. De ez most elmaradt, s bizonyára ők is megérezték, hogy ebben az esztendőben sem a lelki gyakorlat anyagát, sem a vezető egyéniségét nem szabad boncolgatni. És ennek a hatásnak a mélységét mutatja az a változás is, amely néhány növendékben, elsősorban a kis T.-ben végbement ...“

A Jugon-i templom órája hetet ütött. Anselme atya kiért a faluból és elindult azon az ütőn, amelyet négy hónappal azelőtt Dom Alexis-szel tett meg. Négy hónapja már, hogy Coray-ban van: a Tamiéban töltött tizenkét év alatt nem történt annyi, mint itt november elseje óta. S volt egy pillanat, amikor azt hitte, az apát úr megtorpan: a vénasszonynál tett látogatás után. Egy szóval sem célzott a benne dúló küzdelemre, de ő világosan látott mindent. Szerette volna megnyugtatni, bátorítani, átadni a benne élő bizonyosságot, hogy ezek a kellemetlenségek éppen úgy hozzátartoznak Corayhoz, mint a szüntelen eső, vagy az északi szél, mely csak addig fogja leszaggatni a tetőt, amíg az egész el nem készül. De hát akkor miért nem szólalt meg, miért nem vetett legalább egy biztató tekintetet az apát úr felé? Milyen különös is a kettőjük viszonya. Amíg az anyja élt, minden idejét neki szentelte, nem volt alkalma megismerni sem a szerelem, sem a barátság érzését; anyja halála után pedig rögtön belépett Tamiéba. Dom Alexishez valószínűleg a barátságnál is nemesebb érzés fűzi, természetfeletti vonzalom, a között elhivatottság tudata, mely olyan erős, hogy a veszély vagy a megpróbáltatás óráiban sem bátorításra, sem vigasztalásra nem gondol. Voltaképpen nem is ismerik egymást, pedig tizenkét évet töltöttek egy fedél alatt, s itt Coray-ban még inkább egymásra vannak utalva. De ha az apát úr kijelenti, hogy holnap reggel elutazik, eszébe nem jutna megkérdezni tőle, mit kell elintéznie, hova megy, meddig marad távol. Egy világi ember tatián meg sem értené ezt, pedig nincs ennél természetesebb: a lelki dolgokon kívül nem léteznek egymás számára, s amint az emberi érzések: a bánat, gond, öröm, megelégedés a saját személyükben sem érdeklik

őket, a másikon is közönyösen hagyják. Mindaddig, amíg az isteni dolgokkal nincsenek összefüggésben. Ridegség? Lehet. De az emberi érzések melegében az Isten gyakran didereg.

Azok a kétségek, amelyek az apát urat lakkor gyötörték, arra voltak jók, hogy egyszer s mindenkorra leszámoljon velük. Jean-Baptiste testvér megérkezése csak siettette a végüket. Azóta sohasem gondol kishitűen Coray jövőjére. Az erdő vadjait ugyan még nem sikerült megszelídíteni, de majd eljön annak is az ideje. Egyelőre az a fontos, hogy sikerüljön továbbra is a Regula szerint élve minden nappal jobban megközelíteni azt az eszményt, amely Coray-ba hozta őket. Az sem baj, ha továbbra is csak négyen maradnak; kissé több munka, több gond, ennyi az egész. Nemsokára elkezdődnek a tavaszi munkálatok, teljesen a két kezükből fognak megélni, amint Szent Benedek parancsolja. A kitermelt fa árából pedig rendbehozhatják a kolostort.

Lassan besötétedik, iaz utat csak egy-egy tócsa és a kerékvágásban megrekedt víz fényfoltjai mutatják. És esik is, de ez az eső más, mint a téli, az ember azt hiszi, ködbe került, s csak lassan veszi észre, hogy az a nagyon finom eső permetez, mely fénylő mázzal vonja be a köveket, a fákat, a közeledő alakokat. Ilyenkor, koratavaszzal, a kolostor felé vezető út már nem olyan kihalt: a mezőkről hazatérő emberek úgy közelednek, mintha árnyékok volnának, s rögtön el is tűnnek. Csak facipőjük kopogása hallatszik és a beszédjük. Aztán megint elcsendesedik minden, Anselme atya magára marad.

A köd utánanyúló szellemkézként simogatja az arcát, a nyakszirtjén érzi tapintását, alattomosan behatol a felöltője és a reverendája alá, s összekeveredik teste verí-

tékével. Mert gyorsan halad, szeretne már Coray-ban lenni, beszámolni Dom Alexisnak a kolostoron kívül töltött négy napról, újra beilleszkedni abba az életbe, amelyből most egy kissé kizökkent. Csak ezzel lehet megmagyarázni, hogy ő, aki otthon sohasem révedezik a múlton s még kevésbé foglalkozik önnönmagával, most életének arra a szakára gondol, amelyet mindennél jobban elfelejtett. A három évvel ezelőtti korszakra, amikor az első szerzetesi évek nyugalma és kiegyensúlyozottságát¹ a megpróbáltatás kísértései váltották fel; a lélek sötét éjszakájára, melyről a középkor misztikusai rémülettel emlékeznek meg, a fekete szélcsendre, ennél a minden viharnál veszélyesebb mozdulatlanságra. Akkor még nem tudta, hogy Isten kegyelme taszította abba a végnélkülinek látszó alagútba, ahol valósággal a pokolba érezte magát, pedig csak a tisztító tűz levegője fojtogatta. Éjszakánként egy ismeretlen erő letaszította a lócájáról, és arra kényszerítette, hogy — áthágva a szabályt — leosonjon a templomba, s ott hajnalig vergődjék, remény és kétségbeesés között. Eleinte még azt hitte, ez a lelki elhagyatottság csupán kegyetlen káprázat, Isten nem fordulhat el tőle; azután a kétségek lassan minden reménykedést és bizodalmat kiöltek belőle, s ő gyötörve érezte, hogy mindenki elhagyta és az Isten is eltakarta az arcát előle: az áthatolhatatlan sötétségben még az örökmécs vigasztaló fénye sem jutott el hozzá. Fel akart lázadni kegyetlen Ura ellen, de a lázadáshoz erő kell, ő pedig tehetetlenül vergődött, lelkéből lassan minden vér ki folyt. És úgy látszott, hogy ez az időtlen és feneketlen szenvedés sohasem akar véget érni. Anselme atya megbor-zad, amikor most akarata dieneré visszagondol azokra a hónapokra.

Azután hirtelen, minden enyhülés vagy figyelmeztető jel nélkül, abbamaradt a szenvedés. Megjárta a *via purgativa*, a tisztító út gyötrő meredkeit, s most rögtön elindult a *via contemplatíván*, a szemlélődés csodálatosan derűs útján. Nem érték örömök, és lelki élete mégis boldog volt, mert az isteni jelenlét érzése mindenüvé elkísérte. Néma imádság volt minden mozdulata, ha a Tamié körül a durva testi munkát végezte éppen úgy, mint amikor a bástyafalon sétálva a hegyeket nézte és természetfeletti boldogságában megsimogatta a bástya végén álló körtefát. Nyáron Dom Alexis mindig megengedte, hogy a szerzetesek a szabadban töltsék sziesztájukat; Anselme atya azt a kis erdei tisztást szerette, ahonnan be lehetett látni a kolostor udvarába és, ha a szél felfelé fúj, a kút csobogását is hallhatta. Hátonfekve elnézte az olasz határ felé vonuló felhőket: megálltak a völgy felett, árnyékba borítva Tamiét, aztán folytatták útjukat és árnyuk alázatosan követte őket. Egy hosszantartó, súlyos betegség után érezheti így magát az, aki a halál kapujából visszafordulva, mindentudó szemmel nézi a világ rejtelmes képeskönyvét.

És ezt a boldog nyugalmat nem tudták megzavarni még a szeptemberi események sem. A kolostor zárt légkörében élő szerzetes mindenre érzékenyen reagál, egy hangosabban kimondott szó robajnak tetszik. Elképzelhető tehát, hogy a Citeaux-i események és Dom Alexis lemondása milyen vihart kavart fel a lelkekben. De Anselme atya természetfeletti nyugalmát fel sem borzoka az esemény, pedig az összes tamiéi szerzetesek között ő állt a legközelebb Dom Alexishez, és azt is tudta, hogy sorsa elválaszthatatlanul egybefonódott apátja sorsával. A Citeaux-i két kiküldött attól tartott, hogy Anselme

atya, kihasználva a szerzetesek nyugtalanságát, lázadást fog szítani, de a volt tamiéi apát odaadó híve rejtélye sebben viselkedett, mint valaha. Amikor egyenkint kihallgatták őket, Anselme atya nem kelt Dom Alexis védelmére, egyetlenegy szóval sem helyeselte a Coray-i tervet, csak átnyújtotta a Thymaduc-i apátnak a Szerzetesek kongregációjához intézett kérvényét, a rendből való elbocsájtatása ügyében. Es az alatt a hat hét alatt, amíg ügyét Rómában elintézték, ugyanaz a tökéletes szerzetes volt, mint előzőleg tizenkét évig.

Jobb lett volna szekeret fogadni Jugonban, ahogyan először akarta; már régen a kolostorban lenne. Könnyelműség nekiindulni egy útnak, amelyet végeredményben nem ismer, s nem gondolni arra, hogy ha teljesen besötétedik, mielőtt hazaérne, akár hajnalig bolyonghat, ilyenkor már nem találkozik senkivel, aki Coray-ba vezetné. Mert az ittenieket nem zavarja a köd, sem a sötétség, mintha az évszázadok óta itt élő őseikben ugyanaz az ösztön fejlődött volna ki, mint a vadlibákban, melyek most elhúznak a feje fölött, olyan alacsonyan, hogy a ködben szárnyuk suhogását is hallja. Ő ellenben kénytelen csaknem tapogatódzva lépni, már a víz fénycsíkjait sem látja, s ha nem halad óvatosan, felöltöje folyton beleakad az utat szegélyező rekettyebokrokba, vagy ami még rőszszabb, észrevétlenül letér a mezőre, mely éppen olyan » nedves és egyenetlen, mint ez ax elhanyagolt, keskeny út. Három-négy kilométert tehetett meg Jugon óta, ügyelni kell, hogy a Saint-Jacut-i elágazásnál jobbra tartson. Az apát úr nem kifogásolta volna, ha szekérre ül Jugonban: odáig amúgyis gyalog ment, s az a harminc-negyven frank nem olyan nagy összeg, főleg most nem, amikor a Saint-

Bfieuc-i papnevelde rektorától egy borítékban pénzt is hoz Dom Alexisnek. De most már mindegy, valahogyan csak eljut Coray-ba, legközelebb nem fogja elkésni a vonatot, s valószínűleg hosszú ideig nem is kell elhagynia la kolostort.

Egy pillanatig elcsodálkozott azon, hogy lába alatt keményebbnek érezte az utat, mintha ezen a részen nem esett volna; vagy talán a η ο ρ ο ι τ, mely az elmúlt napokban feléledt, kiszikkasztotta ezen a darabon a talajt. De Anselme atya nem szokott sokáig töprengeni; most is tudomásul vette a tényt s igyekezett hasznot húzni belőle: gyorsabban haladhatott, bakancsának fémes zaja eligazította, s amelletl úgylátszik a rekettyebokrok is megritkultak, néhány perc óta egyetlen egyszer sem akadt fenn rajtuk a köpenye. Ha olykor kikerült a ködből, felrémlett az út mellett egy-egy fa, de lehet, hogy ezt csak a képzelete vetítette oda, mert ugyanakkor az utat nem tudta kivenni. Megállt, elővette a zsebkendőjét, megtörölte az arcát, azután tovább ment. Minden pillanatban a Saint-Jacut-i elágazóhoz érhet, onnan jó háromnegyed óra a kolostor, ha az út továbbra is ilyen kemény, — azt szeretné mondani: gondozott, de ennek nincs sok értelme, mert amióta Coray szerzetesei megritkultak, nem volt, aki fenntartsa. Az a néhány szegény ördög, aki a tizenhetedik században a romok között tengődött, örült, ha a mindennapi kenyeret elő tudta teremteni. Azelőtt, Coray fénykorában, más volt a helyzet: a környék lakosságra rá volt szorulva az apátságra, amely a maga műhelyeivel, malmával, halastavával, az írástudó és a gyógyításhoz értő szerzeteseket nem is említve, fontosabb település volt, mint körülötte a falvak, Saint-Jacut, Langourla, Merléac, Le Gouray, és így a környékbeliek érdeke volt, hogy gon-

dozzák az odavezető utakat. Egyébként az apátságban élő két-háromszáz fráternek is rendben kellett tartania Coray környékét. De ez itt már valószínűleg az elágazó. Anselme atya néhány lépést tesz azon az úton, mely balra Saint-Jacut felé vezet, azután visszafordul, s megindul a másikon, Coray felé. Semmi kétség, a helyes irányban halad, nemsokára a kolostorban lesz.

Három-négyszáz métert mehetett, amikor hirtelen megállt. Lehetséges, hogy az imént, az elágazás előtt a talaj szikkadt meg, azért kopogott olyan hangosan a lába alatt; de itt, a fémcsengést más okozza, ez az út ki van kövezve, még szöges bakancsában is érzi. Hogy önmagát ellenőrizze, lehajolt és megtapogatta a talajt: igen, követni lehet a kissé egyenetlen kőkockák szegélyét. És amellet ez jóval szélesebb, mint amelyik Coray felé vezet. Úgy látszik, minden elővigyázat ellenére, mégis a Saint-Jacut-i útnak vágott neki; lehetséges, hogy az ki van kövezve, bár, ha néha az elágazásig sétált, ez sohasem tűnt fel neki.

Nem sokat tévővázott: megfordult és visszafelé indult. Még szerencse, hogy idejében észrevette, másként Saint-Jacutig ment volna. De hogyan tévedhetett ennyire? Vagy talán egy harmadik út is van az elágazásnál, amiről ő nem tud; az zavarhatta meg. Rögtön kiderül. Lelassította a lépteit, nehogy túlmenjen az elágazáson, melynek most jobbkezfelől kell lennie, s rövidesen el is érte. Elővette reverendája zsebéből a gyufát, amelyet Dom Alexis parancsából a kolostorban mindig magukkal hordtak, hogy ha a léghuzat eloltja a lámpát, ne kelljen a sötétben botorkálniuk, és meggyújtva egy szálát, a magasba emelte. A kis fáklya világánál megállapította, hogy csak két út van, s minden kétséget kizáróan a Saint-Jacut-i el-

ágazonál áll, mert jobbkéz felől ott sötétlik az a fiatal bükkfaerdő, amelyet már az első séta alkalmával észrevett. Nem, szerencsére nem tévedt el. De akkor honnan kerül ide az a kövezett út? Meggyújtott egy újabb szálát: vagy mégsem lenne kikövezve? mert, legalább is itt az elágazásnál, kőkockának nyoma sincs. Vállatvont, azután újra elindult a Coray-i úton.

Gondolatát most más kötötte le, s mégis pontosan tudta, mikor ért megint az útnak arra a szakaszára, amelyet már kőkockák borítottak. De életében már annyi különös dolog történt vele, hogy most sem lepődött meg. Csak azt a könnyű szédülést érezte, amely mindig valaminek az előjele volt. Valaminek, amitől Anselme atya félt s ami ugyanakkor boldogsággal töltötte el. Olyan volt ez, mintha egy kéz kiragadná az érzékelhető világból és az időből, és egy másik világba helyezné, melynek láthatatlan burája alatt a földi törvények elvesztik érvényüket. De ez a kéz olyan erővel ragadta ki, hogy egész lényében a vajúdás fájdalmát érezte. Ugyanakkor — mint ebben a percben is — emberi gyarlóságának a tudata továbbra is világosan élt benne, állapota csak abban hasonlított az álomhoz, hogy amint az álmodó mindent valóságnak fogad el és még a legvalószínűtlenebb helyzetben sem csodálkozik, őt sem lepte meg semmi. De mindig tudta, hogy nem álmodik, és nem is egy káprázat téveszti meg érzékeit.

Anselme atya helyében a legbátrabb embert is félelem fogta volna el, ha másodszor is a talpa alatt érzi azokat a kőkockákat, amelyek éppen olyan valószínűtlenek a Coray felé vezető úton, mintha a levegőben lebegnének. De a különös szerzetes nem ismeri a félelmet; amióta végigment a via purgativán, nincs mitől félnie, s most is

nyugodtan várja a bekövetkezendőket. Ugyanakkor még mindig arra gondol, hogy nemsokára Coray-ban lesz s Dom Alexist! még ébren fogja találni. Mert abban egy pillanatig sem kételkedik, hogy ez az üt, melyen a lépte csengőn visszhangzik, a kolostorba vezet. Ha nappal lenne, talán már látná is a templom magas falát.

Nem, Anselme atya nem lepődött meg, amikor hirtelen felbukkant előtte egy épülettömb, melynek méreteit a vele szomszédos templomból kiszűrődő fény csak sejtetni engedte. Annak az épületnek, ahol 6 lakik három társával, nyoma sincs, s mégis tudja, hogy Coray-ban van. És azon sem csodálkozott, hogy a templomból énekszó hallatszik: a szöveget nem tudja kivenni, de a melódia ugyanaz, amit ők énekelnek este a kis oratóriumban. Csak zengőbb, gazdagabb, színesebb, mintha egy hatalmas kórus énekelné.

Olyan gyengeség fogta el, hogy kénytelen volt neki-támaszkodni az épület falának. Ha valakit egy lapályról hirtelen felemelnének a Mont-Blanc tetejére; ugyanezt a szédületet érezné: a füle zúgott, halántékán lüktettek az erek, s a teste úgy remegett, mint egy meghajszolt, fiatal állat. Agya rendesen működött, csak mintha a következőtési képesség béndlt volna meg benne, s az a másik, amelynek segítségével az öntudatánál levő ember megkülönbözteti a józan ésszel elfogadható valóságot a megmagyarázhatatlantól. Nem kérdezte meg önmagától.' „Hogyan kerültem ide, hol vagyok, mit csináljak?“, hollott mind a három kérdés természetes lett volna; minden töprengés és szorongás nélkül elfogadta az adott helyzetet. S mint aki magától értetődőnek találja, hogy ehhez az ismeretlen épülettömbhöz vezetett az útja, most csak a templomi ének szövegét igyekezett kivenni. Egy hajósze-

rencsétlenségéből megmenekült kisgyermek viselkedik így, ha a csónak partot ér egy ismeretlen szigeten: a tengerparti színes kavicsokon kívül nem törődik semmivel.

Amikor lábának a remegése alábbhagyott, elindult a templom felé. Megalapította, vagy inkább egyszerűen tudomásul vette, hogy az épülettömbre támaszkodó templom a Coray-f templom; csakhogy a falai épen állnak, az ablakokat megvilágítja a bent égő gyertyák fénye, és a kis előcsarnok, amelyet csak Clément atya alaprajzán látott, a maga valóságában ott áll előtte. Végighúzta a kezét a homályból előtűnő oszlopfőn — nem a látóérzékét akarja ellenőrizni, csak olyan jó megérinteni a hideg gránitot — azután kalapját és felöltőjét ösztönös mozdulattal letéve, belépett a templomba.

A hatalmas sárga viaszgyertyák fényénél először a barnaruhás frátereket pillantja meg, kétoldalt, a templom falával párhuzamosan. Sokan 'lehetnek, mert mindkét oldalon három egymásmögötti sorban állnak: elől a fiatalok, — egyik-másik még gyermekkorban van — hátul, magasabban, az idősebbek. A gyertyák elől égnek, a kereszthajóban, itt hátul nem lehet kivenni az arcokat, csak simára borotvált koponyájuk csillog, ha időnkint előrehajolnak. Távolabb, egészen a kereszthajóig, klerikusok állnak egymással szemben. Éppen úgy, mint Tanúében, — gondolja magában Anselme atya — csakhogy itt legalább háromszor annyi atya énekel és rengeteg testvér. Elől, a jobboldali stallum szélén, pásztorbot ágaszkodik a magasba; igen, mellette az apát. Anselme atya most nesztelenül megindul a klerikusok felé. Olyan könnyű a lépte, mintha álmában menne, csakhogy ez most nem álom. S amint nagyritkán Tamiében is megtörtént, hogy valamiért elkésett a kompletóriumról, most ugyanúgy az

apát elé megy, és, bocsánatot kérve, letérdel előtte. Azután az idős szerzetes intésére feláll, mélyen meghajtja magát és visszamegy, a hátsó sor szélére, csaknem a testvérek mellé. És amikor felhangzik a százharmincharmadik zsoltár: „Ecce nunc benedictae Dominum, omnes servi Domini“, áldjátok most az Urat, mindnyájan, akik szolgálói vagytok az Úrnak, a későn jött szerzetes már a többiekkel együtt énekel: azzal a száz szerzetessel, akinek az arcáról a gyertyák fényében túlvilági boldogság ragyog. Neím, ezek az arcok nem e világiak, aminthogy nem e világi ez az ének sem, melynek zuhataga magával sodorja. Elöl két fiatal szerzetes kilép a sorból és eloltja a gyertyákat: a templomra most sötétség borul. Mindnyájan le-térdelnek és fejüket a karjukra hajtják. Anselme atya egy pillanatig azt hiszi, egyedül van ebben a nagy templomban; de nem, maga mellett érzi szomszédja kámzsáját, s a mély csendben olykor megropog a stallum. Azután az apát jelt ad koppantójáival, a szerzetesek felállnak és a kereszthajón át kettesével kivonulnak a templomból.

Amikor a fedett kolostorfolyosóra ér, már olyan ismerős körülötte minden, mintha évek óta itt élt volna, ezek között a hatalmas, durvaarcú szerzetesek között, akiknek a tekintetéből mégis kimondhatatlan szeretet sugárzik. Természetesnek találja, hogy ott megy közöttük — ebben a pillanatban lépi át a káptalani terem küszöbét: igen, a bejárat kettős oszlopait sokszor látta —, és a mellette haladó szerzetes sem néz reá meglepetten. Ismeri őt, az egykori mérnököt, vagy éppen ellenkezőleg: annyian élnek ebben az apátságban, hogy egy idegen arc fel sem tűnik. De milyen különös szokás, hogy egy kompletórium után még bemennek a káptalani terembe! Lassan elhelyezkednek a fal mentén, az apát is ott áll karosszéke

előtt; a testvérek pedig a kolostorfolyosón maradnak, de beláthatnak a terembe és őket is látni lehet. Anselme atya azt is észreveszi, hogy a karosszék felett függő kép nem Szent Bernátot ábrázolja, mint a trappista kolostorokban, hanem a Subiaco-i remetét, Szent Benedeket, amint barlangja előtt imádkozik.

Az apát elfoglalta helyét és intésére a szerzetesek is leültek. Anselme atya követi a példájukat, de ösztönösen elrejtí reverendája alá a bakancsát, mert a többiekén saru van. De mintha a káptalant más gondolatok foglalkoztatnák, senki sem törődik vele: a gyertyák most sötét arcokat világitanak meg, az előbbi áhítatot szorongás váltja fel, s bár még egyetlen egy szó sem hangzott el, Anselme atya tudja, hogy nem mindennapi jelenetnek lesz tanuja.

Attól a perctől kezdve, hogy a kövezett úton elindult, szinte magától értetődőnek vette a vele történeteket. De most, amikor az apát megszólalt, csodálkozva nézett fel: olyan volt, mintha egy ismerős tájszólást beszélne, melybe olykor idegen szavak keverednek. Miért besszei ez a szerzetes a régi krónikák nyelvén?

— Testvéreim, — mondta az apát, harsányan, hogy azok is hallják a szavát, akik a kolostorfolyosón állnak — ötven év óta talán most történik először, hogy az esti imádság után nem hálótermeinkbe vonulunk, éjjeli nyugalomra, hanem ide, a kapitulumba. Már délután is összehívhattalak vdlna benneteket, de nem akartam megzavarni azt a napot, mely, bármennyire is szeretném az ellenkezőjét hinni, némelyikünk utolsó kolostori napja volt. Amíg ti a földeken dolgoztatok, Lamfoalle-ból hírnök jött és tudatta velem, hogy Richárd hadai partraszálltak és megkezdték előnyomulásukat a hercegség belseje felé. Alapítónk hitvesének, Agnorée de Penthivière-

nek a családját veszély fenyegeti, reggelre Lamballe előtt lehetnek. Kötelességünk tehát haladéktalanul odasietni, és a várat az ellenségtől megvédelmezni. Ha az ostromló csapatok látják, hogy Lamballe komolyan ellenáll, továbbvonulnak végső céljuk, Rennes felé. Kétszázhetven ember nagy segítséget jelent, és vegyének figyelembe, hogy nemcsak alapítónk családjának a várat kell megvédelmeznünk, de a magunk biztonságát is. Lehet, hogy az ellenség elkerüli ezt a kolostort; de lehet az is, hogy Broons-on át vonul a főváros felé, s akkor Coray is útjába esik. Mindenképpen ellen kell tehát állnunk: de jobb egy megerősített várban védekezni, mint itt, ahol mindent feldúlának.

„Még éjfél előtt útnak indulunk s hajnalban Lamballe-ban vagyunk. Aki az öregek közül velünk akar jönni, kocsin velünk jön; aki itt akar maradni, itt marad. De egy erejének teljében levő szerzetest is Coray-ban kell hagynunk, aki szükség esetén tárgyal majd az átvonulókkal és vigyáz a kolostorra. Az apátság kincseit és az adományleveleket el fogjuk rejteni, nehogy az ellenség kezébe kerüljenek. Nem tudhatjuk, ki kerül közülünk élve vissza, ezért mindenkinek megmondjuk, hol lesz a rejtékhely. Én délután már kerestem megfelelő helyet: az utolsó árkád mellett fogjuk elásni, az emeleti feljáróval szemben. De először ki kell jelölnöm azt a szerzetest, akire a kolostort bízuk.“

Felállt, és az egyik háromágú gyertyatartóval a kezében, megindult a téglalap alakú terem túlsó végébe, lassan, mintha közben akarná eldönteni, hogy kit válasszon ki. Araikor az első szerzeteshez ért, az arcába világitott, néhány másodpercig gondolkodott, azután a következőhöz lépett. Még messze volt Anselme atyától, aki a

bejárat mellett állt, de a szerzetest most nyugtalanság fogta el, elsőízben e különös események kezdetétől. Ha a többiekkel Lamballe-be kell mennie, amint az apát mondta, talán sohasem tér vissza Coray-ba, és akkor mit fog gondolni Dom Alexis? Egy pillanatig arra gondolt, egyszerűen kimegy a káptalani teremből, de rögtön el-resteítte magát: nem véletlen, hogy ezek közé a szerzetesek közé került, nincs joga önhatalmúlag bármit is csinálnia. És még később is lemaradhat, ha elindultak Lamballe-ba. Ha Dom Alexis itt lenne, most egy tekintettel tanácsot tudna kérni tőle; de sem őt nem látja a teremben, sem Clément atyát. Mindegy, majd igyekszik nyugodtan a szemébe nézni ennek a másik apátnak, aki lassan közeledik feléje.

A gyertya fénye máris megvilágítja, az apát apró egérszeme kíváncsian néz az arcába, de Anselme atya kék szeme rebbenés nélkül állja a kutató tekintetet. Néhány másodperc az egész, az apát a következőhöz lép, és a szerzetes arca megint árnyékba borul. Úgy látszik, ebben a kolostorban annyian vannak, hogy az ilyen fontos döntés előtt valóságos seregszemplét kell tartani.

Igaz, még nyugodt időkben is elég felelősségteljes feladat egy ilyen hatalmas apátságra vigyázni; hát még akkor, ha annak a Richárdnak a serege vonul erre, akiről az apát beszélt. Az imént még attól tartott, hogy nejei is részt kell vennie Lamballe védelmében; most arra gondol, mitévő legyen, ha a választás — minden valószínűség ellenére — reá esik.

Az apát az utolsó szerzeteshez ért; mint a többieknek, annak is az arcába világított, azután a gyertyát maga elé tartva, töprengő arccal megindult visszafelé. A bejáratnál egy szélroham kioltotta a két szélső gyertyát, de

ő, mintha észre sem vette volna, nyugodtan megállt Anselme atya előtt és ezt mondta:

— Apáti jogomnál fogva téged bízlak meg azzal, hogy az apátságra vigyázz. De minthogy esetleg súlyos feladat vár rád, és Coray jövője a te bölcseségedtől függ, megkérdem a káptalan tagjaitól, ellenzi-e valaki ezt a megbízatást. Aki ellenzi, emelje fel a kezét.

Az atyák most mind arra a szerzetesre néztek, aki a föléje tartott gyertya világánál sápadtan állt a bejárat mellett. Amikor az apát látta, hogy senki sem tiltakozik, így folytatta:

—Így hát, mind a magam, mind a káptalan nevében, öre leszel Coray-nak, az öregeknek és a kincseknek. Megértetted?

—Megértettem — felelte Anselme atya. Azután még mondani akart valamit, de torkán akadt a szó, mert az apát csodálkozva nézett rá.

—Furcsa a kiejtésed. Nem idevalósi vagy?

— Nem, Szavojából jöttem, Tamiéből.

Az apát vállatvont:

— Nem baj, Coray éppen úgy a tiéd, mint azoké, akik ezen a vidéken születtek. Amint látod, mindnyájan megbízunk benned, légy tehát méltó erre a bizalomra. — A szerzetesekhez fordult: — Ha valaki fáradt, lefeküdhetsz, éjjélkor indulunk. — Te pedig — mondta Anselme atyának — most velem jössz: elkészítjük a rejtekhelyet, azután az öregek jelenlétében elhelyezzük a kincsesládát.

A szerzetesek némán szétszéledtek, ők ketten pedig végighaladtak a kolostorfolyosón, és az utolsó árkádnál megállva, az odakészített szerszámokkal munkához láttak.

Amíg Anselme atya a gödröt ásta, néhány fráter, az apát parancsára, kőlapokat hordott oda az udvarról.

— Teljesen ki fogjuk kövezni, a föld nedvessége így nem korhasztja el annyira a ládát, ha sokáig itt kell maradnia — mondta az apát és a másik némán bólintott.

Másfél óra múlva a rejték hely elkészült. Anselme atya most magára maradt, de nem sokáig töprenghetett, mert az apát néhány öreg szerzetessel hamarosan visszatért. Egy gyantás fenyőfáklya világánál elhelyezték a vaspántos ládát a minden oldalról kőlapokkal borított gödörben, föléje is kőlapot tettek, azután visl&alapátolták a földet.

— Majd gondoskodj arról, hogy a maradék föld holnap elkerüljön innen. Egyébként, az ellenség úgyis azt fogja hinni, hogy mindent magunkkal vittünk — mondta laz apát, és tanácsosai kíséretében felment a szemközti lépcsőn.

Anselme atya először utánuk akart menni, azután arra gondolt, bizonyára valami megbeszélni valójuk van, s lent maradt a kolostorfolyósón. Az eget felhők borították, de a hold halványan mégis megvilágította a tájat: tisztán ki tudta venni a templom és a négyszögletes kolostorépület körvonalait. Időnkint egy-egy árnyék suhant el mellette, szerzetesek jöttek le az emeletről és tűntek el a templom felé vezető árkádok alatt. Igen, ha az Isten akaratából az ő kezébe tették le Coray sorsát, minden erejével azon lesz, hogy a kolostort és az ittmaradó szerzeteseket megvédelmezze. De hol lehetnek a társai, az apát úr, Clément atya, Jeän-Baptiste testvér? Egy oszlopfőnek támaszkodva, kutató tekintet vetett a kolostornak arra a részére, ahol az ő különálló épületüknek kell lennie; de ott is ennek a hatalmas apátságának az egyik

szárnya sötétlik: olyan magas, hogy lehetetlen össze-
tevesztetni a másikkal, ahol ők most laknak. Mindegy.
Aki éjnek idején ebbe az apátságba vezette, gondoskodni
fog arról is, hogy megtalálja a többieket és tovább foly-
tassák szerzetesi életüket.

Anselme atya felriadt révedezéséből: agy kéz nehe-
zedett a vállára.

— Sajnálod talán, hogy nem jöhetsz velünk? —
kérdte az apát. — Minden gondolatod Coray legyen:
kilenc öreg marad itt, vigyázz rájuk, de azt akarom, hogy
úgy éljetez, mintha misem történt volna. És ha az Isten
elrendeléséből egyikünk sem térne vissza, haladéktalanul
küldj valakit Bégard-ba. Amikor Bernát, a Clairvaux-i
apát itt járt (én még fiatal szerzetes voltam), Bégard alá
rendelt bennünket.

A csendes éjszakában megkondult a kolostori ha-
rang; a folyosó megtelt szerzetesekkel.

— Már indulunk is — mondta az apát, s hátratolva
a csuklyáját, megölelte Anselme atyát. — Isten legyen
mindnyájunkkal.

A négyesével felsorakozott szerzetesek a templomon
át elindultak útjukra. Anselme atya elkísérte őket az elő-
csarnokig, s ott maradt, amíg léptük zaja el nem csendese-
dett az éjszakában; azután visszament a kolostorba, meg-
kereste a dormitóriumot és ledőlt az első lócára. Szokása
szerint még el akart mondani egy Üdvözlégyet, de mi-
előtt a végére ért volna, elnyomta az álomi.

Másnap, a kolostori mise után, Dom Alexis ezt
mondta a Saint-Brieuc-ból hazatért szerzetesnek:

— Amikor délután nem jött meg, rögtön gondol-
tam, hogy lekéste a reggeli vonatot. liste fél tízig vár-

tuk, azután lefeküdtünk. Csak nem tévedt el? Éjfél is elmúlhatott, amikor meghallottam a lépteit.

—Azt kell hinnem, hogy eltévedtem — felelte Anselme atya nyugodtan, de a volt tamiéi apát észrevett valamit az arcán, mert sietve közbevágott:

—Először is számoljon be a lelkigyakorlatról. Találkozott a püspök úrral?

—Nem, csak a papnevelde rektora küldött egy levelet. Rögtön lehozom — mondta Anselme atya, és annak a gyermeknek a hangján, aki örül valaminek, anélkül, hogy az értékét fel tudná mérni, hozzátette: — Azt hiszem, pénz is van benne.

Felmegy a dormitóriumba, mert a felöltő, amelybe a borítékot tette, a lóca mellett függ a falon. De nem találja, sem ott, sem a vendégszobában, ahol szekrény is van. Talán lent hagyta a munkateremben, jöllehet nem emlékszik arra, hogy hazajövet bement volna oda. Nem, ott sincs, és Jean-Baptiste testvér sem tud róla. Nem néz az apát úrra, de a hátán érzi a tekintetét. Azután a fejéhez kap, mint akinek valami hirtelen az eszébe jut, és vérvörös arccal kisiet az épületből. Tétovázás nélkül a templom romjai felé indul: már messziről látja azt a fekete foltot a bejárat előtt, ott ahol egykor az előcsarnok állt. Odaér, felveszi a kabátot és a mellette fekvő kalapot — úgy látszik, éjjel esett, mind a kettő csuromvizes — s csak akkor nyugszik meg egy kissé, amikor a belső zsebben megtalálja az átázott borítékot.

II.

Húsvét után nyugalmas hetek következtek. Most, hogy a tavaszi munkálatokat is el lehetett kezdeni, Coray lakói teljesen a Regula szerint osztották be a?, életüket. Amióta reggelenként nem kellett Merléaoba menni, amivel csaknem két órát takarítottak meg, Dom Alexis — Szent Benedek parancsához híven — úgy rendelkezett, hogy a kis közösség minden officiumot a maga idejében végez el. Bizonyos külső okok kényszeréből a legtöbb szerzetesrendben összevonták a közös imákat, s ezt a szokást a trappistáknál még az súlyosbította, hogy az egyes officiumok idők folyamán állandóan bővültek. Tanúében a közösség napi hét-nyolc órát töltött a templomban, ami ellentétben állt a Regula parancsával: „Vegyük tudomásul, hogy a szív tisztasága és a könnyek bűnbánata talál meghallgatásra, nem pedig a szavak sokasága; ezért az ima rövid és tiszta legyen, kivéve azt az esetet, amikor az isteni kegyelem ihletéből húzódik el. De bármiként legyen is, a közösségben az imának teljesen rövidnek kell lennie, in *Conventu tamen, omnino brevietur oratio.*“ Természetesen az olvasásra szánt időben mindenkinek joga van bemennie az oratóriumba és ott

imádkoznia. Az ajtó nyitva áll, semmi sem fogja megzavarni a szerzetes áhítatát, mert a Szabály megparancsolja, hogy az ott imádkozók óvakodjanak viselkedésükkel megzavarni a többieket: ezért nem fennhangon fognak imádkozni, hanem könnyekkel és tiszta szívvel, így valósul meg Szent Benedek óhaja: „Mindent úgy kell elrendezni, hogy az erősek még többet óhajtsanak, a gyöngék pedig ne roppanjanak össze.“ Az első ciszterciák engedelmesen követték ezeket a rendelkezéseket: „És mindenekelőtt elhatározták, — mondja az Exordium magnum — hogy az isteni szolgálat rendjében és módzatában a Szabály utasításaihoz alkalmazkodnak; ezért a maguk teljességében elhagyták mindazokat a zsoltárokat, imákat és utániakat, amelyekkel egyesek, szeszélyesen és mértéket nem ismerve, idők folyamán kiegészítették az officiumokat.“ Ez a tendencia lassan feledésbe ment, s az elmúlt századokban a kolostori liturgikus imához újabb toldalékok kerültek, ami teljesen ellentétes a Regula erre vonatkozó parancsával. A Coray-i kis közösség ebben is Szent Benedek utasításait követte.

„Fel fogok kelni az éjszaka közepén, hogy Téged dicsérjelek“: a Regula a prófétának erre a szavára hivatkozik, amikor elrendeli, hogy a szerzetesek az éjszaka nyolcadik órájában — octava hora noctis — felkeljenek és alz oratóriumba vonulva elénekeljék az éjjeli officiumot, amelyet ő vigiliának nevez. Hozzáteszi, hogy ezt a nyolcadik órát az évszakok szerint kell számítani, így a szerzetesek valamivel tovább aludhatnak az éjszaka felénél. A Regula két liturgikus évszakot különböztet meg: a télit, amely november elejétől húsvétig tart, és a nyárit, húsvétól novemberig. Ami a nyolcadik órát illeti, tudni kell, hogyan számolták Szent Benedek idejében az

órákat: a nap akkor is huszonnégy órából állt, de időtartamuk változó volt. Ez a változékonyság onnan eredt, hogy az óra időtartama, az évszakok szerint, a nappal és az éjszaka hosszúságához vagy rövidegéhez igazodott. Az éjszaka napnyugtakor kezdődött és napkeltéig tartott; az idő többi része a nappal volt. A nap két része egyenként tizenkét órából állt. Ebből természetesen az következett, hogy télen az éjszaka órái hosszabbak voltak, mint nyáron. Így az a nyolcadik óra, amelyről a Regula beszél, éjfél utáni egy és három közé esett, az éjszakák hosszúsága szerint.

Negyed három. Lent, a munkateremben az ébresztő megszólal. Jean-Baptiste testvér már ébren várta ezt a pillanatot: amióta Dom Alexis megtiltotta, hogy előbb keljen fel a többieknél, nem meri elhagyni a dormitóriumot; de alig kezdődik meg a berregés, ő máris siet lefelé, hogy elnémitsa azt a kiállhatatlan vörös gépezetet. „Érzed a veszedet, azért rikácsolsz ilyen pimaszul, — mondja magában, amint visszamegy a hálóterembe, és az arca mosolyra derül — nem, már nincs sok időd hátra.“ Fent a három szerzetest még nem lehet látni, de a fekhelyüket elválasztó függöny mögül matatás hallatszik: a szalmazsákjukat igazítják meg. Azután mosakodás zaja hallatszik, először Dom Alexis fülkéjéből, majd a másik kettőéből. Jean-Baptiste testvér még most sem tudott beletnyugodni abba, hogy amíg Tamiéban — Ráncé abbé rendelkezése szerint — csak egyetlen egy csap volt, s a szerzetesek az alatt nedvesítették be az arcukat és mosták meg a kezüket, itt Coray-ban mindenkinek, neki is, külön mosdója van. Felesleges fényűzés és még feleslegesebb költségek, gondolja magában, s amennyire csak lehet.

kíméli a kék mázzal bevont mosdótálat. A kezét sem nagyon érdemes megmosni, rögtön kezdődik a takarítás.

A három szerzetes egyszerre jelenik meg; amíg egymás mögött lemennek a lépcsőn, Jean-Baptiste testvér eloltja az éjjeli lámpát, azután előre siet. De csak egy másodpercig tartózkodik az oratóriumban — lámpát gyújt — s máris eltűnik az ajtó mögött. Ők hárman pedig elhelyezkednek az oltár két oldalával párhuzamosan: Dom Alexis és Clément atya az egyik oldalon, Anselme atya a másikon. Néhány pillanatig némán előre hajolnak, azután felhangzik a volt tamiéi apát ajkáról a „Deus in adiutorium meum intende“ és a vigília elkezdődik: az éjszakai pihenés után a szerzetes az égre emeli tekintetét, és a zsoiítáros szavaival a Teremtő dicséretét zengi. Az Isten pedig válaszol szavaira. Így bensőséges kapcsolat, misztikus párbeszéd alakul ki a lélek és az Ūr között. Zsoltárok váltakoznak antifónákkal, de Coray szerzetesei a zsoltárokat is éneklik, amint a Regula elrendeli. Azután a három lecke következik. Clément atya előlép, áldást kér, és Dom Alexis az Ūr nevében megáldja. Ők ketten — a volt tamiéi apát és Anselme atya — most leülnek egymással szemben, a harmadik pedig felolvassa a leckét. Utána a felelgető ének, a reszponzorium következik. Clément atya visszamegy a helyére, most mindnyájan felállnak és Anselme atya elénekli a glóriát. Ezzel végződik az első nocturna; rögtön utána elkezdődik a második: ez is hat zsoltárból áll, de az antifónák helyett az alleluját éneklik. Utána rövid lecke következik, melyet emlékezetből mondanak el, majd a befejező könyörgések: a többször elismételt *K y r i e e l e i s o n* és a csendes *P a t e r*.

A hosszú téli éjszakákon, amikor a reggeli imára — amelyet Szent Benedek matutinumnak nevez, ma pedig

laudes-nek hívnak — csak reggel félhét felé kerülhet sor: napfelkeltekor, amint a Regula megköveteli, a vigília végeztével a három szerzetes a munkaterembe vonult és ott töltötte a másfél-két órai időt. Ezt is a Szabály rendel el. Dom Alexis a Vie Spirituelle felkérésére egy tanulmányon dolgozott a XII. és XIII. századi ciszterciák lelkiségéről, Anselme atya, ki tudja hányadszor, Lisieux-i Szent Teréz önéletrajzát olvasta („Kis Teréznek nevezik — mondta a Saint-Brieuc-i lelki gyakorlat utolsó napján — pedig a tanítása olyan csodálatos, hogy Nagy-nagy Szent Teréznek kellene nevezni“), Clément atya pedig még mindig a románkori épületek restaurálásáról szóló munkát tanulmányozta. A nedves fa Jean-Baptiste testvér minden igyekezete ellenére sem akart meggyulladni a kis kályhában, az ablakot olykor ki kellett nyitni, mert a szoba füsttel telt meg, de Coray lakóit semmi sem zavarta meg elmélyedésükben. Dom Alexis időnkint abba hagyta az írást, lejjebb csavarta a lámpa kanócát, egy pillantást vetett társaira, azután folytatta a munkát.

ő, légy áldott Coray, amiért egyszer befogadtál engem: — úgy léptem át a küszöböt, mint aki tudja, hogy a messzi földről elindulva, otthonába érkezett. Légy áldott Dom Alexis, a te szavad vigasztalt, amikor elhagytak a barátaim és még az ellenségeim is: T amié ban te törölted le egy tikkadt nyári délután arcomról a port és a veritéket, Coray-ban He merted ki a tényéromra a gőzölgő, jészagú levest. Légy áldott Anselme atya, te titokzatos szerzetes, akinek Tamiéban még az árnyát Ár fehérnek láttam, és akitől ennek a könyvnek a gondolatát kaptam. Nyugodj békében öreg Jean-Baptiste testvér: ha fázom, eszembe jut az a pok-

róc, amelyet egy hajnalon a vállamra terítettél, amíg a szerzetesek mellett ülve. Coray történetét olvastam. Te, aki már a romok mellett pihensz, nem vagy messzebb tőlem, mint a többiek, hiszen ebben az életben már aligha látom őket.

Húsvét után ez a hajnali *lectio divina* elmaradt: a vigília végeztével néhány percnyi szünet következett, s máris elkezdődött a matutinum, mert a nap felkelőben volt. Coray szerzetesei ezt az officiumot is a Regula utasítása szerint végezték: először a hatvanhatodik zsoltárt recitálták el, vontatottan — *subtrahendo mo à ic e* —, hogy amikor az ötvenediket, a Misererét elkezdik, már mindenki jelen legyen. A most sorakerülő két zsoltár után, mely naponként változott, a laudes, vagyis a zsoltároskönyv utolsó három zsoltára következett: felszólítás a teremtményekhez, hogy áldják és magasztalják ezen a napon és ebben az órában az Úr diadalát. Ezt követte az emlékezetből elmondott lecke, a reszpontórium, Zachariás éneke, melyben a testté lett Ige dicsőségét zengi, a litánia és a Miatyánk. Ez utóbbit a Regula szerint és az esti officium végén a priornak kell elénekelnie, míg napközben csak az utolsó részét mondja hangosan: „És ne végy minket a kísértésbe“, amire a kórus válaszol: „De szabadíts meg a gonosztól.“

A reggeli officium végeztével először Dom Alexis mondta el a miséjét, azután Clément atya; ministráns hiányában — Jean-Baptiste testvér ilyenkor már a kertben dolgozott — egymásnak szolgáltak. Azután Anselme atya is megjelent az oratóriumban és elkezdődött a prima, a munka imája, amelyet a keleti kolostorokban már a negyedik században ismertek: egy himnusz, három zsoltár, mindegyik külön glóriával, egy lecke, egy

vers, a Kyrie eleison és a záróimák. Minthogy a Regula másról nem tesz említést. Dom Alexis elhagyta azokat az imákat, amelyeket a különböző szerzetesrendek — így a bencések és trappisták is — a primához csatoltak: a martyrológiumot, a munka imáit, a halottakról való megemlékezést és a De profundist. Szent Benedek figyelme még arra is kiterjed, hogy előírja: ha a szerzetesek kevesen vannak, a zsoltárok antifona nélkül mondandók el, — kétségtelenül indokolt tehát elmellőzni a később hozzácsatolt imákat.

Tertiáig, vagyis kilencig, csaknem másfél óra idő van. A három szerzetes két munkakötényt kot magára és kimegy a veteményes kertbe, ahol Jean-Baptiste testvér már hajnal óta irtja a gazt. Csaknem reménytelen harc ez, mert ha a csalánt még valahogyan ki is lehet tépni, az évszázados bozóttal méterről méterre kell megküzdeni. Másfél hónap óta napi négy-öt órát dolgoznak itt, az épület mögött, de az eredmény elég sovány: az a néhány sápadt palánta olyan félénken bújik ki a földből, mintha attól tartana, hogy szederbokrok napnyugta után odakúsznak és félfalják. Es a földet trágyázni is kellene, az évszázados pihenés nem sokat használt. „Nem tudom, mikor eszünk ebből a zöldborsóból“, morogja az öreg fráter, amikor néhány pillanatra megpihen. Pedig a Bretagne-! tavasz ebben az évben kegyes Coray lakóihoz: a sápadt felhők közül néha a nap is kisüt, s a levegőben van valami súlytalan, spirituális, mindenhova behatoló, amit nemcsak az érzékeivel élvez az ember: valami megmagyarázhatatlan, ami még a szerzeteseket is a hatalmába keríti. „Igen, ezen a vidéken még az öröm is szomorú egy kissé“, gondolja Dom Alexis és folytatja munkáját.

Kilenc óra: abba kell hagyni a munkát, a tertia következik, s rögtön utána a kolostori mise, amelyet ezen a héten Anselme atya celebrál. A szerszámokat lerakják a fal mellé, azután szótlanul visszamennek az épületbe, Jean-Baptiste testvér is velük tart: azokon a napokon, amikor nem ministrál, ő is résztvesz a kolostori misén. Ez a szerzetesi élet középpontja: a többi officium a szerzetes imája az Urához, de ez magának az Istennek az imája, a Kálvária naponkint megisméltendő isteni áldozata. Krisztus minden nap felajánlja magát az Istennek, földi szolgái által, amint az égben is megmutatja Atyjának dicsőséges sebhelyeit, hogy a kereszt megváltó erejére figyelmeztesse. A misén Krisztus megújítja a világ megváltásának hatalmas művét, aminél nagyobb esemény nem mehet végbe a földön; lényegesebb, mint a fegyveres hadak összecsapása, hasznosabb, mint a legtermékenyebb tudományos felfedezés, természetes tehát, hogy Coray szerzetesei minden nap odaadó lélekkel vesznek részt ezen az emberi ésszel szinte felfoghatatlan szertartáson. Csak a középszerű lények szentelhetik remegés nélkül azt a pillanatot, amikor Krisztus a vérét adja; ez az egyetlen hódolat, ami méltó az Atyjához. Amikor a Keresztfán agonizáló Krisztus körülnézett az alanti tömegben. Anyján és néhány híven kívül csak közönyös és ellenséges embereket látott; a föld ezer és ezer oltáránál ez minden nap megisméltődik, — Dom Alexis és társai azt akarják, hogy legalább az ő lángoló szívüket lássa; azok helyett akarják szeretni Krisztust, akik nem szeretik, azok helyett könyörögnek, akik minden tettükkel megbántják az egyetlen Szeretetet.

Fél tizenegy: mindnyájan újra kimennek és folytatják a küzdelmet. A napi négy-öt órasi munka szerves ré-

sze a kolostori életnek: „Akkor lesznek igazán szerzetesek, ha a kezük munkájából fognak élni, mint Atyáink és az Apostolok“, mondja a Regula. De a testi munka törvénye sokkal távolibb és nemesebb eredetű: az első embernek is osztályrésze volt a bűnbeesés előtt, majd a vezeklés eszköze lett. De nemességét elsősorban az adta meg, hogy amikor az Isten emberré lett, életének feltételül a testi munkát választotta: a názáreti műhelyben dolgozó isteni Megváltó örök példaképe Szeat Benedek tanítványainak. Bármit gondoljon is a világ a testi munkáról, a szerzetes tudja, miként vélekedett róla Krisztus, és ez elég. A pogány világban a rabszolgák sorsa volt, de a Krisztus által megszentelt emberiségben nemesi méltóságot kapott.

A testi munka ugyanakkor vezeklés is: „Amikor a test dolgozik — mondja Szent Bernát egyik beszédében —, a szellem azon elmélkedjék, miért dolgozik a test; a fáradalomnak azt a vétket kell felidéznie, amelynek ez a fáradalom a büntetése. És így, látván a sebgyógyszerét, a szellem a sebről is elmélkedni kényszerül.“ Amellett a testi munka a lelki életet is megkönnyíti: a szerzetes, aki többnyire a szabadban dolgozik, némán, a mindennapi kenyérért, és engesztelésképpen, tapasztalatból tudja, hogy a testi munka lehetővé teszi és nagyban megkönnyíti az imádságot és a szemlélődést.

Igaz, a Coray-i szerzeteseknek a kelletténél is több jut ki belőle, de — mint Citeaux alapítóinak — nekik is a kezdet nehézségeit keil legyőzniök. „Ha Citeauxban a nagy nélkülözések idején a szerzetesek megelégedtek bükkfalevélből és erdei gyökerekből készített levesel — gondolja magában Dom Alexis, amíg letérdelve egy bokor szétágazó gyökereit szakítja ki —, nekünk sem

szabad panaszkodnunk. De minden lehető meg kell tenni, hogy télre elég burgonyánk és zöldségünk legyen.“

Anselme atya délelőttönként két hét óta a halastónál dolgozik Clément atyával. A nádast már kiirtották, most az iszaptól akarják a kis tavat megtisztítani. Az egykori mérnök feltúrt reverendával, meztelen lábbal áll a térdigérő vízben, megmeríti a vedret az iszapban, azután átadja társának, aki elviszi. Ez még lassúbb munka, mint a bozót kiirtása, egy kis kotrógép két nap alatt elvégezné, így azonban még májusban sem lesznek készen. Mindegy, ha egyszer nekifogott, nem nyugszik, amíg be nem fejezi: jövőre hetente egyszer-kétszer majd hal is kerül az asztalra. De addig mennyi veritek hull ebbe az iszapos vízbe! Clément atya már vissza is jött; nem, már nem érdemes cserélniök, nemsokára dél van: holnap délelőtt majd ő állhat másfél órát a hideg vízben és az iszapban, amely olyan, mintha kígyók csavarodnának az ember lába köré. A parton álló fiatal szerzetes szótlanul bólint, még megfordul kétszer a nehéz vederral, azután kihúzza a vízből Anselme atyát. Mit szólnának a tamiéi vendégek, akik legendákat meséltek egymásnak a titokzatos szerzetesről, ha most látnák? Reverendáját szürke foltok éktelenítik, a lábszárán iszap csillog, még az arcára is jutott belőle. És a keze, ez a lilásvörös kéz, mely a tamiéi fagyok nyomát is magán viseli, nemrég még az Istent emelte a magasba. Sietve rendbehozza magát és a többiek után indul: dél van, itt a sexta ideje.

A tertiához és koradélutáni nonához hasonlóan, a déli officium a szokásos bevezetés után egy himnusszal kezdődik, amely után három zsoltár következik. Ezek az officiumok szándékosan ilyen rövidek: Szent Benedek nem felejtí el, hogy a szerzetesek a napnak ebben a sza-

kában többnyire a kolostoron kívül dolgoznak. Sőt még azt is megengedi, hogy ha nagyon messze vannak, a szabad ég alatt mondják el imájukat, Isten félelmével telítetten és térdelhajtvá, „cum tremore divino flectentes genua“. Amikor a Coray körüli földek és erdők az apátságához tartoztak, aratás vagy szénagyűjtés idején ez valószínűleg meg is történt, de a három szerzetes mindig az oratóriumban végezte az officiumot.

Jean-Baptiste testvér már előzőleg nekifogott az ebéd elkészítésének, s amikor a többiek megjelentek a rektóriumban, már várta őket a gőzölgő leves. Hajnali negyed három óta most ültek le először: az ördögsziget fegyencei nem kelnek fel ilyen korán és nem dolgoznak ennyit. És talán még az étkezésük is változatosabb, mint ezeké az önmagukat életfogytiglani börtönre ítélt raboké.

Dom Alexis megette a kenyérdarabokkal teleszórt zöldséglevest, s most kérdő pillantást vet az öreg fráterre. De Jean-Baptiste testvér megrázza a fejét: nem, más már nincs, a burgonya elfogyott, a többi étel elkészítése pedig hosszabb ideig tart. A volt tamiéi apát megérti ezt a néma választ, de mert a sok hajlongásban alaposan megéhezett, újra vesz a levesből. Anselme atya is követi a példáját, de vigyázni kell, hogy Clément atyának is jusson. Ezen a héten ő közvetíti a lelki táplálékot, délben és este a Bretagne-i missziók történetéből olvas fel néhány oldalt.

A kopogásra azonnal elhallgat. Mindnyájan felállnak és elmondják a hálaadó imát. Azután Clément atya gyorsan elfogyasztja a maradék levest, Jean-Baptiste testvér pedig leszedi az asztalt és elmosogat. Délután háromig mindenki tetszése szerint töltheti az időt: ha valakinek az éjszakai hat órai alvás nem elég, vagy a délelőtti

munkában kifáradt, felmehet a dornitóriumba és lepihenhet. De Coray lakói inkább kimennek a szabadba, mindenkinek megvan a maga kedvenc helye, ahol a pihenőjét tölti. A föld már megszáradt a téli esőzések után, a déli órákban a levegő is felmelegszik. Egy virágba borult rekettyebokor mellett Anselme atya most is a felhőket nézi: de ezek a Bretagne-i felhők nem sietnek úgy a látóhatár felé, mint a Tamié fölött átvonulók; mozdulatlanok, pedig ott fent valószínűleg még erősebb a szél. Es a színük is más, vagy inkább nincs is színük, sápadtak, átlátszók, szomorúak. De a föld itt is rejtelmesen zúg: reá sem kell tapasztania a fülét, tisztán hallja azt a messziről jövő, hói felerősödő, hol gyengülő zúgást, mintha lent a mélyben, a tűztenger felett egy másik η o r o i t üvöltene. Anselme atya rokonának érzi a soha meg nem pihenő szelet, ezt a rejtelmes elemet, amelyben annyi túlvilági vágyódás és kimondhatatlan szomorúság van, nemcsak ősszel, amikor száraz leveleket hajt maga előtt, hanem ilyenkor tavasszal is, amint megmozgatja a nagy páfrányleveleket, vagy a rekettyebokrok sárga virágait.

Amíg Anselme atya a föld morajlását hallgatja, Dom Alexis a romok közelében ül egy kőpadon. Hetedik hónapja, hogy Coray-ban van, lassan mindenben sikerül megvalósítaniuk a Regula rendelkezéseit, bár munka még akkor is akadna bőven, ha kétszer annyian lennének. Ha olykor Coray jövőjéről beszélnek, óvakodik a tamiéi fiatalokról említést tenni. Még utána jöhetnek, kettőnek csak a nyár elején telik le az egyszerű fogadalma, de már nem számít rájuk. Ha a jó Isten azt akarja, hogy többen legyenek, ismeretlen fiatalokat is küldhet Coray-ba. Az a tégnap érkezett levél is talán egy hivatás előjele: írója

egy Saint-Brieuc-i papra hivatkozik, Boisgelin abbéra, lehetséges, hogy Anselme atya ismerkedett meg vele a húsvéti lelkigyakorlat alatt. Mindenesetre még ma válaszol annak a fiatalembernek. Az Isten tervébe nehéz belelátni: Tamiéban is, két évig hasztalanul várt jelentkezőre, s amikor már felhagyott a reménnyel, egy feketeruhás férfi jelent meg. Még ma is emlékszik első szavaira: „Yves Joriz vagyok, a Toulouse-i Molé-gyár mérnöke. Ha korom nem akadály: harmincnégy éves múltam, kegyeskedjék posztulánsnak felvenni, s ha megfelelek, a noviciusi évet engedélyezni. Gyermekkorom óta vágyódom erre, de amíg anyám élt, nem hagyhattam magára. Négy nappal ezelőtt temettem el, és lelkiatyám tanácsára ezt a kolostort választottam ...“

Felkel a kőpadról és visszamegy a kolostorba: a pihenésnek vége, noná következik, azután folytathatják a délben abbahagyott munkát. A bejárat előtt megáll egy pillanatra: a karácsonyi üzenet még mindig ott van a falon; iaz eső egy kissé elmázolta a betűket, mint egy iskolásfiú könnyei az írásbeli feladatot, de még sok idő eltelik, amíg olvashatatlanná fakulnak. Anselme atya is feltűnik, megvárja, azután együtt mennek be az oratóriumba.

A rövid officium után folytatódik a munka, ők ketten, Anselme atyával a konyhakertben szorgoskodnak, Clément atya a kolostor körül szétszórt köveket hordja egy halomba, közel a romokhoz, hogy ott majd újra visszavigye mindegyiket a helyére, Jean-Baptiste testvér pedig a fal melletti keskeny virágágyakat gondozza. Ha a nyári hónapokban valaki meglátogatja őket, legálább itt, a kolostor előtt lásson néhány rózsafát. És ha az apát úr nem engedi meg, hogy azt a mocskos írást el-

tüntesse a falról, a glicina majd el fogja takarni. Az öreg frátert karácsony óta nem hagyják nyugton ezek a bűtök: először arra gondolt, egy világos éjszaka leoson és megtisztítja a falat, az apát úr majd azt fogja hinni, a rossz lelkiismeret nem hagyta nyugodni a bűnösöket; de csakhamar lemondott erről a tervről, a glicina jobb megoldás lesz, az írással együtt a vakolat hiányosságait is el fogja rejteti. Én főleg, ő nem követ el engedetlenséget. Coray lakói munkaközben csak akkor szólaltak meg, ha ez elkerülhetetlen volt. De Dom Alexis — Ráncé abbé rendelkezésével ellentétben — nem követelte meg társaitól az örökös némaságot. Ebben is a Regula szellemét követte: Szent Benedek a némaságban hatékony eszközt lát a bűn elkerülésére, szigorúan megtiltja a tréfálkozásokat, a haszontalan beszédeket, melyek nevetésre ingerlik a szerzeteseket, sőt tanítványaitól megköveteli azt is, hogy ne beszéljenek sokat és kerüljék a felesleges társalgást. A csend fontossága következtében — *propter taciturnitatis gravitatem* — a tökéletességre törekvő szerzetes csak ritkán társalog s akkor is szent és épületes témákról. De a Regula nem határozza meg sem a beszélgetés helyét, sem a tartamát, sem az idejét; mindent az apát tapintatára és ítélőképességére bíz. Az első ciszterciák ebben is követték eszményképüket. Clairvaux-ban a csend rendkívül hatásos volt: „Ebben az emberekkel teli völgyben, — írja a Vita Sánti Bernardi egykori szerzője — fényes nappal, a látogatók éjszakai csönddel találkoztak; csak a szerszámok zaja és az Istent dicsérő ének hallatszott. Ennek láttára az idegeneket olyan áhítat fogta el, hogy nemcsak a rossz, vagy a haszontalan szavaktól óvakodtak, hanem azoktól is, amelyek nem voltak feltétlenül szükségesek“. De ugyan-

ebben az életrajzban olvassuk azt is, hogy a Clairvaux-i szerzetesek az alapítás kezdetén mindent megbeszéltek egymással. Egy másik epizód is jellemző: a Maizieres-i kolostorban egy fiatal szerzetest, a későbbi Szent Hugót, annyira megviselték a súlyos önmegtartóztatások, hogy neuraszténiás lett, „ita ut sensum pêne et memóriám perdere videretur“. Az isteni gondviselés Szent Bernátot küldte segítségül, aki „megparancsolta, hogy a betegszobában helyezték el, gondoskodjanak arról, hogy ki-aludja magát és engedjék meg neki, hogy annyit beszéljen, amennyit akar“. És a fiatal szerzetes hamarosan meggyógyult: „ita in brevi convaluit“.

így Dom Alexis — a tamiéi gyakorlattal ellentétben — nem Ítélté örökös némaságra szerzeteseit>. esténkint, vacsora után néha megtárgyalták Coray jövőjét, vagy azokat a világi eseményeket, amelyeknek a híre gyakran csak hetekkel később ért el hozzájuk.

De ennek a napnak az estéjén — a vacsorát a Regula előírása szerint közvetlenül a vespera után fogyasztották el, napnyugtakor — a kis munkaterem csendjét nem zavarta meg emberi szó: Dom Alexis a tegnap érkezett levélre válaszolt, Jean-Baptiste testvér a fcsoltároskönyv iniciáléit festette, a másik kettő pedig olvasott. Időnkint egy-egy eltévedt bogár szállt be az ablakon, körülkeringte a lámpa mellett ülő szerzeteseket, azután megint eltűnt a lassan leszálló éjszakában.

„Ön tudni szeretné, — írta a volt tamiéi apát annak az ismeretlen fiatalembernek — mi az az eszmény, amelyért a kontemplatív szerzetes elhagyja a világot és önkéntes rabságban tölti az életét. Talán mondanom sem kell: nem azért lép kolostorba, hogy memento mori-val

köszöntse a társát, s azt is csak az egzotikumot kedvelő világ találta ki, hogy előre megássa a sírját, mely mindennap egy lapátnyival mélyül. Képzeld el, milyen mély lenne annak a szerzetesnek a sírja, aki negyven-ötven évig él a kolostorban! Mit mondanak még? Hogy akik közénk jönnek, csalódott szerelmesek vagy meghasonlott lelkek. Mindez nem igaz. Több mint huszonöt évnyi szerzetesi élet van mögöttem, tizennégy évig voltam egy trappista kolostor apátja, s ha néha meg is történt, hogy ilyen embereket posztulánsnak befogadtunk, sohasem láttam oZyant, aki közöttünk maradt volna. Még ha a Szabály nem is tiltaná meg, hogy egizáltaltakat, búskomorságra hajlamosakat, vagy gyöngé itélőképességű embereket felvegyünk, két-három hónap elteltével ezek önmaguktól mondanának búcsút a kolostornak. De a legendákat nem lehet kiirtani; pedig olyan egyszerű lenne ellenőrizni az életünket: nincs semmi titokzatos benne, kolostoraink üvegházak.

„Ha ön azt kérte volna tőlem, írjam le mindennapi életünket, könnyű lenne a dolgom. De ön a szemlélődő szerzetes eszményét akarja megismerni, — be kell vallanom, néhány pillanatig letettem a tollat és a bennem támadt izavart igyekeztem leküzdeni. Az embert magától értetődő kényelmetlenség fogja el, amikor szívének legbensőbb érzéseiről kell beszélnie. De ha egyszer elhatároztam, hogy teljesítem az ön kívánságát, nem lehetek tekintettel erre a kényelmetlen érzésre. Ugyanakkor őszinte fájdalom is átjárta lényemet, mert rá^g kell állapítanom, hogy mennyire alatta maradtam azoknak a szent szerzeteseknek, akik el is érték eszményüket. De egy ideál nagyságát nem csökkenteni azoknak a gyengesége, akik ennek az ideálnak az elérésére törekednek.

„Először is egy tényt kell jeleznem, mely érthetetlen mindazoknak, akik nem ismerik azt a belső napot, amely életünket megvilágítja és megmelegíti. Ha valaki nem látta közelebbről egy szemlélődő szerzetes életét, minden bizonnyal tévesen fogja elképzelni: minthogy csak a Regula álltái reánkparancsolt szigorú életmódról hallott, mogorva és sötét lényeket képzel el, akiket állandóan elszomorító gondolatok foglalkoztatnak, akiket mindig a halál gondolata nyom, akik boldogtalanságba kergetik magukat a keresett szenvedések és a reájuk kényszerített lemondások árán. Ezt már Szent Bernát, az egyik legnagyobb szemlélődő szerzetes is megfigyelte: „Szegény emberek, — mondta azokról, akik így ítélnék meg bennünket — nem értik meg életmódunkat; csak a vállunkra sűHyosodó keresztet látják, a velejáró kenetet nem veszik észre, *crucen j vident, uncfionem non vident*“. A valóság teljesen más. Elég meglátogatni egy szemlélődő kolostort, hogy az ember belélegezze az örömet, a békét, a derűt, a boldogságnak azt a levegőjét, amelyben a szerzetesek élnek. A ti tapasztalatótokra hivatkozom — tette hozzá Szent Bernát — úgy-e igaz, hogy a keresztünkben kenet párolog, és hogy a Lélek kegyelmével vezeklésünk kellemes és lágy lesz?“

„Mindezt a szeretet, a karitás teszi, mert csak egy nagy szeretet tudja megszerettetni ezt, az emberi természetnek oly kényelmetlen életmódot, annyira, hogy boldogságunkat találjuk meg benne. A szemlélődő szerzetes lelkét itt kell keresni. Ha a szerzetesből hiányzik a szeretet, eltévedt, szerencsétlen lény; ha megvan benne, élete megvilágosodik és megszépül. A szeretet az a kenet, amely kellemessé és lággyá teszi a keresztjét.

„A közös imák, az officiumok, a legunalmasabb

szellemi favágást jelentenek, ha az Isten iránti szeretet nem élne a szerzetes lelkében; és az eredmény az a h e b e t u d o m e n t i s lenne, amelyről Szent Ágoston beszél, a szellem elernyedése, mely után az akarat elernyedése következik. De a szeretettel ezek az imák egy szív bizalmas társalgását jelentik a legjobb, legodaadóbb Baráttal, akiről tudjuk, hogy jelen van és figyel reánk, akivel úgy beszélünk, mintha látnók. Ezek az imák a szeretet kifejezései, s ugyanakkor táplálékai is a szeretetnek.

„És mi lenne a szerzetesi szabályzat szeretet nélkül? elviselhetetlen iga, állandó nyomás, az egyéniség teljes megsemmisítése; vagy ami öiég rosszabb: az evangéliumi farizeus börtjeihez hasonlóan, a gög tápláléka. Ha szeretet él benne, a szerzetes elmondhatja: „Én ilyen módon hordom a keresztet imádott Mesterem nyomában.”

„A szemlélődő szerzetes életének az ércékét, szépségét, örömét a szeretet adja meg. Ha a szeretet nem hiányzik belőle, ez az élet csupa ragyogás, szüntelen dallam, értékes kincs a jó Isten szemében, boldogság, — az ia boldogság, amelyet a világ sohasem fog megérteni, annyira felülmúlja.

„A szeretetnek ezt a középponti helyét Szent Bernát, a Mézédés Doktor állandóan hangsúlyozza leveleiben és beszédeiben. Az Isten szeretete, folyton visszatér erre, mert „ezt a témát édes tanulmányozni, megnyugtató tárgyalni, hasznos hallani”. „Isten szeretetének oka maga az Isten — mondja másutt — a mértéke pedig az, hogy mértéktelenül szeressük/ Amikor azokrólH a kegyelmekről szól, amelyekkel Isten elhalmozza önkéntes foglyait: a szerzeteseket, nem tudja magába fojtani boldogságát: „A kolostor — kiált fel — az ég kapuja, a paradicsom. Mit érezhették ti kínosnak vagy nehéznek, ha Arra gon-

doltok, aki jóllehet Isten volt, leszállt az égből a mi sártekénkre. Mit nem fogtok enyhének és édesnek érezni, ha azok a keserőségek jutnak az eszetekbe, amelyeket a Megváltó tiértetek fogadott el? Igen, mit fogok az Urnak adni, mindezekért a jótéteményekért.“

„A szeretet minden egy szerzetes életében: külső cselekedetei csak akkor értékesek, ha a szeretet a forrásuk és a szeretethez vezetnek.

„Őn azt is kérte tőlem levelében, magyarázzam meg, miért van szükség ma is szemlélődő szerzetesekre. Ennek a kérdésnek is igyekszem eleget tenni, nagy szavak nélkül, egyszerűen.

„Az a vallás, amelynek az Eucharisztia az alapja, nem képzelhető el imádkozó és vezeklő szerzetesek nélkül. A katolicizmus áramfejlesztője nem a pápaság, amint sokan gondolják, hanem az Eucharisztia dogmája. A pápaság csak Krisztus szócsöve, arra vigyáz, hogy a hívők sértetlenül megőrizzék a Megváltó által kinyilatkoztatott dogmát és erkölcsöt. A pápaság: mellvéd, nem engedi, hogy letérjünk arról az útról, amelyet isteni a/apítónk mutatott meg. De Krisztus az egyetlen, aki az Út, az Igazság és az Élet.

„Csakhogy ez a Krisztus nem egy eltűnt személy, akire olykor visszaemlékezünk, sem egy távoli lény, akire gondolunk. Velünk él, jelen van az Eucharishtiában. Ennek a közöttünk élő isteni királynak udvartartásra van szüksége, hogy az hódoljon előtte. A legtöbb keresztény vagy nem gondol a közelében élő Istenre, vagy a mindennapi robotban annyira elfárad, hogy nem adhatja meg Neki a hozzáillő tiszteletet. Ha a legjelentéktelenebb államfőnek is megvan a maga udvara, néhány választott lény, aki hódolattal illeti és kiszolgálja, a királyok Ki-

rálya egyedül maradjon? Ne legyenek teremtmények, akik a legnagyobb kitüntetésnek, hivatásuknak érzik, hogy imádkozhatják őt?

„Mi erre a szerepre vállalkoztunk. A feledékeny lelkek némaságának közepette, a magunk és testvéreink nevében hódolattal körül vesszük a jelenlevő és félreismert Krisztust. Éjszakai és nappali officiumainkkal, melyeknek nincs tanuja, a közöttünk élő Krisztust tiszteljük. Amikor énekelünk vagy imádkozunk, nem törődünk a közönséggel, mely ott van vagy nincs ott; egyetlen egy személyre gondolunk, Istenünkre, Krisztusra, aki közöttünk van, mert szeret bennünket, mindennap jobban, és mi is akarjuk szeretni. A szentek, ezek a tökéletes udvaroncok, eszeveszetten szerették.

„Jézus — mondta Pascal — haláltusáját vívja a világ végéig.“ Mi, a barátai, a követői meg akarjuk osztani véle ezt a szenvedést. A keresztfeszített Szeretetnek a szeretet keresztségével válaszolunk. És ha a kereszt fájdalmas is, szeretetünk, anélkül, hogy megszüntetné ezt a fájdalmat, megkedvelteti velünk. A szenvedést nem önmagáért szeretjük, de örömmel fogadjuk, vágyódunk reá, mert hasonlónak tesz bennünket Krisztushoz, és lehetővé teszi, hogy — ha kisebb mértékben is — de mi is lelkeket mentsünk meg.

„És itt, levelem befejezéseként, a szerzetesi eszmény egyik legtitokzatosabb részéről mondok néhány szót. Valószínűleg ön is tudja, hogy a vallásunkban van egy csodálatos tan, a szentek egységének a dogmája: minden áldozatnak, imának, jócselekedetnek visszahatása van a lelkek világában. Amikor a mi szegényes imánkat Krisztus imájával egybekapcsoljuk, önsanyargatásunkat az ő önsanyargatásával, szeretetünket az Ő szeretetével, meg-

számlálhatatlan kegyelmet eszközölünk ki az egyes lelkeknek, a családoknak, a nemzeteknek. A kolostorokba nem hatol be a világ zaja, de mi tudjuk, hogy ott is szenvednek és küzdenek, hogy ott is vannak bűnösök és apostolok. Mindenki számára könyörületet, kegyelmet, fényt és szeretetet kérünk. És az ima erejének az Isten sem tud ellenállni.

„A középkorban az emberek tudták, hogy a szerzetesek imája mennyire hatékony. Amikor a szentföld felé hajózó Philippe Auguste-ot vihar támadta meg a szicíliai partok közelében, maga a király bátorította a matrózokat: ‚Éjfél van, — mondta nekik — nemsokára itt az idő, amikor a Clairvaux-i közösség felkel, hogy élénekelje a vigiliát. A szent szerzetesek sohasem feledkeznek meg rólunk. Imádkozni fognak értünk és imájuk majd lecsillapítja Krisztust és kiszabadít bennünket a veszélyből!‘ De még a középkorba sem kell visszamennünk. 1914 végén, az első flandriai csata idején, Foch egy este megjelent a tűzvonaltól közelében fekvő Mont des Cats-i trappista apátságban. ‚Nehéz helyzetben vagyunk — mondta az apátnak. — Azért jöttem, hogy szerzeteseinek az imáit és áldozatait vegyem igénybe egy hétig. Amit én fogok megkísérelni, nem több ügyes fogásoknál. Ha Isten segítsége nincs nálam, nem jutok ki a csávából!‘

„Ez hát, ismeretlen barátom, a szemlélődő szerzetes eszménye: égő szeretet Krisztus iránt, égő szeretet a lelkek iránt. Ez hajt bennünket a kolostorba, ez segít nehéz percünkben, ez adja meg életünk szépségét, fényét és örömét ...“

III

Jean-Baptiste testvér megállt a templomkert mellett, amely egyúttal Merléac lakóinak a temetője is volt, mett megpillantotta a kerítés mellett sírt ásó sekrestyést. Két hete nem járt a faluban, nem illik tehát, hogy egyszerűen csak köszönjön és továbbmenjen. Még azt gondolná, ezek a Coray-i barátok csak akkor állnak szóba vele, ha osztására vagy miseborra van szükségük. „Szótlanságunkat könnyen gőgnek magyarázzák, — gondolja magában az öreg fráter — ezt pedig nem szabad megengedni.“ De ha Jean-Baptiste testvér ismerné önmagát, tudná, hogy másért akar a sekrestyével néhány szót váltani: szíve tele van örömmel, s mert otthon nem szabad beszélgetni, nem mulaszthatja el a kínálkozó alkalmat. Nagy reverenciával köszön a sekrestyésnek, aki legalább húsz évvel fiatalabb nála, megáll, lerakja a zsákot, de még mindig nem szólal meg. Az sem jó, ha ezek a falusiak fecsegőnek gondolják őt.

— Régen nem láttam Jean-Baptiste testvér — mondja a sekrestyés és abbahagyja a sírásást. — Mi újság a kolostorban?

— Nagy újság van: pünkösdre öten leszünk. De

most nem Tamiéből, tudja, abból a másik kolostorból jön utánunk valaki, hanem Saint-Brieuc-ből. Egy világi fiatalember. Ert engem: egy világi fiatalember.

—Csak azután vigyázzanak, hogy meg ne szökjék. Mert én két napig sem bírnám ki abban a sivatagban. A táplálkozásról nem is szólva. — Az öreg zsákjára pillantott, azután hozzátette: — Biztosan most is burgonyát és marharépat visz haza. Egyszer meghívom magát, Jean-Baptiste testvér, valami finom pecsenyére. Annak még a szaga is többet ér, mint a maguk főztje.

—Lehetséges. De én megelégszem a szagával. Aki holnap ide kerül, — állával a sír felé bökött — bizonyára azért halt meg idő előtt, mert folyton húst evett.

— Nem tudom, kérdezze meg tőle, Jean-Baptiste testvér, ott fekszik a templomban.

Az öreg fráter úgy tett, mintha nem hallotta volna a megjegyzést, vállára vette a zsákot (valóban marharépa volt benne és két hatalmas kenyér), elkészönt a sekrestyéstől és a következő pillanatban már el is tűnt a templom mögött. A falu végén még be kell szólnia az asztaloshoz, hogy az új lóca okvetlenül meglegyen még pünkösöd előtt. Bár az talán még jobb, ha a jövevény néhány napig a vendégszobai vaságyon alszik, azon jó puha matrac van. De az asztalossal nem fog elbeszélgetni, idejében haza akar érní, mert a vacsora még ebben a zsákban van. Amíg a többiek vesparán vannak, ő elkészíti. S ha marad még valami ideje, azon is dolgozik egy kicsit. Amióta nem szabad előbb felkelnie, alig tud foglalkozni vele; pedig, ha pünkösdre már nem is, de június 24-re, védőszentjének az ünnepére el kell készülnie. Olyan boldogság fogja el, hogy csúnya, megviselt arca belepirul.

Jean-Baptiste testvér úgy gondol mindenre, mint egy gyermek: összefüggéstelenül és a felelősség tudata nélkül. Mert valóban, ez az öreg szerzetes, aki negyven évet töltött Tamiében, — két társával együtt akkor is ott marad őrnek, amikor a szerzeteseket kiűzték Franciaországból — nemcsak elnyűtt testében hordott gyermeki szívet, de a gondolatvilága sem sokban különbözött egy játszadozó fiúcska gondolatvilágától. Amikor a Rómából Tamiéba rendelt Dorm Alexis rendbehozta az apátságot és az új gépek segítségével megindult a sajtgyártás, ami, szántóföld híján, a szerzetesek mindennapi kenyerét biztosította, havonta egyszer kocsin vitték le Frontenex-be az elkészült sajtot. A kocsival mindig ugyanaz a két fiatal szerzetes ment. Egy alkalommal valamelyikük megbetegedett és Jean-Baptiste testvérnek kellett helyettesítenie¹, annak a Jean-Baptiste testvérnek, aki harminc év óta csak akkor hagyta el a kolostort, ha szavazni mentek Mercury-Gamilly-be. A Frontenex-i kis állomásig nem történt semmi baj; de egy megállás nélkül átrobogó vonat annyira megrémítette az öreget, hogy az állomásépület mögé szaladt és nem mert onnan előjönni. Es tíz évvel később, amikor Tamiét elhagyva, volt apátja után indult, Louis atya, aki Chambéry-ig kísérte, alig tudta felrakni a párisi gyorsvonatra. De egy-két óra múlva már önfeledt gyermekként bámulta a vonattal versenytfutó távoli fákat. Ez az utazás, Chambéry-ből Parisig, majd onnan Broons-ig valóban felejthetetlen élménye volt az öreg fráternek: még hetekkel később is száguldó vonatokkal álmodott. Dom Alexis, akinek annakidején beszámoltak a Frontenex-i megfutamodásról, szeretett volna részleteket hallani Jean-Baptiste testvér útjáról, de nem mert kérdezősködni. Az öreg fráter pedig úgy hall-

gatott az utazásról és párisi élményeiről, mintha a Jelesékek könyvének egy lapja elevenedett volna meg ellőtte.

Egész élete egy gyermek életére hasonlított, kivéve azokat az éveket, amikor valóban gyermek volt. Mert, amíg a világban élt — egy Ambérieu-i csapszék mélyén, apjával és öt testvérel — annyi nyomorúság és mocsok vette körül, amennyi másnak egy hosszú életen át nem jut osztályrészül. Mi a magyarázata, hogy amíg a testvérei sorban elzüllöttek, ez a kisfiú a Bűn fekete tengerén tiszta lábbal kelt át? Az ilyen titkoknak csak Isten a tudója. Egyik testvére már a börtönt is megjárta, Toinette, a nővére csalogató cégér volt a bányamunkások felé, amikor a tizenhatéves fiú egy nap váratlanul eltűnt hazulról. Kerestették a cesndőrökkel, de nem szülői szeretetből: ha egyszer tíz évig haszon nélkül táplálták, nem lehet olyan könnyen belenyugodni abba, hogy egy ingyen munkaerő meglép. Két héttel később a tamiéi trappisták kolostorában a testvérek száma eggyel megszorodott.

Az a negyvennégy év, amit Jean-Baptiste testvér Tamiében töltött, olyan gyorsan telt el és olyan eseménytelen volt, mint egy játszadozó kisfiú tavaszi délutánja; alig kezdte felépíteni homokvárát, máris bealkonyodott. Csakhogy Jean-Baptiste testvér játékát mások nem találták volna olyan szórakoztatónak: a trappista fráterek élete még az atyákénál is nehezebb, naponta tíz-tizenkét órát dolgoznak a mezőn, vagy télen a műhelyekben, s ha ugyanazt az ételt eszik is, mint az atyák és ugyanolyan lócán alszanak is, az officiumok édességében nem íszesülnek. „Legalább azt kellene megengedni azoknak a szerencsétleneknek, — mondta egy alkalommal Chevron úr az apátnak — hogy ugyanúgy éljenek, mint az a két béres, aki velük dolgozik. Miért szabad azoknak dohányozniuk

és lemenniök vasárnap délután a Faverges-i csapszékbe? Kedvem lenne meghívni egyszer Léon testvért, vagy a másikat, az áramvonalas fejűt két hétre a kastélyomba, hadd tudják meg vénségükre, miről mondtak le ebben az életben.“ — „Semmi kifogásom ellene, — válaszolta Dom Alexis komolyan — de biztosítom, hogy másnap csak hűlt helyüket találná: annyira megszokták ezt az életet, hogy boldogtalanok lennének Chevronban. Szegény Jean-Baptiste testvér, be sem merne feküdni a mennyezetes ágyba.“

Ezni kezd, az öreg fráter felhúzza a csuklyáját. Nem baj, csak essék, jót tesz a zöldborsónak és a virágoknak. Szemrehányóan megrázza a fejét, mintha önmagát akarná korholni feledékenységéért. A virágoknak már nem használnál semmi, a múlt héten azok a gazok megint Coray-ban jártak éjjel, összetipták a palántákat és kitépték a már bimbózó rózsafákat. Sírva fakadt, amikor hajnalban megpillantotta a szétdúlt virágágyakat. És a glicina is odalett: úgylátszik, megérették, miért futtatta fel az épület falára. Az apát úr igazán jól tenné, ha szerezne egy házörző kutyát. Karácsony óta nem jelentkeztek, az ember mar azt hitte, lecsillapodott a haragjuk, s ime, megint kimutatták a foguk fehérlését. Jean-Baptiste testvér keze ökölbe szorul: csak egyszer sikerülne rajtakapnia valamelyiket, ellátná a baját. Mert az apát úr, úgylátszik, hiába reménykedik abban, hogy a türelme tartósabb, mint azoknak a gazoknak a gyűlölete; amíg egysízer meg nem táncoltatják őket, nem nyugszanak meg.

A zsák nagyon nyomja a vállát, jó lenne letenni és megpihenni egy kicsit az erdő elején. De nem lehet: aiz asztalossal is beszédbe eredt (miért kell mindenkinek elmondani, hogy pünkösdre öten lesznek?) s a búcsúzás-

kor még virágmagot is kért tőle. Az asztalos nagy virágbarát, latinul is megmondja mindegyiknek a nevét. Milyen lelkesen magyarázhatta, hogy a sülbige, az az arany-sárga virág, amely állandó köpenyegként borítja a mezőket és olyan szép az oltáron, voltaképpen három egymásutáni virágzó rokon-növény, az *Ulex europaeus*, *Ulex nanus*, *Ulex Gallii*. Jean-Baptiste testvér nem ért latinul, jóllehet emlékezetből elmondja mind a százötven zsoltárt.

Béér az erdőbe, ahonnan a kolostor már alig félóránnyira fekszik. Különös, hogy bár elég gyakran megteszi ezt az utat, még sohasem találkozott élőlényel. Pedig azok az emberek itt laknak, a Merléac-i és a Langourla-i erdőben. Olyanok, mint a sakálok, csak napnyugta után merészkednek ki odúikból. De kár velük annyit foglalkozni, helyesebben tenné, ha imádkoznék. Egy pillanatra leteszi a zsákot, megtörli izzadt nyakát, és már folytatni is akarja az útját, amikor emberi hangot hall: jobb-kézfelől, azon a kis tisztáson, ahol hangát és sülbijét szokott szedni, hogy az oltár ne legyen annyira csupas, két legény gombát szed a szemerkélő esőben.

Ebben a késődélutáni órában, Clément atya mindig a romok között dolgozik. A templom befalazott ablakait már sikerült szabaddá tennie, s most az egykori kolostorudvaron levő fölldhányásból igyekszik napvilágra hozni a folyosó betemetett árkádjait. Napokig eltart, amíg egy-egy oszlopfőt megtisztít: csákánnyal nem lehet dolgozni, mert elég egy vigyázatlan ütés és eltöri az agyag mögött rejtőző követ. Clément atya legszívesebben a vakoló kanalat használja, vagy amikor már érzi, hogy az oszlop következik, a kezével veszi le az agyagréteget. De az ered-

mény megéri a vesződséget, az egykori kolostorfolyosó megmaradt része — amit a földhányás nem őrzött meg, régen elpusztult — éppen olyan szép, mint a káptalani terem bejárata.

Dom Alexist is érdekli ez a munka. Amíg Anselme atya a tető utolsó részén dolgozik, ő megnézi, mit végzett Clément atya ezen a május délutánon.

— Tessék ide nézni, apát úr, — mondja a fiatal szerzetes, amikor Dom Alexis megjelenik — mit fedeztem fel.

Az utolsó oszlopfő mellett egy kőlap állt ki a földből: faragás nem volt rajta, tehát nem az árkádokról került oda. Clément atya ásni kezdett körülötte és nemso-kára egy, hasonló kőlapokkal körülvett, betemetett kis medencére bukkant, melynek az alját is kőlapok borították.

—Sírhely nem lehet. — mondta Dom Alexis — mert a temető a templom kereszthajója mellett« volt; ha pedig egy nevezetesebb személyiség halt meg a közelben, mint például Gilles de Bretagne, magában a templomban temették el, az oltár közelében. S különben is, akkor a csontjai is itt lennének. De hát akkor mi lehetett?

—Nem érdemes töprengeni rajta, apát úr. A köveket majd kiszedem, a földet pedig visszahányom. De majd csak holnap, mert azt hiszem, itt a vespera ideje.

Dom Alexis egy pillantást vetett a feltárt árkádokra, azután megfordult és Clément atyával visszaballagott a kolostorba. Anselme atya még szorgalmasan dolgozott a tetőn.

Amikor vespera után kimentek az oratóriumból, sem a vacsora kellemes szaga, sem Jean-Baptiste testvét mo-

solygó arca nem fogadta őket. Néhány pillanatig tanács-talanul álltak a hideg tűzhely előtt, azután Dom Alexis intett a két szerzetesnek, hogy menjenek be a munkaterembe, s ő maga fogott neki a vacsora elkészítésének. De csak a tűz meggyújtásáig jutott, az éléstárul szolgáló polcokon són és avas zsíron kívül nem talált semmit. „Biztosan elbeszélgetett valakivel az öreg testvér, — gondolta magában — vagy várnia kellett a kenyérre.“ Ő is bement a munkaterembe, s a másik két szerzetes példáját követve, olvasni kezdett. Elmúlt egy félóra, de Jean-Baptiste testvér nem jelentkezett.

— Talán rálépett az a r i o t e η - re, az elvarázsolts növényre — mondja Dom Alexis vidámságot erőltetve magára. — A babona szerint, ha valakit az a szerencsétlenség ér, hogy hozzáér ehhez a növényhez, egész éjjel körbejár, s csak hajnalban találja meg az útját.

De nyolc óra után felállt:

— Anselme atya, mi ketten Clément atyával elébe megyünk az öregnek, hátha valami baj érte. Nem lenne szabad megengednünk, hogy húsz kilós zsákokat cipeljen a hátán.

Még nem volt sötét, de elővigyázatosságból magukkal vitték a nemrégiben vásárolt hordozható lámpát. A délután még szemerkélő eső most valóságos börtönrácsot vont a kolostor köré.

— Talán nem akart az esőben elindulni és a plébánián maradt — kockáztatta meg Clément atya. De a volt tamiéi apát megrázta a fejét: nem, az öreg nem ijed meg olyan könnyen egy májusi esőtől. S magában már azt is megfogadta, hogy bármiért maradt is el, nem fogja össze-szidni. Mindenesetre jól tették, hogy eléje indultak, a sötét erdőben valóban könnyen eltévedhet.

Clément atya időnkint a magasba emelte a lámpát és elkiáltotta magát: „Jean-Baptiste testvér.“ De csak egy álmából felriasztott madár panaszos hangja felelt és az eső zizegett. Elhagyták azt a helyet is, ahol Langourla felé le kell térni. A következő pillanatban az elől haladó Dom Alexis lába beleakadt valamibe s ő majdnem felbukott: az öreg fráter feküdt előtte. Mellette az érintetlen zsák.

Clément atya az arcához vitte a lámpát: még él. Űgy látszik, a szíve nem bírta a terhet, elájult, és estében alaposan beütötte a fejét; a homlokán hatalmas dudor éktelenkedik. Dom Alexis éleszteni próbálta, az öreg egyegy másodpercre fel is nyitotta a szemét, de teljesen nem tért magához.

— Vigyük minél gyorsabban haza, a ruhája egészen átázott, talán órák óta fekszik itt — mondta Dom Alexis.

De a szűk erdei ösvényen a két szerzetes csak a legnagyobb erőfeszítéssel tudta cipelni az élettelen öregot. Egy ideig a zsákot is magukkal hozták, azután, amiket Doni Alexis látta, hogy így reggelre sem érnek Coray-ba, elrejtették egy bokor alá. Most már valamivel könnyebben ment ia dolog: Clément atya haladt elől, balkezeében a lámpát vitte, jobbjával pedig Jean-Baptiste testvér térédt kulcsolta át; a teher nagyrésze így a volt taraiéi apátra szakadt, de mert egymás mellett nem tudtak haladni, másként nem lehetett tenni. Szótlanul mentek, fujtatva, minden méterért meg kellett küzdeni. De most nem számít semmi, csak Jean-Baptiste testvér minél előbb ágyban legyen: a vendégszobában fogják lefektetni, néhány napig úgy sem engedni felkelni.

Az öreg fráteret a rázás magához térítette, a másik kettő lihegését most halk nyöszörgés kísérette! Így ért a

szomorú menet a Coray-i erdőszélre, ahol már várt reájuk egy fekete árnyék: Anselme atya. Nem kérdezett semmit: ölébe kapta a magával tehetetlen öreget és olyan gyorsan kezdett futni súlyos terhével a kolostor felé, hogy két társa nem tudta követni.

Lefektették a vaságyra, Clément atya befűtött. Doni Alexis pedig levetkőztette, rárakta mind a négyük pokrócát és forralt bort itatott vele. Az öreg fráter hálásan hunyorgatott, de mintha megnémult volna, nem szólt egy szót sem.

— Jean-Baptiste testvér, többször mondtam, nem szabad megerőltetnie magát — szólalt meg az apát és a beteg nyakába húzta a takarót. — Most azután imádkozhat néhány napig a védőszentjéhez, hogy meggyógyuljon.

Néhány pillanatnyi csend, csak a fahasábok sisteregnek. Azután Jean-Baptiste testvér akadozva megszólal:

— Nem a zsák vágott földhöz. Két emberrel találkoztam, gúnyolódni kezdtek velem,, azt mondták, mondjam meg otthon, hogy felgyújtják Coray-t, ha nem takerodunk el. Erre én felelősségre vontam őket, hogyan merték befirkálni a falat és tönkretenni a virágaimiát. „Hallgas, te vén eszelős, mondta az egyik, mert betapasztom azt a falánk pofádat.“ Feleméltem a botomat, hogy niegfe nyitsem, de elugrott előlem és az arcomba vágott.

Megállt, elgondolkozva három társára nézett, mint aki vissza akar emlékezni a továbbiakra, azután újra megszólalt:

— Többre nem emlékszem.

Dom Alexis össze akarja szidni, de eszébe jut a fogadalma és csak ennyit mond:

— Jean-Baptiste testvér, Jean-Baptiste testvér, hát ezt tanulta negyven év alatt? Ahelyett, hogy megköszönte

volna önmagában a jó Istennek, hogy, mint Őt, magát is gúnyolják, verekedni kezd két szegény ördöggel? Ezért kár volt utánam jönnie Tamiéból...

Válasz helyett az öreg arcán könnyek folynak végig. Olyan torz és egyben megható ez a megviselt arc, hogy a volt tamiéi apát elfordul. Azután int két társának; ma este, hosszú idő múlva, megint éhgyomorra mondják el a kompletóriumot, a vacsora egy bokor alján ázik.

Éjjel kétszer is benézett a beteghez, aki mélyen aludt; de az a sípoló lélegzet nem tetszett Dom Alexisnek: ha holnap láza lesz, haladéktalanul elhivatja Broonsból az orvost. Elfelejtette megkérdezni az öreg testvértől, hány óraker indult el Merléac-ból. ők ketten kilenc körül találtak rá, ha három-négy órát feküdt eszméletlenül az esőben, csak csoda mentené meg a tüdőgyulladástól. Az pedig nem tréfa egy hatvanhat éves öregemberről.

De ez a csoda nem következett be: Jean-Baptiste testvér másnap reggel vacogva ébredt fel, s hiába fűtöttek be újra, hiába tettek minden fellelhető ruhadarabot a pokrócokra, a hideglelés nem akart megszűnni. A láza is ijesztően felszökött, s a Broons-i orvos estefelé már egy félrebeszélő ember pulzusát szorongatta. „Ha három napig kibírja, megmenekül. Csak az a baj, hogy a szíve sem egészséges — mondta Dom Alexisnek, aztán vigasztalólag hozzátette: — Én ebben a korban már régen a föld alatt leszek.“

Clément atyát az orvos bevitte kocsin Merléac-ba, hogy megcsináltassa a felírt gyógyszert; a másik két szerzetes pedig a beteg mellett maradt. Szótlanul ültek kétoldalt az ágy lábánál, hallgatták Jean-Baptiste testvér nehéz, hörgésszerű lélegzetét s nem is kellett egymásra néz-

niölc, tudták, aút gondol a másik. Dom Alexis olykor felállt, megigazította a takarót, vagy megtörölte a beteg arcát, azután visszaült a helyére. Ha az öreg testvért az Isten elszólítja, még nehezebb űesíz a Regula szerint élni: amíg ők az officiumokat végezték, Jean-Baptiste testvér hozott vizet, takarított, főzött, mosogatott. Nélküle a lassan kialakudt életrendet nem lehet folytatni. De Dom Alexis nemcsak ezért ragaszkodik hozzá: Jean-Báptiste testvért tizenöt év óta ismeri, azok között volt, akik őt, a Rómából Tamiéba küldött fiatal szerzetest a káptalani teremben fogadták. Ha most meghal, ő, Dom Alexis, is vele hal egy kicsit; pedig élni akar, nem magáért az életért, csak hogy sikerüljön megvalósítania tervét. Amikor a mafutinumot majd tizenöt-húsz szerzetes énekeli, boldogan fogja lehunyni a szemét.

A beteg megmozdul, a sípoló lélegzés is abbamarad, s a következő pillanatban halkán megszólal:

— Apát úr, azt hiszem, meg fogok halni. Tessék feladni nekem az utolsó kenetet. De előbb szeretnék valamit átadni. Tessék felhozni a refektóriumból Clément afya táskáját. A sarokban fekszik, legalul.

Dom Alexis int Anselme atyának, aki eltűnik, s néhány perc múlva visszajön egy táskával. Jean-Baptiste elé rakják, ő maga akarja felnyitni.

— Azt hittem, — mondja halkán és az arcán nem e világi mosoly jelenik meg, amikor a két szerzetes csodálkozva nézi a táskából előkerülő gépezetet — pünkösdre, vagy legkésőbb a védőszentem ünnepére elkészülök vele; de már másnak kell az ütőszerkezetet az órához igazítania.

Felhúzza a különös órát, s addig babrál a fogaskezekkel, amíg a harangja meg nem szólal.

— Már nem sok dolog van vele. Ha elkészül, be kell igazítani az ütőszerkezetet s magától fog megszólalni hajnalban és az officiumok idején. Ügy-e milyen szép a hangja? Azt a vörös ébresztőt pedig tessék valakinek odaadni.

Dom Alexis leteszi az órát az asztalra. Az ütődés újra megszólaltatja, s most mind a hárman megilletődve hallgatják.

— És néha tessék majd az öreg Jean-Baptiste testvérré gondolni, ha az óra matutinumra vagy kompletoriumra hív — mondja remegő hangon, azután fáradtan hátradől.

Másnap reggel, anélkül, hogy a láz lejjebb szállt volna, a beteg jobban lett; de a volt tamiéi apát, aki nem egy szerzetese haldoklását nézte végig, tudta, hogy elkövetkezett a vég: ez az élénkség az elmúlástól rettegő test utolsó felágaskodása. Egy pillanatig arra gondolt, hogy teljesíti Jean-Baptiste testvér kérését, aki azt szerette volna, ha az utolsó kenet előtt a trappistáknál szokásos szertartást is elvégzik. Hányszor végignézte az öreg fráter Tamiéban ezt a különös szertartást, amelyet Ráncé abbé hagyott örökségül: az apát keresztalakban hamut hint a földre, szalmát szór reá, majd az egészet lefödi egy gyapjútakaróval. A haldoklót, akit már előzőleg felöltöztettek rendi öltönyébe, ráhelyezik a kemény fekvőhelyre a kétoldalt elhelyezkedett szerzetesek között. Amíg ezek elrecitálják az *Asperges me*-t, az apát a haldokló ajkához érinti a feszületet, majd a szeme elé viszi, úgy hogy a Krisztus alulra kerül. Azután égő gyertyát adnak a kezébe, mindenki letérdel és elhangzik a litánia; utána az apái hosszú imája következik, és végül a feloldozás.

De Jean-Baptiste testvérnek meg kellett elégednie az utolsó kenettel; Coray-ba nem hoztak magukkal trapista szertartáskönyvet, és különben is, egy didergő, tüdőgyulladásos beteget embertelenség a földre fektetni, még akkor is, ha az állapota reménytelen.

Este, kompletóriurn után a három szerzetes elhatározta, hogy felváltva fognak virrasztani Jean-Baptiste testvér ágyánál. Dom Alexisre éjfél után kettőkor került a sor, amikor társai elkezdték lent a vigiliát. Ő is velük mondta az egy mellé helyezett gyertya világánál s közben a betegre is vigyázott. Kint a Merléac-i erdő fái elkezdték hajnali suhogásukat, az oratóriumból olykor felhangzott a két szerzetes elnyújtott éneke, — olyan volt, mintha panaszkodnának az Istennek — itt fent pedig az a sipoló lélegzet, mely egyik pillanatról a másikra megállhat. Most megint csak hárman lesznek, a jó Isten így figyelmezteti őt, hogy korai volt az öröm: ha az első nehézségeket sikerült is legyőzni, Coray jövője még nincs biztosítva. Vagy talán Jean-Baptiste testvér halála majd észretéríti a gyűlölködőket. Igaz, az öreg a hibás, az a két ember mindenkinek azt fogja mondani, hogy ők csak védekeztek; de még ha nem is felelősek a következményekért, nem lesz bátorságuk ezt a gyalázatos játékot folytatni. S pünkösdre talán megjelenik az a fiatalember is, ha a Saint-Brieuc-i püspök úr beleegyezik, hogy a szemináriumi éveit Coray-ban töltsse. De amennyi segítséget jelent, annyi munkát is fog adni: nekik kettőjüknek kell, Anselme atyával, teológiára tanítaniuk. Nem baj, csak jöjjön, nem számít semmi fáradság, ha Coray jövőjéről van szó.

Felriad révedezéséből, mert Jean-Baptiste lélegzete

mintha kihagyna. Az öreg megmozdul, arca eltorzul, mintha sírni akarna, majd lassan minden kisimul rajta, és a lélekzete örökre elakad. Dom Alexis a szívére hajtja a fejét, azután megtörli a gyertya fényében megcsillanó homlokot és lassan lemegy a társaiért. A második nocturnát majd Jean-Baptiste testvér halottas ágyánál fogják elmondani.

Koporsó nélkül hantolták el, viseltes szerzetesi ruhájában, a templom romjai mellett, azon a helyen, ahol valamikor a Coray-i temető feküdt. Este, a refektóriumban, egy kereszt került arra a helyre, ahol az öreg fráter enni szokott, és a levest is éppen úgy kimérték a tányérjára, mintha közöttük lenne. Aznap történt először, hogy Clément atya mosogatott el; amikor a másik kettő egyedül maradt, Dom Alexis Anselme atyához fordult és ezt mondta neki:

—Anselme atya, eljött annak az ideje, hogy újra felvegyük a harcot ellenségeinkkel. Én mindent megpróbáltam, de sikertelenül. Most maga kerül sorra: azt fogja csinálni, amit jónak lát. Ért engem?

—Igen — felelte halkán az egykori mérnök, de nem nézett társa szemébe.

IV.

Máskor is megtörtént, hogy szegény Jean-Baptiste testvér ütőórája minden ok nélkül megszólalt, többnyire egy-két órával a lefekvés után: Coray lakói ilyenkor gépiesen leugrottak a lócáról, azután magukhoz térve visszafeküdtek és a következő percben már megint aludtak. De most Anselme atya hosszú ideig nem tudott elaludni, pedig ma különösen nehéz napja volt: egész délelőtt a halastónál dolgozott — a tavat tápláló patak erecskéit kellett egyesíteni —, délután pedig napnyugtáig fát vágott Clément atyával és André testvérrrel, a néhány napja érkeftett Saint-Brieuc-i fiatalemberrel, a kolostorhoz tartozó kis erdőben. Az apát úrnak sikerült néhány öl fát eladnia a Jugon-i péknek, s most minél előbb be akarják szállítani, mert a pénzre nagyobb szükség van^ mint valaha. Az ősszel kapott ötezer frank, a Saint-Brieuc-i rektor által „küldött háromszáz frankkal együtt már régen elfogyott, és amikor Chevron úr pünkösdkor meglátogatta őket, Dom Alexis nem akart megint pénzt kérni tőle. A fa árából ki tudják fizetni adósságaikat: az asztalosnak négyszáz frankkal tartoznak, a Broons-i cserepesnek hétszázzal. Anselme atya azt szeretné, ha a megma-

radt pénzen tenyészhalakat vennének, megfelelő mennyiségű táplálékkal. Jövőre mást mindent a kolostor fog adni, még a kenyeret is itt süthetik. Nem lesfc olyan ízletes, mint a Merléac-i pék kenyere, de nem is fogy majd el olyan gyorsan.

Jean-Baptiste testvér halála óta neki kell Coray gazdasági ügyeivel foglalkoznia, és ő igyekszik méltó lenni az apát úr bizalmára. És, bár még az ősz messze van, lassan tartalékról is kell gondoskodni: burgonyát nem kell venni, az egykori bozót helyén tizenöt-húsz mázsza is megterem, a fehérrépához olcsón jutnak, csak a liszt és a zsír kerül sokba. Hát ha még olajjal főznének, mint Taraiében. De még másra is kellene pénz: mindenkinek csak egy reverendája van, abban miséznek, dolgoznak, alszanak. André testvér kapott ugyan a Saint-Brieuc-i püspök úrtól egy reverendái, de azt már nem kérhetik tőle, hogy az ő* ruházatukról is gondoskodják. Bakancsot is kellene venni, ha olykor bemegy Merléac-ba, a plébános mindig kimeredt szemmel nézi azt az agyonfoltozott valamit, amit már Taraiében öt évig hordott. De az apát úr és Clément atya sem dicsekedhet az övével, ő, Taraiében könnyű doilguk volt, minden szombat este tiszta alsóruha és harisnya feküdt a lócán, nem kellett ilyesmivel törődniök, az apátság gépezete jól működött. Itt mindenki maga mossza ki a fehérneműjét, de már ez is haladás: kezdetben nem volt mit váltaniok. Ha a Saint-Brieuc-i püspök úr vagy André de Chevron sejtené, hogy milyen nélkülözésben élnek, bizonyára segítenének rajtuk. De az apát úr sokkal büszkébb, semhogy erről beszélne, s végeredményben igaza van: mindnyájan tudták, mi vár reájuk Coray-ban, s különben is, most már, az első hetekhez viszonyítva, gondtalanul élnek.

De Anselme atya nem áll meg a jelennél, olykor megadja magának a tervezetés örömét is. Ha sikerül egy kis pénzt gyűjteniök, — az erdőből vagy a halastóból, mert egyébre nem számíthatnak — bevezeti a vizet az épületbe: egy használt szivattyú és negyven-ötven méter cső nem kerül sokba. De addig is átalakítja az esőcsatornát, a dormitóriumba beállít egy fahordót, s így napjában csak egyszer kell majd a forráshoz menni ivóvízért. Azután, ha Isten úgy akarja és megsokasodnak, a Saint-Jacut-i elágazótól idevezetik a villanyt is. De hány év múlik el addig, ha ugyan valaha is megérik azt az időt. André testvér — itt alszik mellette a szomszédos lócán — buzgó léleknek látszik, talán nem fogják visszariasztani a nélkülözések. De ki tudja, meddig kell majd várniok, amíg megint jelentkezik valaki. Micsoda gyönyörű munkát lehetne végezni, ha nyolcan-tízen lennének, mint amikor ő novicius volt Tamiében.

Gondolatai mindjobban összekuszálódtak, azután megint elaludt. S néhány pillanatig azt hitte, álmában hallja lent, az épület előtt azt a suttogást, amelyet nem lehet összetévesztteni a Merléac-i erdő zúgásával. Nem, nem álmodik: az éjjeli látogatók újra itt vannak. De különös, hogy Dom Alexis, aki a legkisebb zajra is felébred, most nem moccan. Mit csináljon? Menjen le nesztelenül és kergesse el ezt a gyáva népséget? Mert ha nem lennének gyávák, nappal is ide mernének jönni. Vagy ne törődjék velük? A falat már befirkálták, a virágokat összetaposták; az épületet úgysem merik felgyújtani, bármennyire fenyegetőznek is.

De a suttogás nem akar abbamaradni. Anselme atya lelép a lócáról — csak csendesen, nehogy felébresszen valakit — és az ablakhoz lopózik. Egy idősebb férfit lát

a bejárat előtt és egy gyereket. A férfi, aki lámpát tart a kezében, a munkaterem ablakához lép, bevilágít, azután visszamegy a bejárat elé. Anselme atya most nem látja őket, csak a suttogásukat hallja. És kimondhatatlanul meglepődik, amikor valamelyikük megkopogtatja az ajtót. Először félénken, mint aki attól fél, hogy elkergetik, azután eresebben.

A kopogásra Dom Alexis is kijött a függöny mögül. Megpillantotta Anselme atyát, aki még mindig az ablaknál állt. A szerzetes magyarázat nélkül lemutatott.

— Nem hiszem, hogy rosszban törik a fejüket, — mondta a volt tamiéi apát — akkor nem zörgetnének be. Valamit akarnak tőlünk. Lemegek és beengedem őket.

— Ha meg tetszik engedni, én megek le.

És Anselme atya máris megindult a lépcső felé. Lent, az ajtó előtt, néhány másodpercig várakozott, azután, amikor a kopogás megisméltődött, a reteszt elhúzva, hirtelen kinyitotta. A fiú ijedtében megfordult és eltűnt az éjszakában; a másik pedig meglepetésében egy ideig némán állt a szerzetes előtt. Egy barlanglakó nézhet ilyen vadul s ugyanakkor mégis félénken valakire, akivel váratlanul összetalálkozik odúja előtt. Hang nem jött ki a torkán, csak a szemével nézett könyörögve. A kezében tartott lámpa megvilágította a falra írt betűket. Végül is Anselme atya szólalt meg:

— Mit keres itt éjnek idején?

A hangja szelíd volt, csaknem barátságos, ami egy kissé felbátorította a késői látogatót. Letette a lámpát a földre, mint aki minden erejét össze akarja szedni, hogy néhány értelmes szót nyögjön ki, azután akadozottn, zavartan, ezt mondta:

—A kislányom nagyon beteg, — rámutatott a közben visszassompolygott gyerekre — ennek a húga. Egész testében megbénult, hirtelen, mintha villám érte volna. Elhívtuk Pipi Gouhirt, a Langourla-i varázsló-t: megígérte, hogy három napon belül talpraállítja, de Biella még rosszabbul lett. Az elégetett kecskeszarv füstjére az epéjét is kihányta. Azután az anyja elhozta a Guehenno-i mam-diegezt, aki mindent megígért: reggeltől estig Biella mellett volt, de ő sem tudott segíteni rajta.

—Miért nem hívtak orvost? Az sem került volna többbe — vág közbe Anselme atya és fázósan összehúzza a vállát. A szavojai hegyekben sem hűvösebbek a tavasai éjszakák.

—Három éve, a Broons-i orvost leütötték a Lou-déac-i major közelében; azóta egyikük sem hajlandó kijönni az erdőbe. És különben is, azok sem tudnak segíteni.

Anselme atya megcsóválja a fejét:

—És maga most azt gondolja, — mondja ugyanolyan szelíden, mint az előbb — hogy én segíteni tudok a gyermekén? Hány éves a kislány?

—Tíz múlt márciusban.

—Mi papok vagyunk, nem orvosok, Ha akarja, magával megyek, feladom neki az utolsó kenetet. De többet nem tudok tenni.

Az ember lesüti a szemét, arcát még jobban elsötétíti a zavar és a csalódás.

—Biellä nincs megkeresztelve — mondja kisvártatva, majd magyarázatképpen hozzáfűzi: — A Langourla-i erdőben senki sincs megkeresztelve.

—Akkor kétszeres kötelességem magával menni. De, ismétlem, a testét nem tudom meggyógyítani. Holnap

reggel elhozom a Broons-i orvost, az majd segít rajta, ha még nem mérgezték meg teljesen.

—Holnap késő lesz — a szerencsétlen most újra Anselme atyára tekint. — Estefelé már alig nyöszörgött. Addig legalább tudtuk, hogy még él.

—Milyen messzire van ide Broons? — kérdi a szerzetes. Ha a kislány valóban olyan beteg, mindent meg kell tennie, hogy megmentse. Az apát úr sem fog tiltakozni, ha ő most rögtön elindul Broons-ba és magával hozza az orvost. De az ember szomorúan megrázza a fejét.

—Huszonegy kilométerre. Hajnal előtt nem érünk oda, s még ha szekéren jövünk is vissza, elkésünk.

—Jöjjenek beljebb — mondja Anselme atya és be-tuszkolja őket a munkaterembe. — Rögtön visszajövök.

A dormitóriumban már mindenki ébren van. Anselme atya elmondja, mit akar az éjjeli látogató, és kérdőleg néz Dom Alexisre. De a tekintete elárulja, hogy szívesen teljesítené a szerencsétlen kérését. A volt tamiéi apát nem sokat tétovázik:

— Ha jónak látja, — mondja — menjen velük. De nehogya valami baj érje, vigye magával André testvért is.

— Azt hiszem, helyesebb, ha egyedül megyek. Segíteni aligha tudok a gyermekén, de ha ennek az embernek volt bátorsága bezörgetni ide, ahol doronggal is fogadhatták volna, ne legyünk mi se süketek. Ha matutinumra nem jövök vissza, azt jelenti, hogy Broons-ba mentem. — Elhallgatott, majd kitalálva Dom Alexis gondolatát, hozzátette: — Semmi esetre se tessék aggódni értem.

Letérdelt a volt tamiéi apát elé — mint mindig, amikor a kolostor területét elhagyta — és Dom Alexis meg-

áldotta. Azután lebotorkált az oratóriumba és egy kis üvegben szenteltvizet vett magához. A munkateremben már szorongva várták:

Milyen messze laknak? — kérdezte.

—Ha sietünk, félóra alatt odaérünk — mondta az apa és most, hogy a felöltözött szerzetest meglátta, sötét arcát egy pillanatra megszépítette az öröm. — Menj előre — fordult a fiához, átadva neki a lámpást. — Mutasd az utat. Majd a szénégetők felé megyünk, arra rövidebb.

Az erdőszélig a két férfi egymás mellett haladt, azután az ember Anselme atya mögé lépett. Így mentek hosszú ideig, szótlantul. A szerzetes szeretett volna megtudni egyetmást az erdő lakóiról, de nem mert kérdezősködni: ez a nyomorult most végeredményben ki van szolgáltatva neki, ha felel, kényszerből felel, s nincs bátorsága őszintén megmondani, honnan ered az a gyűlölet ellenük. Talán nem is tudja: ezek az emberek nem gondolkodnak, az ösztönük súgja nekik, hogy akik Coray-ban letelepedtek, meg akarják zavarni az ő állati nyugalmukat. De akkor mégis mi készítette arra, alig három héttel Jean-Baptiste testvér halála után, hogy a megvetett és gyűlölt ellenséghez forduljon segítségért? Az eszelősökhöz. Csak a kétségbeesés tudja az embert ilyen megaláztatásra kényszeríteni. De miért most jön, az utolsó percben, amikor a varázslók és a javasasszonyok már halálra gyötörték azt a kislányt? Valóban a végét járhatja: ezek a primitív emberek többnyire az utolsó percig dolgoznak és gyermekeiket sem kényeztetik el. Mindegy, ha segíteni nem is tud a szerencsétlenül, legalább megkeresztelt. Ki gondolta volna, hogy Coray körül az erdők pogányokat rejtegetnek, akár Szent Gildas idejében? Egész nemzedékek

nőnek fel, anélkül, hogy Krisztusról tudnának. Néhány kilométernyire gyorsvonat szalad, az erdő felett naponkint repülőgép húz el, Alexis Carrel doktor nem messze az örökké mozgó szívvel kísérletezik — a napokban váratlanul megjelent Coray-ban egy angol bencéssel —, s ezek itt az első századok éjszakájában élnek.

Anselme atya, a földi érzelmeket nem ismerő hidegtekintetű szerzetes, elérzékenyedik erre a gondolatra; szeretné megsimogatni az előtte loholó mezítlábas, rongyos gyereket, és a másikat is, a sötétarcú férfit, aki olyan közel lépeget mögötte, hogy a tarkóján érzi a leheletét. Most gondol először arra, hogy a Coray-i tervnek éppen azért kell sikerülnie, men a kolostor körül csak pogányok élnek: ha az apát úr Cîteaux-ban elmondja ezt a káptalannak, aligha lett volna bátorsága bárkinek is ellene szavazni. Igaz, Thymaduc itt fekszik Coray közelében, de csak földi mértékkel mérve: mert amíg az apátság szomszédságában békés majorosok és almabor termelők élnek, akik ezer év óta keresztények, a Merléac-i és Langourla-i erdő lakói még egy új Szent Gildasra várnak:

Az apa most megszólal a háta mögött:

—Rögtön ott vagyunk. Ha az asszonyok nem akarják beengedni, nem kell törődni velük. Azt hiszik, a Mégrit-i varázslóért mentem.

—De hát hogyan jutottunk mi az eszébe? Tudja maga, hogy nemrég meghalt valaki közülünk? — kérdezi Anselme atya, de nem fordul hátra.

Néhány pillanatnyi csend, azután a férfi megszólal:

— Tudom. És azt is tudom, hogy ki ütötte le. Amikor Mégrit helyett Coray-ba mentem, arra gondoltam: legfeljebb téged is leütnek, ennyit kockáztatnod kell a

gyermekedért. Ha a varázsló és a javasasszony nem segített, talán majd segíteni fognak azok a fekete varázslók (mert így hívjuk magukat), akik az ősszel nálunk jártak.

Hát mégis igaza volt Dom Alexisnek, amikor a szeretet fegyverével indult el ezek ellen a vadak ellen. Azon a vasárnap délelőttön hiába próbáltak a közelükbe férközni; de elég volt megsimogatni az egyik gyermeket, és hat hónappal később, anélkül, hogy tudna róla, ez a simogatás hozta el Coray-ba. Most vadul bízik benne, a fekete varázslóban, egy kétségbeesett ember vadságával. De hogyan segítsen egy haldoklón, ő, akinek sohasem volt beteggel dolga.

— Jól tette, hogy hozzánk jött, barátom, — mondja a háta mögött ügöző embernek — bár én aligha tudok segíteni a gyermekén. Majd megkeresztelem és imádkozni fogok az ágyánál. És ha még nemi késő, hajnalban elmegyünk Broons-ba. Ez minden, amit tehetek.

A lámpát vivő fiú most letér az erdei útról. Néhány percig egy kis ösvényen haladnak, égerfák között, azután ahhoz a tisztáshoz érnek, ahol Anselme atya már járt egyszer Dom Alexis-szel. A házban ébren vannak, az egyetlen ablak fénylő szemmel mered a sötétbe.

— Megérkeztünk — az apa hangja majdnem reszket. — Én előre megyek, majd intek, ha be lehet jönni — mondja Anselme atyának.

A két árnyék besuhan a félig kinyílt ajtón, mely újra bezárul mögöttük. A házból zokogás hallatszik, azután a kicsapódó ajtóban megjelenik az apa.

— Későn jöttünk, — mondja rekedten a hozzá siető szerzetesnek — már nem mozdul.

Anselme atya félretolja és belép az alacsony helyi-

ségbe. Két gyertya ég az asztalon, fényében a falak még sötétebbek, mintha itt mindig gyantás fenyőfáklyával világítottak volna. A kemence mellé egy ágyat toltak — a helyiségben levő egyetlen ágyat —, talán hogy a kislány ne fázzék. Anyja az ágy fejénél térdel, a gyermek kezét szorongatja és szívszorítóan vinnyog. A kemence mellett egy másik, öregebb asszony ül — a nagyanya lehet — és két apró gyermeket csitítgat, akiket megriasztott anyjuk vinnyogása. Az apa az ajtó mellett áll és érzéketlen arccal nézi a gyertyalángot.

A szerzetes az ágyhoz lép és a kislányra tekint. Szóvány teste teljesen elvész a takarók között, a feje is mélyen besüppedt a párnába. A szeme, elfelejtették lezárni, nyitva van, mintha a gerendákat nézné hosszú szempillái mögül, melyek beárnyékolják a homlokát. Az arca sápadt, de ez még nem a halál: a nyomor sápadtsága. Megérinti a homlokát: ha meghalt, alig néhány perce halhatott meg, mert a homlok sem hűlt még ki. De a piszkos kis kéz élettelenül hull vissza, amikor elengedi.

Az ágy másik oldalán térdeplő asszony észrevette ezt a mozdulatot, s most jajgatni kezd, mind hangosabban és hangosabban. De ezt a jajgatást, melyet olykor megszakít egy-egy ismeretlen szó, az átok vagy az esdek-lés szava, könnyebb elviselni, mint az előbbi vinnyogást. Milyen rejtelmes az a fájdalom, amit valakinek a halála vált ki belőlünk.

Anselme atya azt azt ismerős gyöngeséget érzi, amely mindig az előjele valaminek: az epileptikus remeg így a roham közeledtére, csakhogy az ágy mellett álló szerzetesnek nem a teste remeg. Elkésett, már meg sem kerestelheti ezt a szegény kislányt, majd otthon imádko-

zik érte, jó lenne minél előbb hazaindulni. De nem tudja, hol van, még fényes nappal sem találni vissza Coray-ba; azt pedig nem várhatja ettől a szerencsétlen embertől, hogy halott gyermekét és a családját itthagya, vissza-kísérje. Az apához fordul, és mintha álmában beszélne, ezt mondja:

— Egyedül akarok maradni ezzel a kislánnyal. Ha nincs ebben a házban más szoba, vegyenek magukra valamit és menjenek ki. Imádkozni fogok.

Az ajtó mellett álló férfi elképedten néz a szerzetesre: nem azon csodálkozik, hogy kiküldi őket az éjszakába; ez a tompa és mégis parancsoló hang lepi meg. Az anya, aki eddig úgy viselkedett, mintha észre sem vette volna a fekete árnyékot az ágy másik oldalán, feltápáskodik; a többiek is engedelmessé válnak a felszólításnak. Egy percre megszakad a jajgatás, azután megint elkezdődik, kint, a tavaszi éjszakában.

Anselme atya elfújja a gyertyát és visszabotorkál az ágyhoz, mely megroppan, amikor a térdével beleütődik. Leül, megfogja a leányka kezét (milyen sovány ez a kis gyermekkéz!) és a tekintetével megkeresi a párnába mélyedt arcot. A helyiségben sötét van, az éjszaka örökös derengése is csak az ablak körvonalait engedi sejtetni, és a szerzetes mégis tisztán látja a halott arcvonásait. A mélyen alvó gyermekek arca ilyen nyugodt, ilyen boldog, mert nem tudnak semmiről. Es a halottaké, akik már mindent tudnak. A mennyezetre bámuló szemeket szeretné a tekintetével megragadni, de hiába minden erőfeszítés: a kislány nem akar ránézni.

És mintha Anselme atya minden erejét felemésztette volna ez az esztelen küzdelem egy élettelen gyermek tekintetéért, annyira szédül, hogy a fejét le kell hajtania a

párnára, a másik fej mellé. Akaratának végső fellángolásával még megkísérli legyőzni ezt az érthetetlen, sohasem tapasztalt ernyedtséget, mely éppen olyan kellemes, mint amikor a télben eltévedt vándor lefekszik a hóra és elalszik: az életvágy néhány percig még ébren tartja, azután már csak azt gondolja, hogy ébren van, s ezért nem is küzd a halálos álm ellen. Anselme atya most csodálatosan könnyűnek érzi magát, a munkában töltött nap valószínűtlenül távolinak tűnik fel, mindazzal, amihez hozzákapcsolódik: Coray lassan elsüllyed a ködtengerben, s még Dom Alexis kutató tekintete — miért néz reá az apát úr néha olyan különösen? — sem ér el hozzá.

Olyan gyöngeség fogta el, mintha ezer hajszálerén a vére lassan kifolyt volna: a teste szinte különvált a lényétől, csak a fejét érzi, amint besüpped a párnába, a másik kis fej mellé. A kislány hajfürtje a halántékához ér, s mintha a lassan kihülő arc is hozzátapadna az ő borostás arcához. Erejének végső megfeszítésével küzd az álm ellen, mely hasonlít a mellette pihenő lányka halálos szenderéhez. Es ellenkezésből vagy öntudatlan utánzásból ő is a mennyezetre tekint, mintha a sötétben egy írás betűit akarná leolvasni.

Ki tudná megmondani: elcsigázott idegeinek a játéka volt-e Vagy valóság? Fent, a homályos mennyezeten, vagy azon túl, a sötét égbolton, vékony, vörös betűkből, melyek éppen úgy remegtek, mint a lecsukott szemhéjak mögött az izzó és szikrázó vonalak, két szó rajzolódott ki, két ismeretlennek látszó szó. Talitha kumi! Kirajzolódott, hirtelen eltűnt, majd újra megjelent, mint a neonreklámok a nagyvárosi házak homlokzatán. Talitha kumi! Talitha kumi! Valahonnan ismeri ezt a két szót, de az agya teljesen megbénult, nem

tud visszaemlékezni semmire, s még kevésbé gondolkodni. Talitha kumi...

Mintha az az ismeretlen erő, mely Tamiében a via purgativa korszakában éjjelenként letaszította lóca járói, most ismét jelentkezett volna: olyan hirtelen ugrott fel az ágyról, hogy egész teste belefájdult. Igen, már emlékszik. Jairus házában mondta ezeket a szavakat Valaki, egy halott lányka fekhelyénél. „És elérkezének a zsinagóga fejedelmének házához, és látá ott a zajgást és a sírókat és felette jajgatókat. És bemenvén monda nékik: „Mit búsultok és sírtok...? a lány nem halt meg, hanem aluszik!” És kinevetik vala ötét. Ő pedig kikergetvén mindnyájukat és maga mellé vévén a lányzónak atyját és anyját, és kísérőit, beméne oda, ahol a lány fekszik vala. És megfogván a lányzónak kezét, monda néki: Talitha kumi!, mely így magyaráztatik: Lányzó! néked mondom, kelj fel!“

Anselme atya térdreborult, vagy inkább az előbbi erő kényszerítette térdre. Előrehajolt, homloka megérintette a földet, mint a tamiéi káptalani teremben, nyilvános gyónás előtt. Valósággal elmerült az imában, ahogyan a kagylóra vadászó bűvár merül el a tengerben: mielőtt még bármilyen gondolat kialakulhatott volna az agyában, a lélek ólomcsizmái már lehúzták a mélybe, olyan gyorsan, hogy csak a víz sziszegését hallotta. A teste most ott hevert a nyomorúságos helyiség padlóján, olyan közel az élettelen kis testhez, hogy előrenyújtott keze az ágy lábát érintette; de az a másik titokzatos lény, akit tökéletlen kifejezéssel léleknek nevezünk, a valódi Anselme atya, kikerülve az időből és térből, most könyörögve ráemelte Valakire sötétkéek szemét.

Nem, ez nem imádság volt, legalább is nem a szó

köznap i értelmében. A délutáni séták alatti szemlélődésre emlékeztetett, de amíg ott csak az agyát és a szívét foglalkoztatta egy láthatatlan s mégis érezhető Jelenlét, most egész lelke ezen a Jelenléten csüngött. Remegve, mert a test rettegése a lélekre is átterjed, s ugyanakkor követelődzve, szerelmesen, vadul. Nem, nem imádság volt ez: nem kért semmit, talán nem is gondolt semmire, hiszen az a Valaki, akinek a közelébe került, a világ hajnalától fogva ismeri minden lélek vágyát, a legtitkosabbat is. És Anselme atya állapotát extázisnak sem lehet nevezni: ha az előbb, amikor feje az élettelen kislányé mellett pihent, látta is azokat a cikázó vörös betűket a sötétben, most nem lát semmit. Öntudatát sem vesztette el, csak mintha az a sülyedés a tengerben annyira meggyorsulna, hogy a víz sziszegése robbanásszerű zajig fokozódik.

Meddig hevert ott, homlokát a nyirkos padlóra tapasztva? Csak az a mozdulatlan kis lény tudta volna megmondani, aki két lépésnyire feküdt tőle egy széles faágyon és a mennyezetet nézte tágranyilt szemével. Anselme atya lassan feltápáskodott, végighúzta a kezét homlokán, azután az ágyhoiz lépett. Gyöngesége, mely az imént arra kényszerítette, hogy fejét a párnára hajtja, elmúlt, s vele együtt a szédület is. Megfogta a lányka kezét, az arca fölé hajolt, hogy tekintete belekapcsolódjék a mozdulatlan tekintetbe, és földöntúli hangon megszólalt: T a l i t h a k u m i !

Egy pillanat: Anselme atya munkában eldurvult keben a sovány csukló megdobbant, alig észrevehetően, de csalhatatlanul. Azután az eddig merev tekintet megmozdult — ó, ez a csillogás más volt, mint az előbbi, az éb-

redő értelem csillogtatta meg —, és mintha a föld alól jönne, erőtlén nyöszörgés hallatszott.

A szerzetes most meggyújtotta a gyertyát, a holdkórosok nyugalmával, és anélkül, hogy a kislányra tekintett volna, kinyitotta az ajtót.

— Asszonyság — mondta egy kissé fáradt hangon az anyának — tévedett; ez a gyermek nem halt meg, csak mélyen elszenderült az imént. — Azután az elképedt apához fordult: — Mi pedig most rögtön elindulunk Broons-ba. Gyűjtsa meg a lámpát és menjünk.

És mielőtt eltűntek volna az éjszakában, mint aki-nek eszébe jutott valami, parancsoló hangon ezt mondta a kislány körül térdelőknek:

— Adjanak enni neki.*

* Márk, V. 48.

EPILOGUS

A CORAY APÁTSÁG ÜNNEPE*

* A „Nouvelliste de Bretagne“ beszámolója Coray jubileumáról (1938 július 29).

....„Az időpont eléggé alkalmatlan volt: hétköznap, az aratás kellős közepén; még hozzá az időjárás is a munkának kedvezett! Mindazonáltal a környékbeli falvak: Plénée-Jugon, Gouray, Langourla, Merléac, Saint-jacut derék lakosai mindent abbahagytak, hogy résztvegyenek a nagy ünnepen, mert Coray az ő apátságuk, az ő szívügyük, a szerzetesek pedig az ő jó Atyáik.

Legalább négyezer ember vonult fel a magános völgyben, melyet ez a sürgés-forgás valószínűleg nagyon meglepett; soha, talán még fénykorában sem fogadorr be ennyi látogatót. Egyébként nemcsak a szomszédos falvak és erdők népe jelent meg; az egész Bretagne-ból, sőt még távolabbról is eljöttek megünnepelni Coray nyolcszáz évét.

A vásárosok már az előző nap kiszemelték a nekik alkalmas helyeket, hogy a zarándokoknak ételt és italt tudjanak adni. 29-én kora reggel felállították sátraikat; ezalatt a kolostorban is nagy előkészületek folynak: részint a templomban, részint a konyhán, mert kilencven vendégről kell gondoskodni. Nehéz probléma, hiszen még a hét Coray-i szerzetesnek sincs meg mindene. De azért legyőzik a nehézségeket és a kitűzött időpontban mindenki leülhet az asztal mellé.

A keskeny és elhanyagolt Jugon-i úton megjelennek az első járművek: lovaskocsik, társasautók, magánautók, szekerek. Nem is tudjuk megmagyarázni, hogy ez a nap minden baleset nélkül múlt el. Igaz, ia Broons-i csendőrök ott voltak és vigyáztak a rendre, és a veszélyes pontokon cserkészek irányították a forgalmat, de sem az előbbieik szakértelme, sem az utóbbiak jóakarata nem lett volna elég az Ég különleges pártfogása nélkül.

Saint-Brieuc-ből Lamotte-Chauffier püspök úrral együtt érkezett meg az ünnepségen résztvevő három másik főpap is: Harscouët, Versailles-i érsek, Florent de la Villerabel, Annecy-i püspök és a fivére, André de la Villerabel, Melitène-i címzetes érsek. Utánuk egy társasautó Saint-Brieuc-i egyházi előkelősegeit hozta: Le BeJlec, Brouazin és Crézé kanonok urakat, Gausson plébános urat, a papnevelde rektorát és tanárait, valamint a város közepében lakó kispapokat.

A világi papság képviselői között láttunk még Le Bezvoët kanonok urat, a Guincamp-i Notre-Dame intézet igazgatóját, Fourchon Broons-i esperes-plébános urat, Jugon, Gouray, Saint-Jacut, Merléac (itt tizennégy más község következik) plébánosát, s mellettük rengeteg lelkészt és kispapot.

A szerzetespapság sem hiányzott: ott láttuk többek között a Lannion-i dominikánusok kiküldöttjét, a Thy-maduc-i trappista apátot, két szerzetesével, a Léhon-i Istenes Szent Jánosról nevezete Testvérek priorját és a Rennes-i karmeliták küldöttségét.

Az ünnepi szertartás csak tíz órakor kezdődik: addig az előkelő vendégek megnézik a kolostort és megsemlélik a részben helyreállított romokat, ahol már több csoport időz.

Tíz óra, a kis harang megszólal: a menet felsorakozik és megindul a templom felé. Elöl a füstölőtartó, a szenteltvíztartót vivő szubdiákonus, a diakónus a kereszttel; utánuk a papság, a misét celebráló pap, majd a főpapok, akiket a plébánosok és a kanonokok vesznek körül. A menetet a Mélitène-i érsek ür zárja be, püspöksüveggel a fején, pásztorbottal a kezében.

Elénekelik az Ave Maris Stella-t, Coray égi patrónusa, a Szent Szűz tiszteletére. A főpapok elhelyezkednek térdeplőjük előtt, a celebráló az oltárhoz lép és elkezdődik a Szent Áldozat. Egy régi, kőből készült oltárlapon mutatják be, amelyet évszázadokig egy istálló mélyén vályúnak használtak. Milyen emlékeket idéz fel az az ősi gránitlap a három gránitoszlopon!

A Coray-i szerzetesek az Introitust intonálják; felajánlaskor és Ürfelmutatás után szintén ők énekelnek; a mise többi részét a papság és a hívek énekelik, és a csodálkozó évszázados falak legmélyebb repedései is felfigyelnek ezekre az énekekre. A misét a Merléac-i plébános celebrálja; az evangélium után a Melitène-i érsek ür az oltárhoz megy és szentbeszédet mond: miután elmesélte Coray eredetét és nyolcévszázados történetét, megemlékezett arról a titáni munkáról, amelyet az apátság jelenlegi lakói végeztek az elmúlt két esztendő alatt. „Ez még csak a kezdet, — mondotta — de ma már elmondhatjuk, hogy a mustármag jó földbe hullt, kikelt és a fa Isten kezétől oltalmazva növekedik.“ Ritkán hallgattak ilyen meghatottan prédikációt. A mise végeztével elénekeltek a Te Deum-ot, majd a menet visszatért a kolostorba.

A kilencven vendég három teremben helyezkedett el, az erre a napra készített asztaloknál. Az ünnepi ebéd egyszerű volt, de senki sem kelt fel utána éhesen, és az almabor sem hiányzott.

Az első beszédet az Annecy-i püspök mondta. Bevezetésként kijelentette, hogy nem kíváncsi látogatóként, s nem is zarándokként vagy barátként jött el Coray-ba, hanem hivatalos küldöttként. A távoli Szavója nevében jelent meg ezen az ünnepen, annak az üdvözlését és jókívánásait hozta. Az egykori tamiéi apát munkájára mindenki hálával gondol ott, az Alpok között; sajnálták, hogy eltávozott arról a vidékről, de most mindenkinek az a leghőbb vágya, hogy ez az új vállalkozás, amelyet az isteni Gondviselés rendelt el, sikerrel járjon.

Dom Alexis, Tamié egykori apátja megilletődve áll fel. Bocsánatot kér, hogy csak dadogni tud, de meghatottsága túl erős, az Annecy-i püspök jelenléte és szavai túlsók emléket idéznek fel, semhogy nyugodtan válaszolhatna. „A mai nap — mondotta azután — egy percnyi pihenést jelent Coray szerzeteseinek az életében; megtöröljük az arcunkat, majd folytatjuk a munkát. A nehezén talán már túl vagyunk: egyházi feletteseink bizalma kísér bennünket utunkon, világi pártfogóink lehetővé teszik, hogy Coray újra felépüljön, a környék lakossága pedig, a névtelen szénégetők és favágók, családjukkal együtt barátot látnak bennünk.“ Beszédét azzal fejezte be, hogy bízik az egykor oly fényes Coray jövőjében.

Azután elkövetkezett a vecsernye ideje. A menet újra felsorakozik, megindul a templom felé, amelyet sűrű embertömeg tölt meg. A főoltár mögötti félkör tátongó ablakai tömve vannak nézőkkel, egyesek a csupasz falak tetejére is felmásztak.

A Szent Szűz litániája után Dom Alexis felmegy a rögtönzött szószékre és beszédet mond (ezt a beszédet lapunk jövő vasárnapi számában fogjuk közölni). Utána a Saint-Brieuc-i püspök fekete köpenyt vesz magára, felhangzik a komor és ünnepélyes *L i b e r l a*, a halotti ima Gilles de Bretagne sírja fellett.

Azután a menet a *M a g n i f i c a t*-ot énekelve visszatér a kolostorba. A vallási ünnep befejeződött, de a nép ünnepe még tovább tart. A tömeg fáradhatatlanul kering a romok között, imádkozik a templomban, bejárja a kolostor minden zugát. És a megszokott béke, a mély csend csak az éjszaka leszálltakor tér vissza az áldott völgybe.“